

DK 059(436.6 = 863)

Koroški koledar 1975

DZ 05 KOROSKI



D 66.345/
1574

Koroški koledar

1975

Izdala in založila:
Slovenska prosvetna zveza v Celovcu

Tisk:
Založniška in tiskarska družba z o. j. Drava
Celovec - Borovlje

LETO 1975

je navadno leto in ima 365 dni oziroma 52 tednov in 1 dan

Letni vladar je Sonce

Začetki letnih časov

Pomlad se začne 21. marca ob 6. uri in 57 minut

Poletje se začne 21. junija ob 1. uri in 27 minut

Jesen se začne 23. septembra ob 16. uri in 55 minut

Zima se začne 22. decembra ob 12. uri in 46 minut

Mrki v letu 1975

V letu 1975 bo sonce mrknilo dvakrat in luna dvakrat.

Od teh bodo pri nas razen enega sončnega mrka vsi vidni.

Prvi delni sončni mrk bo 11. maja in bo trajal od 6.09 ure do 10.25 ure.

Prvi totalni lunin mrk bo 25. maja in bo trajal od 3.59 ure do 9.38 ure.

Drugi delni sončni mrk bo 3. nov. in pri nas ne bo viden.

Drugi totalni lunin mrk bo od 18. na 19. november in bo trajal od 10.26 ure do 2.22 ure.

Spominski dnevi koroških Slovencev

Vseslovenski kulturni praznik 8. februar

Obletnica nasilne izselitve slovenskih koroških družin 14. in 15. aprila

Obletnica obglavljenja 13 selskih žrtev na Dunaju 29. aprila

Cerkveni in državni prazniki

Novo leto	1. januarja
Sveti trije kralji	6. januarja
Velikonočni ponedeljek	31. marca
Praznik dela	1. maja
Vnebohod	8. maja
Binkoštni ponedeljek	19. maja
Rešnje telo	29. maja
Velika gospojnica	15. avgusta
Državni praznik	26. oktobra
Vsi sveti	1. novembra
Brezmadežno spočetje	8. decembra
Božič	25. in 26. decembra

Kakšno bo vreme

Še do danes niso dokazali, ali luna vpliva na vreme ali ne. Ponovna opazovanja pa le kažejo, da je na tem nekaj resnice. Herschlov vremenski ključ, ki napoveduje vreme iz luninih sprememb, je torej še precej dober vremenski prerok, posebno, če ga uporabljamo z drugimi vremenskimi napovedmi.

Herschlov ključ pravi: Če se luna spremeni:

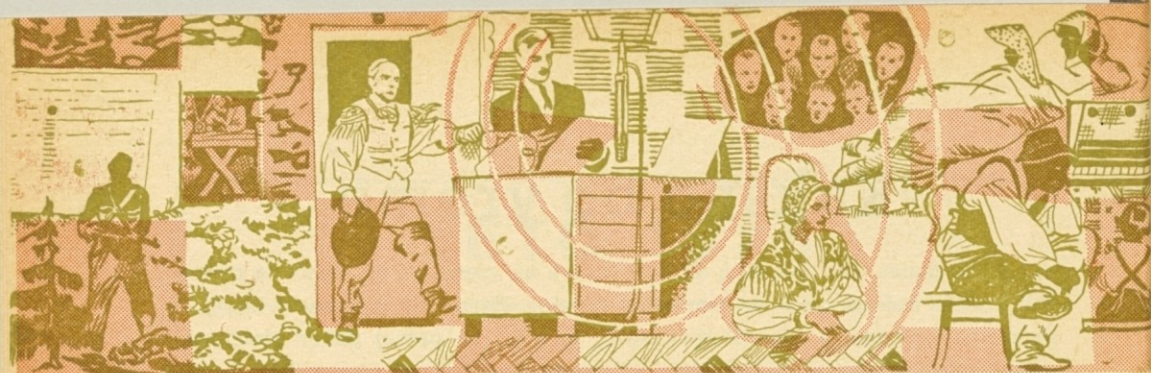
ob uri	bo poleti (15. 4. — 15. 10.)	bo pozimi (16. 10. — 14. 4.)
od 24. do 2.	lepo	mrzlo, če je jugozapadnik
od 2. do 4.	mrzlo in dež	sneg in vihar
od 4. do 6.	dež	sneg in vihar
od 6. do 10.	spremenljivo	dež ob severozapadniku sneg ob vzhodniku
od 10. do 12.	veliko dežja	mrzlo in mrzel veter
od 12. do 14.	veliko dežja	sneg in dež
od 14. do 16.	spremenljivo	lepo in prijetno
od 16. do 18.	lepo	lepo
od 18. do 22.	lepo ob severu ali zapadniku, dež ob jugu ali jugozapadniku	dež in снег ob jugu ali jugozapadniku
od 22. do 24.	lepo	lepo

Kratko si zapomnimo lahko ta ključ takole:

1. Vreme bo tem bolj zanesljivo lepo, čim bliže polnoči se luna spremeni.
2. Vreme bo tem bolj gotovo grdo, čim bliže poldneva se luna spremeni.

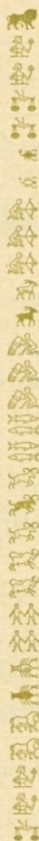
Lepo bo torej, če se spremeni luna od 22. zvečer do 2. zjutraj, grdo pa če se spremeni luna od 10. dopoldne do 14. popoldne. Vmesne ure (med 2. in 10. ter med 14. in 22.) malo pomenijo; takrat vplivajo na vreme drugi vzroki bolj kakor luna.

Če Herschlov ključ napoveduje, recimo, lepo vreme za določen dan, moramo to razumeti tako, da bo okrog tega dneva, približno v teh dneh lepo.



JANUAR

1	SREDA	NOVO LETO
2	ČETRTEK	MAKARIJ
3	PETEK	GENOVEVA
4	SOBOTA	ANGELA
5	NEDELJA	EMIL
6	PONEDELJEK	SVETI TRIJE KRALJI
7	TOREK	VALENTIN
8	SREDA	SEVERIN
9	ČETRTEK	JULIJANA
10	PETEK	PAVEL
11	SOBOTA	HIGIN
12	NEDELJA	ERNEST
13	PONEDELJEK	VERONIKA
14	TOREK	HILARIJ
15	SREDA	PAVEL
16	ČETRTEK	MARCEL
17	PETEK	ANTON
18	SOBOTA	PRISKA
19	NEDELJA	MARIJ IN TOV.
20	PONEDELJEK	FABIJAN IN SEBAST.
21	TOREK	NEŽA
22	SREDA	VINCENCIJ
23	ČETRTEK	ZAROKA M. D.
24	PETEK	TIMOTEJ
25	SOBOTA	SPREOBR. PAVLA
26	NEDELJA	POLIKARP
27	PONEDELJEK	JANEZ
28	TOREK	PETER
29	SREDA	FRANČIŠEK SAL.
30	ČETRTEK	MARTINA
31	PETEK	PETER



SPOMINSKI DNEVI

23. 1. 1909 umrl v Glorbasnici Franc Leder-Lesičjak, ljudski pesnik in pevec

6. 1. 1946 začetek slovenskih oddaj po celovškem radiu

7. 1. 1893 umrl na Dunaju slov. fizik in znanstvenik Josip Štefan

15. 1. 1914 umrl v Breznici pri Št. Jakobu ljudski pesnik Janez Kajžnik - Mlinarčev Hanžža

16. 1. 1888 umrl v Celovcu Andrej Einspieler

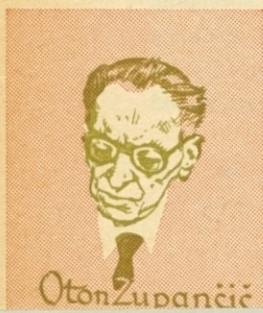
19. 1. 1911 umrl v Celovcu zgodovinar Josip Apih

23. 1. 1878 rojen pesnik Oton Župančič

25. 1. 1890 rojen v Maloščah Ciril Kandut, publicist

25. 1. 1348 velik potres v slovenskih krajih

Ce na sv. Pavla (10.) sonce sije, trikrat žito dobro dozori, gornik dosti vina v sode vlije in po volji kmetu se godi. — Sv. Makarij jasen ali meglen naznanja enako jesen. — Kakršno je vreme na sv. Petra stola dan, tako bo potem mesec dan.



Oton Župančič

☾ ob 20.04 uri
☿ ob 16.14 uri

☼ ob 12.20 uri
☽ ob 16.09 uri



Galadon Lisic

PROST

W tym miejscu należy wpisać datę i tytuł notatki. Wskazać, czy jest to notatka z wykładu, czy z wyjazdu, czy z innej okazji. Wskazać, czy jest to notatka z wykładu, czy z wyjazdu, czy z innej okazji.

W tym miejscu należy wpisać datę i tytuł notatki. Wskazać, czy jest to notatka z wykładu, czy z wyjazdu, czy z innej okazji. Wskazać, czy jest to notatka z wykładu, czy z wyjazdu, czy z innej okazji.

W tym miejscu należy wpisać datę i tytuł notatki. Wskazać, czy jest to notatka z wykładu, czy z wyjazdu, czy z innej okazji. Wskazać, czy jest to notatka z wykładu, czy z wyjazdu, czy z innej okazji.

W tym miejscu należy wpisać datę i tytuł notatki. Wskazać, czy jest to notatka z wykładu, czy z wyjazdu, czy z innej okazji. Wskazać, czy jest to notatka z wykładu, czy z wyjazdu, czy z innej okazji.



FEBRUAR

1	SOBOTA	IGNACIJ
2	NEDELJA	SVEČNICA
3	PONEDELJEK ☾	BLAŽ
4	TOREK	ANDREJ
5	SREDA	AGATA
6	ČETRTEK	DOROTEJA
7	PETEK	ROMUALD
8	SOBOTA	JANEZ
9	NEDELJA	APOLONIJA
10	PONEDELJEK	LURŠKA MATI BOŽJA
11	TOREK ☉	PUST
12	SREDA	PEPELNICI
13	ČETRTEK	GREGORIJ
14	PETEK	VALENTIN
15	SOBOTA	JULIJANA
16	NEDELJA	JORDAN
17	PONEDELJEK	FRANČIŠEK KAL.
18	TOREK	SIMEON
19	SREDA ☽	KONRAD
20	ČETRTEK	SADOT
21	PETEK	PETER D.
22	SOBOTA	PETER S.
23	NEDELJA	OTON
24	PONEDELJEK	MATIJA
25	TOREK	VALBURGA
26	SREDA	ALEKSANDER
27	ČETRTEK ☼	GABRIEL
28	PETEK	ROMAN



SPOMINSKI DNEVI

1. 2. 1944 padel pri Bistrici v Rožu narodni heroj Matija Verdnik - Tomaž
7. 2. 1809 rojen v Goricah v Ziljski dolini Matija Majar Ziljski
8. 2. 1849 umrl pesnik France Prešeren
8. 2. 1959 umrl v Celovcu Josef Friedrich Perkonig
14. 2. 1867 rojen pri Sv. Neži gospodarski organizator kor. Slov. Valentin Podgorc
18. 2. 1950 umrl Lovro Kuhar — Prežihov Vranc
27. 2. 1929 umrl v Rožeku ak. slikar Peter Markovič
28. 2. 1921 ustanovitev Zveze slovenskih zdravcev v Celovcu

Če na Svečnico prej kapne od strehe kakor od sveče, bo dobro leto. — Sv. Matija led razbija, če ga ni, pa ga naredi. — Če konec meseca veter razsaja, dobra letina prihaja.



M. Majar Ziljski

☾ ob 7.23 uri
☽ ob 8.39 uri

☉ ob 6.17 uri
☼ ob 2.15 uri



M. Verdnik-Tomaž

1	1870	1870	1870
2	1871	1871	1871
3	1872	1872	1872
4	1873	1873	1873
5	1874	1874	1874
6	1875	1875	1875
7	1876	1876	1876
8	1877	1877	1877
9	1878	1878	1878
10	1879	1879	1879
11	1880	1880	1880
12	1881	1881	1881
13	1882	1882	1882
14	1883	1883	1883
15	1884	1884	1884
16	1885	1885	1885
17	1886	1886	1886
18	1887	1887	1887
19	1888	1888	1888
20	1889	1889	1889
21	1890	1890	1890
22	1891	1891	1891
23	1892	1892	1892
24	1893	1893	1893
25	1894	1894	1894
26	1895	1895	1895
27	1896	1896	1896
28	1897	1897	1897
29	1898	1898	1898
30	1899	1899	1899
31	1900	1900	1900
32	1901	1901	1901
33	1902	1902	1902
34	1903	1903	1903
35	1904	1904	1904
36	1905	1905	1905
37	1906	1906	1906
38	1907	1907	1907
39	1908	1908	1908
40	1909	1909	1909
41	1910	1910	1910
42	1911	1911	1911
43	1912	1912	1912
44	1913	1913	1913
45	1914	1914	1914
46	1915	1915	1915
47	1916	1916	1916
48	1917	1917	1917
49	1918	1918	1918
50	1919	1919	1919
51	1920	1920	1920
52	1921	1921	1921
53	1922	1922	1922
54	1923	1923	1923
55	1924	1924	1924
56	1925	1925	1925
57	1926	1926	1926
58	1927	1927	1927
59	1928	1928	1928
60	1929	1929	1929
61	1930	1930	1930
62	1931	1931	1931
63	1932	1932	1932
64	1933	1933	1933
65	1934	1934	1934
66	1935	1935	1935
67	1936	1936	1936
68	1937	1937	1937
69	1938	1938	1938
70	1939	1939	1939
71	1940	1940	1940
72	1941	1941	1941
73	1942	1942	1942
74	1943	1943	1943
75	1944	1944	1944
76	1945	1945	1945
77	1946	1946	1946
78	1947	1947	1947
79	1948	1948	1948
80	1949	1949	1949
81	1950	1950	1950
82	1951	1951	1951
83	1952	1952	1952
84	1953	1953	1953
85	1954	1954	1954
86	1955	1955	1955
87	1956	1956	1956
88	1957	1957	1957
89	1958	1958	1958
90	1959	1959	1959
91	1960	1960	1960
92	1961	1961	1961
93	1962	1962	1962
94	1963	1963	1963
95	1964	1964	1964
96	1965	1965	1965
97	1966	1966	1966
98	1967	1967	1967
99	1968	1968	1968
100	1969	1969	1969



MAREC

1	SOBOTA	ALBIN
2	NEDELJA	KAREL
3	PONEDELJEK	KUNIGUNDA
4	TOREK	KAZIMIR
5	SREDA	EVZEBIJ
6	ČETRTEK	PERPETUA IN FEL.
7	PETEK	TOMAŽ AKVINSKI
8	SOBOTA	JANEZ OD BOGA
9	NEDELJA	FRANČIŠEK R.
10	PONEDELJEK	40 MUČENCEV
11	TOREK	TEREZIJA
12	SREDA	GREGORIJ
13	ČETRTEK	TEODORA
14	PETEK	MATILDA
15	SOBOTA	KLEMEN M.
16	NEDELJA	HILARIJ IN TAC.
17	PONEDELJEK	JEDERT
18	TOREK	CIRIL JER.
19	SREDA	JOŽEF
20	ČETRTEK	FELIKS
21	PETEK	BENEDIKT
22	SOBOTA	LEA, KATARINA
23	NEDELJA	CVETNA NEDELJA
24	PONEDELJEK	GABRIJELA
25	TOREK	MARIJINO OZNAN.
26	SREDA	EMANUEL
27	ČETRTEK	VELIKI ČETRTEK
28	PETEK	VELIKI PETEK
29	ŠOBOTA	VELIKA SOBOTA
30	NEDELJA	VELIKA NOČ
31	PONEDELJEK	VELIKI PONEDELJEK



SPOMINSKI DNEVI

3. 3. 1855 rojen v Stari vasi pri Št. Lipšu koroški slovenski politik, zdravnik dr. Franc Petek

4. 3. 1844 rojen na Muļjavi pisatelj Josip Jurčič

12. 3. 1912 rojen v Lobniku narodni heroj Franče Pasternak - Lenart

17. 3. 1954 rojen na Cestah pri Rogatcu slovničar Josip Lendovšek

18. 3. 1414 zadnje ustoličenje koroških vojvod na Gosposvetskem polju v slovenskem jeziku

24. 3. 1835 rojen v Št. Petru pri Celovcu fizik in znanstvenik Josip Štefan

29. 3. 1918 umrl v Celovcu kipar Alojzij Progar

30. 3. 1871 umrl v Celovcu slikar Marko Pernhart (Pernat)

Če na 40 mučenikov dan ni lep, tudi štirideset dni potem ne bo. — Sv. Gabriela (24.) če zmrzuje, pollej slana nič več ne škoduje. — Če v sv. Rupertu (27.) lepi dni, se seno lepo luši.



Josip Štefan

☾ ob 21.20 uri
☽ ob 21.05 uri

☾ ob 0.47 uri
☽ ob 11.36 uri



Josip Jurčič



APRIL

1	TOREK		HUGO
2	SREDA		FRANČIŠEK P.
3	ČETRTEK	☾	RIHARD
4	PETEK		IZIDOR
5	SOBOTA		VINCENCIJ
6	NEDELJA		SIKST P.
7	PONEDELJEK		HERMAN
8	TOREK		ALBERT
9	SREDA		HUGO
10	ČETRTEK		METILDA
11	PETEK	☉	LEON VELIKI
12	SOBOTA		JULIJ
13	NEDELJA		IDA
14	PONEDELJEK		JUSTIN
15	TOREK		ANASTAZIJ
16	SREDA		BENEDIKT
17	ČETRTEK		RUDOLF
18	PETEK		APOLONIJ
19	SOBOTA	☾	LEON IX.
20	NEDELJA		NEŽA MONTEP.
21	PONEDELJEK		ANZELM
22	TOREK		SOTER IN GAJ
23	SREDA		VOJTEH
24	ČETRTEK		JURIJ
25	PETEK	☉	MARKO
26	SOBOTA		KLET IN MARCEL
27	NEDELJA		CITA
28	PONEDELJEK		PAVEL OD KRIŽA
29	TOREK		PETER
30	SREDA		KATARINA



SPOMINSKI DNEVI

4. 4. 1943 padel pri Mežici narodni heroj France Pasterk - Lenart
4. 4. 1943 ustanovljen prvi koroški partizanski bataljon
5. 4. 1894 rojen v Dolah obč. Brdo narodopisec in politik Vinko Möderndorfer
11. 4. 1912 umrl v Celovcu pisec Miklove Zale, dr. Jakob Sket
14. in 15. 4. 1942 nasilna selitev slovenskih družin s Koroške v rajh
24. 4. 1961 umrl v Prevaljah publicist dr. Josip Šašel
27. 4. 1941 ustanovitev Osvobodilne fronte slovenskega naroda
29. 4. 1943 obglavljenih 13 na smrt obsojenih kor. Slovencev, žrtev fašističnega terorja

Če je april deževen, kmet ne bo reven. — Malega travna
če grmi, slane se več bati ni. — Sv. Jurija moča in sv.
Petra suša, to da kruha.



☾ ob 13.25 uri
☾ ob 5.41 uri

☉ ob 17.39 uri
☉ ob 20.55 uri





MAJ

1	ČETRTEK	DELAJSKI PRAZNIK
2	PETEK	ATANAZIJ
3	SOBOTA	NAJDENJE KRIŽA
4	NEDELJA	FLORIJAN
5	PONEDELJEK	IRENIJ
6	TOREK	JANEZ
7	SREDA	STANISLAV
8	ČETRTEK	VNEBOHOD
9	PETEK	GREGOR
10	SOBOTA	ANTON
11	NEDELJA	FILIP IN JAKOB
12	PONEDELJEK	PANKRACIJ
13	TOREK	SERVACIJ
14	SREDA	BONIFACIJ
15	ČETRTEK	ZOFIJA
16	PETEK	JANEZ NEPOMUK
17	SOBOTA	BRUNO
18	NEDELJA	BINKOŠTI
19	PONEDELJEK	BINKOŠTNI PONED.
20	TOREK	BERNARDIN
21	SREDA	FELIKS
22	ČETRTEK	EMIL
23	PETEK	JANEZ ROS.
24	SOBOTA	JOHANA
25	NEDELJA	URBAN
26	PONEDELJEK	FILIP NERI
27	TOREK	BEDA
28	SREDA	AVGUŠTIN
29	ČETRTEK	REŠNJE TELO
30	PETEK	IVAN
31	SOBOTA	ANGELA



SPOMINSKI DNEVI

1. 5. mednarodni praznik dela
1. 5. 1827 umrl v Celovcu pesnik Franc Grundtner
2. 5. 1852 rojen v Mestinju pisatelj povesti „Miklova Zala“ dr. Jakob Sket
8. 5. 1945 kapitulacija Hitlerjeve Nemčije
10. 5. 1876 rojen na Vrhniki pisatelj Ivan Cankar
11. 5. 1784 rojen na Potoce v Ziljski dolini pesnik in jezikoslovec Urban Jarnik
14. 5. 1953 ustanovljena slovenska kmetijska šola v Podravljah
15. 5. 1955 podpisana na Dunaju avstrijska državna pogodba
27. 5. 1821 umrl na Bistrici pri Št. Jakobu v R. ljudski pesnik in tkalec Miha Andreaš

Če je majnika lepo, je dobro za kruh in meso. — Če sušec suši, aprila deži in majnik hladi, kašle, omare in sode polni. — Velikega travna če pogostoma grmi, kmet se dobre letine veseli.



Ivan Cankar



dr. Jakob Sket

☾ ob 6.44 uri
☿ ob 11.29 uri

☼ ob 8.05 uri
☽ ob 6.51 uri



JUNIJ

1	NEDELJA	FELIKS
2	PONEDELJEK ☾	PETER
3	TOREK	KLOTILDA
4	SREDA	FRANČIŠEK CER.
5	ČETRTEK	BONIFACIJ
6	PETEK	NORBERT
7	SOBOTA	ROBERT
8	NEDELJA	MEDARD
9	PONEDELJEK ☉	PRIMUS IN FEL.
10	TOREK	MARGARETA
11	SREDA	BARNABA
12	ČETRTEK	JANEZ
13	PETEK	ANTON PAD.
14	SOBOTA	BAZILIJ
15	NEDELJA	VID
16	PONEDELJEK ☽	FRANČIŠEK R.
17	TOREK	GREGOR
18	SREDA	EFREM
19	ČETRTEK	JULIJANA
20	PETEK	SILVERIJ
21	SOBOTA	ALOJZIJ
22	NEDELJA	AHACIJ
23	PONEDELJEK ☼	AGRIPIN
24	TOREK	JANEZ KRSTNIK
25	SREDA	VILJEM
26	ČETRTEK	JANEZ IN PAVEL
27	PETEK	HEMA
28	SOBOTA	PETER IN PAVEL
29	NEDELJA	IRENIJ
30	PONEDELJEK	EMILIJAN



SPOMINSKI DNEVI

8. 6. 1503 rojen Primož Trubar

11. 6. 1844 umrl v Blatogradu pesnik in jezikoslovec Urban Jarnik

11. 6. 1926 rojena v Lobniku Oraže Amalija - Tatjana

19. 6. 1949 umrl v Ljubljani pesnik Oton Župančič

21. 6. 1891 rojen v Ljubljani glasbenik in harmonizator kar. nar. pesmi France Marolt

23. 6. 1859 rojen v Šmihelu na Dolenjskem organizator planinstva na Koroškem Alojzij Knafelc

28. 6. 1919 sklenjen Versajski mir

30. 6. 1858 umrl v Celovcu šolski pedagoški pisatelj Simon Rudmaš

Ce na sv. Medarda dan (8.) dežuje, štirideset dni dež še nalezuje. — Če sta Peter in Pavel jasna, bo letina krasna. — Urbanovo sonce in Vidov dež, prav dobrega leta upati smeš.



Primož Trubar

☾ ob 0.23 uri
☽ ob 15.58 uri

☉ ob 19.49 uri
☼ ob 17.54 uri



Simon Rudmaš



JULIJ

1	TOREK	☾	TEOBALD
2	SREDA		OBISK D. M.
3	ČETRTEK		HELIODOR
4	PETEK		URH
5	SOBOTA		ANTON M.
6	NEDELJA		IZAIJA
7	PONEDELJEK		CIRIL IN METOD
8	TOREK		ELIZABETA
9	SREDA	☼	VERONIKA
10	ČETRTEK		AMALIJA
11	PETEK		OLGA
12	SOBOTA		FELIKS
13	NEDELJA		ANAKLET
14	PONEDELJEK		BONAVENTURA
15	TOREK	☾	VLADIMIR
16	SREDA		DEV. MAR. K.
17	ČETRTEK		ALEŠ
18	PETEK		MIROSLAV
19	SOBOTA		VINCENCIJ
20	NEDELJA		MARIJETA
21	PONEDELJEK		PRAKSEDA
22	TOREK		APOLINARIJ
23	SREDA	☼	MARIJA MAGD.
24	ČETRTEK		KRISTINA, BORIS
25	PETEK		JAKOB
26	SOBOTA		ANA MATI M. D.
27	NEDELJA		RUDOLF
28	PONEDELJEK		VIKTOR
29	TOREK		MARTA
30	SREDA		ABDON IN SENEN
31	ČETRTEK	☾	IGNACIJ



SPOMINSKI DNEVI

2. 7. 1866 rojen v Rožeku Peter Markovič, akademski slikar

6. 7. 1824 rojen v Zgornjih Medgorjah slikar Marko Pernhart (Pernat)

10. 7. 1942 vojni zločinec Maier Kaibitsch napovedal v Celovcu iztrebljenja koroških Slovencev

22. 7. 1941 nacisti likvidirali slov. zadrugo na Koroškem ter razpustili Zvezo slovenskih zadržug v Celovcu.

22. 7. 1941 Dan vstaje slovenskega naroda

25. 7. 1886 umrl Primož Trubar

26. 7. 1914 Začetek prve svetovne vojne

31. 7. 1891 umrl v Pragi narodni buditelj in jezikoslovec Matija Majar Ziljski

Če sv. Marjete deževalo bo, težko boš pod streho spravil seno. — Kakor se kaže vreme ta dan (20.), tako bosta mali in veliki srpan. — Jakobova ajda in Ožboltova repa je malokdaj lepa.



Peter Markovič

☾ ob 17.37 uri

☼ ob 20.47 uri

☾ ob 9.40 uri

☼ ob 5.10 uri

☼ ob 6.28 uri



Vinko Polja



AVGUST

1	PETEK	VEZI SV. PETRA	☼
2	SOBOTA	PORCIJUNKULA	☼
3	NEDELJA	LIDIJA	☼
4	PONEDELJEK	DOMINIK	☼
5	TOREK	MARIJA SNEŽNA	☼
6	SREDA	GOSPODOVO SPR.	☼
7	ČETRTEK	DOMINIK	☼
8	PETEK	KAJETAN	☼
9	SOBOTA	ROMAN	☼
10	NEDELJA	LAVRENCIJ	☼
11	PONEDELJEK	SUZANA	☼
12	TOREK	KLARA	☼
13	SREDA	HIPOLIT IN KAS.	☼
14	ČETRTEK	EVZEBIJ	☼
15	PETEK	VNEBOVZETJE M. B.	☼
16	SOBOTA	ROK	☼
17	NEDELJA	HIACINT	☼
18	PONEDELJEK	HELENA	☼
19	TOREK	LUDOVIK	☼
20	SREDA	BERNARD	☼
21	ČETRTEK	IVAN	☼
22	PETEK	BREZM. SRCE MAR.	☼
23	SOBOTA	FILIP BENECIJ	☼
24	NEDELJA	JERNEJ	☼
25	PONEDELJEK	LUDOVIK	☼
26	TOREK	MARJETA	☼
27	SREDA	JOŽEF KAL.	☼
28	ČETRTEK	AVGUŠTIN	☼
29	PETEK	OBGL. JANEZA KR.	☼
30	SOBOTA	ROZA LIM.	☼
31	NEDELJA	RAJMUND	☼

SPOMINSKI DNEVI

5. 8. 1890 rojen v Borovljah pesnik in pisatelj sporazumevanja Josef Friedrich Perkonig

4. 8. 1727 rojen v Grabštanju filolog Ožbald Gutsman

9. 8. 1965 umrl v Celovcu koroški slovenski politik, zdravnik doktor Franc Petek

9. 8. 1946 ustreljena v Železni Kapli od angleškega vojaka Oraže Amalija - Tatjana

10. 8. 1873 rojen na Zili pri Beljaku pesnik in prozaist dr. Franc Eller

10. 8. 1893 rojen v Kotljah Lovro Kuhar — Prežihov Voranc

22. 8. 1942 stopi štajerski bataljon na koroška tla

25. 8. 1938 umrl v Škocijanah Vinko Poljanec narodni buditelj in deželni poslanec

Ce se avgusta po gorah kadi, kupi kožuh za zimske noči.
— Po vremenu sv. Jerneja (24.) rada vsa jesen se nareja.
— Srpana če veter zvedri, vreme dolgo še trpi.



Lovro Kuhar

☼ ob 12.57 uri
☼ ob 20.48 uri

☼ ob 3.24 uri
☼ ob 0.20 uri



Josef F. Perko



SEPTEMBER

1	PONEDELJEK	EGIDIJ
2	TOREK	ŠTEFAN
3	SREDA	DOROTEJA
4	ČETRTEK	ROZALIJA
5	PETEK	LAVRENCIJ
6	SOBOTA	CAHARIJA
7	NEDELJA	MARKO
8	PONEDELJEK	ROJ. MARIJE DEV.
9	TOREK	PETER KLAVER
10	SREDA	NIKOLAJ TOL.
11	ČETRTEK	HIACINT
12	PETEK	IME MARIJINO
13	SOBOTA	NOTBURGA
14	NEDELJA	POVIŠ. SV. KRIŽA
15	PONEDELJEK	MARIJA 7 ŽALOSTI
16	TOREK	LAMBERT
17	SREDA	LJUDMILA
18	ČETRTEK	JOŽEF
19	PETEK	JANUARIJ
20	SOBOTA	EVSTAHIJ
21	NEDELJA	MATEJ
22	PONEDELJEK	TOMAŽ VIL.
23	TOREK	HELENA
24	SREDA	RUPERT
25	ČETRTEK	NIKOLAJ
26	PETEK	CIPRIJAN
27	SOBOTA	KOZMA IN DAM.
28	NEDELJA	VENČESLAV
29	PONEDELJEK	MIHAEL
30	TOREK	HIERONIM



SPOMINSKI DNEVI

5. 9. 1872 ustanovljena
„Posojilnica Št. Jakob-
ska v Rožu

11. 9. 1957 otvoritev
Državne realne gimna-
zije in gimnazije za Slo-
vence v Celovcu

16. 9. 1916 rojen na Bi-
strici v Rožu narodni
heroj Matija Verdnik -
Tomaž

16. 9. 1936 umorjen kot
žrtev napada šovini-
stov pevec in prosvetni
delavec Miha Habih z
Ruta pri Hodišah

18. 9. 1869 umrl v Ce-
lovcu slovničar in knji-
ževni organizator An-
ton Janežič

18. 9. 1870 veliki tabor
v Žopračah pri Vrbi

28. 9. 1762 rojen na Bi-
strici pri Št. Jakobu v R.
ljudski pesnik in tkalec
Miha Andreaš

Če je sv. Matevž (21.) vedren, prijetna bo jesen. — Kdor
po Mali maši kosi, ta za pečjo suši.



M. Oražec-Tatjana

☉ ob 20.19 uri
☽ ob 12.50 uri

☽ ob 12.59 uri
☾ ob 12.46 uri



Alajzija Škof



OKTOBER

1	SREDA	REMIGIJ
2	ČETRTEK	ANGELI VARUHI
3	PETEK	TEREZIJA
4	SOBOTA	FRANČIŠEK ASIŠKI
5	NEDELJA ☉	PLACID
6	PONEDELJEK	BRUNO
7	TOREK	KRALJ R. V.
8	SREDA	BRIGITA
9	ČETRTEK	JANEZ
10	PETEK	FRANČIŠEK B.
11	SOBOTA	MATER. MAR. DEV.
12	NEDELJA ☽	MAKSIMILIJAN
13	PONEDELJEK	EDVARD
14	TOREK	KALIST
15	SREDA	TEREZIJA
16	ČETRTEK	GAL
17	PETEK	MARJETA AL.
18	SOBOTA	LUKA EV.
19	NEDELJA	PETER AL.
20	PONEDELJEK ☽	JANEZ K.
21	TOREK	URŠULA
22	SREDA	KORDULA
23	ČETRTEK	SEVERIN
24	PETEK	RAFAEL
25	SOBOTA	KRISPIN
26	NEDELJA	DRŽAVNI PRAZNIK
27	PONEDELJEK ☾	FRUMENCIJ
28	TOREK	NARCIS
29	SREDA	SIMON IN JUDA
30	ČETRTEK	DOROTEJA
31	PETEK	VOLBENK



SPOMINSKI DNEVI

1. 10. 1943 Prvo zasedanje odposlancev slovenskega naroda v Kočevju
10. 10. 1920 glasovanje v coni A na južnem Koroškem
12. 10. 1944 zverinsko mučenje in usmrnitev koroških partizanov na Komelnu pri Pliberku
17. 10. 1908 odprtje slovenski delavski dom v Podljubelju
20. 10. 1907 ustanovitev Slovenske prosvetne zveze v Celovcu
25. 10. 1896 odprtje Ciril in Metodove šole v Št. Rupertu pri Velikovu
26. 10. 1955 zasedbene sile zapustile Avstrijo
29. 10. 1851 rojen v Borovljah narodopisec in slovstveni zgodovinar Janez Šajnšek

Sv. Gal (16.) deževen ali suh, prihodnjega poletja ovaduh.
— Če je na sv. Uršule dan (21.) lepo, vsaka lena baba
lahko nastil dobo. — Sv. Luka repo cuka.



Simon Gregorčič

☉ ob 4.23 uri
☽ ob 6.06 uri

☽ ob 2.15 uri
☾ ob 23.07 uri



Alojz G.



NOVEMBER

1	SOBOTA	VSI SVETI
2	NEDELJA	VERNE DUŠE
3	PONEDELJEK ☉	HUBERT, IDA
4	TOREK	KAREL, BOR
5	SREDA	CAHARIJA IN E.
6	ČETRTEK	LENART
7	PETEK	ENGELBERT
8	SOBOTA	BOGOMIR
9	NEDELJA	TEODOR
10	PONEDELJEK ☽	ANDREJ AVEL.
11	TOREK	MARTIN
12	SREDA	KUNIBERT
13	ČETRTEK	STANISLAV
14	PETEK	SERAFIN
15	SOBOTA	ALBERT
16	NEDELJA	OTMAR
17	PONEDELJEK	GREGORIJ ČUD.
18	TOREK ☼	ODON
19	SREDA	ELIZABETA
20	ČETRTEK	FELIKS VAL.
21	PETEK	DAROVANJE D. M.
22	SOBOTA	CECILIJA
23	NEDELJA	KLEMEN
24	PONEDELJEK	JANEZ OD KRIŽA
25	TOREK	KATARINA
26	SREDA ☾	KONRAD
27	ČETRTEK	VIRGILIJ
28	PETEK	GREGORIJ
29	SOBOTA	SATURNIN
30	NEDELJA	ANDREJ



SPOMINSKI DNEVI

2. 11. 1881 rojen na Dobravi pri Borovljah narodni buditelj in topopisec Franc Mišic

10. 11. 1955 Koroški slovinci vložili pri avstr. vladi in predstavnikih štirih velesil Spomenico glede izvedbe čl. 7 drž. pogodbe

13. 11. 1813 rojen v Svečah politik in publicist Andrej Einspieler

20. 11. 1882 rojen v Dobrih pri Ravnah narodopisec in književni zgodovinar dr. France Kotnik

29. 11. 1943 zgodovinsko drugo zasedanje AVNOJ-a v bosanskem mestu Jajce

29. 11. 1945 proglasitev FLR Jugoslavije

Ce Martinova gos po ledu plazi, o božiču navadno po blatu gazi. — Sv. Cecilija (22.) če hudo grmi, dosti pridelka ob letu kmet dobi. — Sneg sv. Andreja sto dni leži in žito mori.



Andrej Einspieler

☉ ob 14.05 uri
☽ ob 23.28 uri

☽ ob 19.21 uri
☾ ob 7.52 uri



dr. France Kotnik



DECEMBER

1	PONEDELJEK	MARJAN
2	TOREK	BIBIJAN
3	SREDA	FRANČIŠEK
4	ČETRTEK	BARBARA
5	PETEK	SABA
6	SOBOTA	MIKLAVŽ
7	NEDELJA	AMBROZIJ
8	PONEDELJEK	BREZM. SP. M. D.
9	TOREK	VALERIJ
10	SREDA	HERBERT
11	ČETRTEK	DAMAZ
12	PETEK	MAKSCENCIJ
13	SOBOTA	LUCIJA
14	NEDELJA	BERTOLD
15	PONEDELJEK	MAKSIMIN
16	TOREK	EVZEIJ
17	SREDA	LAZAR
18	ČETRTEK	GRACIJAN
19	PETEK	URBAN
20	SOBOTA	EVGENIJ
21	NEDELJA	TOMAŽ
22	PONEDELJEK	JUTA
23	TOREK	VIKTORIJA
24	SREDA	ADAM IN EVA
25	ČETRTEK	BOŽIČ
26	PETEK	ŠTEFAN
27	SOBOTA	JANEZ EV.
28	NEDELJA	NEDOLŽ. OTROČIČI
29	PONEDELJEK	TOMAŽ
30	TOREK	DAVID
31	SREDA	SILVESTER

SPOMINSKI DNEVI

2. 12. 1860 rojen v Mostah politik, poslanec France Grafenauer

2. 12. 1868 rojen na Planini na Notranjskem harmonizator kor. nar. pesmi, Oskar Dev

3. 12. 1800 rojen na Vrbi pesnik France Prešeren

3. 12. 1833 rojen v Globasnici ljudski pesnik in pevec Franc Leder - Lesičjak

11. 12. 1918 umrl pisatelj Ivan Cankar v Ljubljani

15. 12. 1935 umrl v Mostah politik in poslanec France Grafenauer

19. 12. 1828 rojen v Lešah slovničar in knjižni organizator Anton Janžič

Grudna mraz in sneg žita dosti prek in prek. — Kakršni so dnevi od sv. Lucije (13.) do Božiča, taki bodo meseci v prihodnjem letu. — Sveti dan vetrovno, ob letu bo sadja polno.



France Grafenauer



Anton Janžič

☉ ob 1.50 uri
☽ ob 15.40 uri

☾ ob 15.39 uri
☽ ob 15.52 uri

Tridesetletnica



zmage nad fašizmom

CENE VIPOTNIK:

Pesem svitanica

Zbežite sence, vzidi čisti dan!
Kdor si po tihih gozdih zakopan,
komur zgubljeni prah v vesoljstvu plava,
kdor v ječah padel si od črnih ran,
glej, iz noči življenje vzplapolava.

Kdor si koval iz muke srečni čas,
ko so plameni siknili nad nas,
kdor si snetje pogumno izžgal povsodi,
oplakni v vroči luči svoj obraz,
po zemlji naj visoka pesem hodi.

Naj svobodo ljudi, naj čast, poštenje,
naj radostne pravice žuborenje
privablja iz temin pójocha dlan:
kar je velikega, rodi trpljenje,
zbežite sence, vzidi čisti dan!

Člen 7

avstrijske državne pogodbe

- § 1. Avstrijski državljani slovenske in hrvatske manjšine na Koroškem, Gradiščanskem in Štajerskem uživajo iste pravice pod enakimi pogoji, kakor vsi drugi avstrijski državljani, vključno pravico do svojih lastnih organizacij, zborovanj in tiska v svojem lastnem jeziku.
- § 2. Avstrijski državljani slovenske in hrvatske manjšine na Koroškem, Gradiščanskem in Štajerskem imajo pravico do osnovnega pouka v slovenskem ali hrvatskem jeziku in do sorazmernega števila lastnih srednjih šol; v tej zvezi bodo šolski učni načrti pregledani in bo ustanovljen oddelek šolske nadzorne oblasti za slovenske in hrvatske šole.
- § 3. V upravnih in sodnih okrajih Koroške, Gradiščanske in Štajerske s slovenskim, hrvatskim ali mešanim prebivalstvom je slovenski ali hrvatski jezik dopuščen kot uradni jezik dodatno k nemškemu. V takih okrajih bodo označbe in napisi topografskega značaja prav tako v slovenščini ali hrvaščini kakor v nemščini.
- § 4. Avstrijski državljani slovenske in hrvatske manjšine na Koroškem, Gradiščanskem in Štajerskem so udeleženi v kulturnih, upravnih in sodnih ustanovah v teh pokrajinah pod enakimi pogoji kakor drugi avstrijski državljani.
- § 5. Dejavnost organizacij, ki merijo na to, da odvzamejo hrvatskemu ali slovenskemu prebivalstvu njegov značaj in pravice kot manjšine, se mora prepovedati.

Dvajset let varanja!

Dvajset let varanja — to je trpko spoznanje, ko berem avstrijski odgovor na noto Jugoslavije glede zaščite slovenske narodne skupnosti odnosno izvajanja člena 7 državne pogodbe. Iznašam le nekatere misli ob tem uradnem prikazu gledanja merodajnih činiteljev na naše vprašanje, ker smatram, da je prav ta uradni prikaz osnova za naše ukrepe in naše prizadevanje v letu 1975.

Koroški Slovenci smo dvajset let potrpežljivo čakali in s konstruktivnimi predlogi poskušali doseči vsaj znosno rešitev našega vprašanja. Pri tem smo izhajali iz pogledov, ki so iznešeni že v „Spomenici koroških Slovencev“ z dne 11. 10. 1955, češ, da smo in bomo storili vse, da preprečimo nacionalne razprtije, da smo pripravljeni, da tvorimo most, ki naj veže naroda-soseda in sosedni državi, kar bo nov in trden element miru v tem delu Evrope! „Uspešno izvrševanje tega našega poslanstva pa zavisi tudi od dobre volje avstrijske države, ki mora priznati osnovno, prirodno pravico in težnjo vsake etnične skupine in vsakega naroda, da hoče živeti in kulturno ter gospodarsko napredovati“, je izrecno poudarjeno v uvodnih besedah še vedno veljavnega dokumenta.

Dejstvo pa je, da dvajset let nihče od merodajnih činiteljev niti ni prebral te spomenice in so jo šele leta 1974 izkopali na dan in dali v proučevanje takoimenovani „študijski komisiji“. Medtem pa se je situacija in se je zlasti narodnostna struktura na Koroškem bistveno spremenila na škodo naše narodne skupnosti, ne nazadnje zaradi zamudnega reševanja odnosno sploh nereševanja člena 7 državne pogodbe. Samo po dvajsetih letih nereševanja je mogoče trditi, kakor da nekdanja dvojezična šolska ureditev pri pogajanjih za državno pogodbo in za zaščito slovenske narodne skupnosti ne bi bila igrala nobene vloge. Resnica pa je, da se je prav v času pogajanj dne 28. januarja 1947 v „resni uri, ko biva avstrijska delegacija v Londonu, da se zavzame za nedelitev koroške dežele,“ sestal koroški deželni zbor na slavnostni seji v Celovcu in slovesno izjavil: „Po švicarskem vzoru smo v gotovem delu dežele v vseh občinah, kjer živi tudi le majhen del prebivalstva s slovenskim maternim jezikom, uvedli dvojezični šolski sistem in ne vprašujemo otroka, ali je nemški ali slovenski, marveč zahtevamo od vsakega učenca priučitev obeh jezikov. Prepričani smo, da je to v korist narodov, ki našo deželo naseljuje“ in da nadalje „nobenemu avstrijskemu državljanu ni prepovedano, da se pred sodiščem ali pred oblastmi poslužuje materinščine, ki jo obvlada; tu ne morejo nastati nobene težkoče“.

Že 22. septembra 1958 pa koroški deželni glavar Wedenig z navadnim odlokom LSR — 4327/58 spremeni dvojezično šolsko odredbo iz leta 1945, ki je po avstrijski pravni znanosti dejansko imela značaj ustavnega zakona, ker je baje „potrebna

spremembe". To spremembo pa so zahtevali nemški nacionalistični krogi z organiziranjem šolskih stavk, ki so po mnenju istega glavarja „nesposobno sredstvo, da se uveljavijo različne želje". Nato pa dodaja: „Nimam pa nobene možnosti, da bi tako šolsko stavko preprečil, ker vidijo starši v njej demokratično sredstvo, da uveljavijo svoje želje".

To „demokratično sredstvo" se je uporabilo pozneje tudi leta 1972 proti zakonu o dvojezičnih napisih in označbah, da se prepreči njegovo izvajanje, ker očitno tudi država kakor svojčas deželni glavar „ni imela nobene možnosti", da bi bila preprečila hujskaške pogrome proti slovenski narodni skupnosti o priložnosti nasilnega odstranjevanja dvojezičnih napisov, ker so nacionalistične sile videle v njih „demokratično sredstvo, da uveljavijo svoje želje". In tako bo vlada čakala, da ta zakon v smislu izkušenj „pravnodržavnega sistema polagoma izvede", očitno ko bo to prav tudi nacionalističnim krogom.

Če vlada v noti nadalje trdi, da imamo na Koroškem slovenske sodnike in da je na osnovi odlokov koroške deželne vlade iz leta 1955 odnosno 1968 pri vseh oblasteh mogoče se posluževati slovenskega jezika, potem je to dejansko roganje v obraz resnici. Dejstvo je namreč, da je en sam sodnik, ki obvlada slovenščino, nameščen na sodišču v območju zakona o uporabi slovenskega uradnega jezika pred sodišči z dne 19. 3. 1959, ki pa je že več kot leto dni bolan in namesto njega vrši službo na dveh sodiščih tega območja sodnik, ki ne zna niti besedice slovenski; dejstvo je tudi, da odlok o možnosti uporabe slovenskega jezika pred upravnimi oblastmi iz leta 1955 javnosti do leta 1968 sploh ni bil poznan in tudi odlok iz leta 1968 ni bil objavljen, ker bi po mnenju zveznega kanclerja z objavo „dobro poznane sile" bile spodbujene, „da bi znova inhibirale korake, ki se podvzemajo za izvedbo določil avstrijske državne pogodbe."

Toda takih sil baje ni, kajti vse nemške nacionalistične organizacije imajo „demokratična" pravila, iz katerih ni razbrati namena, da bi merile na to, da odvzamejo slovenskemu prebivalstvu njegov značaj in pravice kot manjšine, kar izrecno prepoveduje peti odstavek člena 7 državne pogodbe.

Da smo koroški Slovenci pridno in delavno ljudstvo, nam nihče ne more odrekati. Prav zaradi tega pa z vso odločnostjo zavračamo trditve in mnenje, da bi bili svoje kulturne ustanove, svoje zadruge in svoja kulturna in zadruga poslopja zgradili s pomočjo avstrijske vlade. Ko smo začeli obnavljati svoje zadruge in svoja društva, nismo prejeli niti šilinga, pač pa so konkurenčne ustanove prejemale še in še kredite iz takoimenovanega Marshallovega načrta samo za to, da bi onemogočile razvoj naših z velikim trudom ustanovljenih in zgrajenih podjetij.

Pospesjevalnega manjšinskega prava koroški Slovenci nikdar nismo gledali niti ne gledamo v prvi vrsti iz vidika finančnih subvencij; nam gre in je šlo vedno predvsem za večje razumevanje naših teženj in zlasti za ustvaritev takih pogojev, da bi lahko neovirano delovali za kulturni in gospodarski napredek naše narodne skupnosti. Prav v tej smeri pa smo, kakor je razvidno iz najnovejšega uradnega dokumenta — avstrijskega odgovora na noto SFRJ —, bolj oddaljeni kakor kdaj koli.

Če je vlada do pred kratkim pokazala razumevanje za naše tehtne pomisleke proti takoimenovanemu „ugotavljanju manjšine" in zagotavljala, da proti volji manjšine takega ugotavljanja ne bo izvedla, je sedaj kapitulirala pred nacionalističnimi silami tudi v tem vprašanju in utemeljuje svojo kapitulacijo s tem, da državna pogodba baje ne prepoveduje takega „ugotavljanja". Toda državna pogodba ga po drugi strani še manj predvideva, ker bi sicer v gotovih vprašanih pogojevala prevzete obveznosti šele od nekaterih predhodnih ugotovitev. Tega pa

ne dela in je taka interpretacija prevzetih obveznosti proti vsem pravilom in proti sleherni praksi tako narodnega kakor mednarodnega prava.

Ob kapitulaciji pred nacionalističnimi in neonacističnimi silami vlada seveda ne sme priznati njihovega obstoja. Toda če že zvezni kancler ne vidi in noče spoznati nevarnosti, ko ga nacistična drhal sprejme na celovšk ulici s psovko „Sau-Jud“ in s pluvanjem, koroški Slovenci ob številnih napadih na partizanske spomenike in ob ponavljajočih se provokatoričnih atentatih opazujemo in tudi občutimo resno nevarnost oživiljenega fašizma. Vlada ga bo — kakor vse kaže — kakor že enkrat opazila šele, ko bo prepozno!

To so trpka spoznanja po dvajsetih letih veljavnosti državne pogodbe, na žalost celo dokumentirana v uradni noti. Škoda, da je izraz osebnega razočaranja kanclerja, ki gleda v nacionalistični reakciji na postavljanje dvojezičnih napisov na Koroškem svojo „prvo napačno oceno politične situacije“.

Brez dvoma to je! Toda ne v smislu kanclerjeve ocene, marveč v smislu nevarnega podcenjevanja neonacističnih pojavov na Koroškem, zaradi katerih so izbrali tudi SS-ovci prav Koroško za svoje srečanje, kakor je to jasno povedal glavni govornik na zborovanju le-teh v Krivi Vrbi. Toda avstrijske oblasti so to „prešlišale“ in v srečanju niso videle nobene nevarnosti za demokracijo.

Tako očitno v nereševanju našega vprašanja odnosno v kapitulaciji pred nacionalističnimi silami ne vidijo nobene nevarnosti. Toda to ni le varanje nas koroških Slovencev, ki smo dvajset let zaman verovali obljubam in pričakovali sporazumno rešitev odprtih vprašanj. Kljub temu ne bomo resignirali niti ne nasedli javno izpovedani želji nemških nacionalistov in na tihem tudi vlade, da bi se ob deželno-zborskih volitvah sami prešteli in namesto vlade in zanjo sami izvedli tvegano in mednarodnopravno osporavano ugotavljanje manjšine. Ne bomo se pustili speljati na spolzko pot izolirane borbe proti nemškim nacionalistom v času, ko ob gospodarski stagnaciji in dejanski recesiji gospodarske konjunktore delovne množice vse bolj čutijo spet potrebo po združitvi in mednarodni solidarnosti!

To pa je varanje tudi mednarodne javnosti, ki je že v zadnjem letu na raznih mednarodnih forumih spoznala šibkosti avstrijskega formalističnega postavljanja. Naša naloga v tem letu in v bodoče je, da svet seznanimo z resnico, ki je še vedno najučinkovitejši argument v borbi proti neresničnemu postavljanju in zavajanju.

Končno pa je to varanje samega sebe. Vlada in vsi merodajni činitelji dobro vedo, da naše vprašanje še ni rešeno in da tudi „ugotavljanje“ brez sodelovanja prizadete manjšine ne bo dovedlo do rešitve. Torej sklepamo lahko samo, da vlada noče rešitve, ker verjetno misli, da čas dela za njene poglede. To pa je največje varanje samega sebe in avstrijskega ljudstva! Razvoj v svetu gre v drugo smer: v polnopravno priznanje in uveljavljanje tudi ponižanih in razžaljenih! Številna narodno-osvobodilna gibanja v svetu in ves tretji svet so najboljši dokaz za to!

30 let svobode in boja

Pred tridesetimi leti, 9. maja 1945, je brezpogojno kapitulirala Hitlerjeva Nemčija. Na milijone topov, pušk in strojnic širom po Evropi je prenehalo bruhati smrt. Končana je bila druga svetovna vojna, ki je zahtevala 52 milijonov človeških življenj.

Vendar se je zadnja bitka z nacističnimi hordami odvijala še v dneh od 10. do 14. maja, in sicer pri Borovljah, kjer se je SS-divizija „Prinz Eugen“, ki se je skupaj z jugoslovanskimi sodelavci okupatorja umikala čez Ljubelj, spopadla s slovenskimi partizani. Priče vedo povedati, kako sta se v Glinjah srečala dva Dolenjca iz iste vasi — partizan in domobranec. „Čeprav te poznam,“ je dejal domobranec partizanu, „te moram ustreliti.“ In je takoj tudi ubil svojega znanca, sošolca. V Borovljah in okolici je tiste dni padlo preko 100 slovenskih partizanov, ki so deloma pokopani na pokopališčih v Borovljah, Glinjah in Podljubelju, deloma pa so jih nacisti enostavno pometali v Dravo.

Tako se je za slovenske partizane na Koroškem šele pet dni po uradni kapitulaciji nacistične Nemčije končala druga svetovna vojna.

Uničena je bila nacistična Nemčija — zmagali so svobodoljubni narodi Evrope. Svoboda je zasijala. Evropa si je oddahnila. Uničen je bil nacistični vojni stroj. Končalo se je največje klanje ljudi, kar jih pomni zgodovina; klanje, ki ga je povzročil s svojimi sodelavci Avstrijec Adolf Hitler.

Začelo se je obdobje svobode in obnove porušenih domov. Za koroške Slovence, ki smo doprinesli v protihitlerjevski vojni ogromne žrtve, pa se je začel boj za obnovitev narodno-političnega, kulturnega in gospodarskega življenja.

Tudi bivši protifašistični borci za novo Avstrijo in za novo Jugoslavijo smo ustanovili svojo organizacijo — Zvezo koroških partizanov. Ta organizacija si je zadala nalogo, da bo nadaljevala boj za uničenje nacistične ideologije, boj za demokracijo in boj za pravično rešitev narodnega vprašanja na Koroškem. Partizani smo se dobro zavedali, da s tem, ko je bil uničen vojni stroj nacistične Nemčije, ni uničena tudi pošastna ideologija nacizma.

Velik del nemško govoreče mladine je bil zastrupljen od propagande Baldurja von Schiracha, vodje nacistične mladine, kateri je metodično vcepljal idejo hitlerizma. Prečitajmo citat iz knjige „Die Gerechtigkeit nehme ihren Lauf“, ki jo je napisal sovjetski glavni tožilec na nürnberškem procesu proti glavnim nacističnim zločincem R. A. Rudenko, in videli bomo, kako je nacizem vzgajal mladino. Na strani 131 omenjene knjige so naslednje besede Adolfa Hitlerja: „Wir werden eine Jugend erziehen, vor der die ganze Welt erschauern wird, eine heftige, anspruchsvolle und grausame Jugend. Ich will es. Die Jugend muß alle diese Eigenschaften besitzen. Sie muß den Leiden gegenüber gleichgültig sein, sie darf weder schwach noch zärtlich sein. Ich will in ihren Blicken das Funkeln des wilden Tieres sehen.“¹

Zamislimo se v te besede in razumeli bomo današnjo „koroško stvarnost“. V zavesti današnjih protislovenskih organizatorjev in akterjev na Koroškem še močno živi ta miselnost, saj srečujemo ne samo pri podiranju dvojezičnih napisov, ne samo kadar je zvezni kancler v Celovcu, marveč tudi na športnih prireditvah še danes, trideset let po uničenju nacističnega vojnega stroja, ljudi z leskom divje zveri v očeh, kadar gre proti Slovencem. To je dediščina hitlerizma in nič drugega, pa naj še tako zatrujejo, da niso nacisti.

Še nekaj iz današnje stvarnosti. Na zborovanju Heimatdiensta dne 13. 10. 1974 v Celovcu se je pojavil tudi transparent, na katerem je pisalo, da je slovenska državna gimnazija v Celovcu — „veliki strup“. Vprašajmo se, kako je mogoče, da vodi nek kulturni narod tako borbo proti kulturni ustanovi drugega naroda? Odgovor najdemo v stališču, ki ga je zastopal prosluli nacistični vojni zločinec Martin Bormann: „Die Slawen sollen für uns arbeiten. Soweit wir sie nicht brauchen, mögen sie sterben. Impfzwang und deutsche Gesundheitsfürsorge sind daher überflüssig. Die slawische Fruchtbarkeit ist unerwünscht. Sie mögen Präservative benutzen oder abtreiben, je mehr desto besser. BILDUNG IST GEFÄHRLICH. ES GENÜGT, WENN SIE BIS HUNDERT ZÄHLEN KÖNNEN. HÖCHSTENS DIE BILDUNG, DIE UNS BRAUCHBARE HANDLANGER SCHAFFT, IST ZULÄSSIG. (Podčrtal pis.) Die Religion lassen wir ihnen als Ablenkungsmittel. An Verpflegung bekommen sie nur das Notwendige. Wir sind die Herren, wir kommen zuerst.“²

Ob tem citatu nacističnega ideologa, desne roke Adolfa Hitlerja, se nehoti spomnimo transparenta „Das große Gift — Slowenisches Gymnasium in Klagenfurt!“, pa tudi v celovški bolnišnici je že marsikateri pripadnik slovanskega naroda dobil vtis, kakor da bi posamezni uslužbenci še vedno ravnali po besedah Martina Bormanna — da je za Slovane nemška zdravstvena oskrba nepotrebna.

Pred nedavnim me je reporter avstrijske televizije vprašal, če ne bi bilo koristno za razvoj na Koroškem, ko bi molčali o preteklosti. Odgovoril sem: „Gotovo bi bilo koristno, če preteklosti ne bi bilo. Ker pa preteklost obstaja, in to za nas koroške Slovence zelo bridka in hkrati tudi junaška preteklost, moramo o njej pač govoriti. Pa tudi zaradi tega govorimo o preteklosti, ker je neposredno povezana z današnjo stvarnostjo na Koroškem; kajti preteklost je neločljivo povezana s sedanostjo, je odskočna deska v današnji dan. Iz zgodovine se učimo. In samo tisti narod živi in se razvija, ki pozna svojo zgodovino ter jo ocenjuje pozitivno in kritično. Slovenski narod ima čisto zgodovino, ki se mu je ni treba sramovati.“

S tem člankom, ki sem ga napisal predvsem za našo mladino, sem hotel opozoriti na literaturo, ki prikazuje resnični značaj nacizma. Govoriti o fašizmu ali nacizmu ter izgovarjati ti dve besedi, je premalo za boj proti fašistični oziroma nacistični ideologiji. Nacizem se skriva pod najrazličnejšimi krinkami. Odeva si plašč „domovinske zvestobe“, pa tudi socialne zaskrbljenosti; ko pa ga razkrinkamo, vidimo njegov stra-



hotni obraz, ki ga dnevno srečavamo na naših tleh, ko vodimo pravični boj za dosego pravic, zagotovljenih v 7. členu državne pogodbe.

Ko ga razkrinkamo z njegovimi lastnimi citati in z današnjo stvarnostjo na Koroškem, nam postane jasno, da goji fašizem oziroma nacizem živalsko mržnjo do vsega, kar ni nemško (če govorimo o nemškem fašizmu). Boj proti temu fašizmu je dolžnost vsakega izmed nas. Boj proti njemu je boj za lepšo in pošteno bodočnost nas in vsega človeštva; boj proti njemu je boj za dosego naših narodnih in socialnih pravic; boj proti njemu je boj za mir na naših tleh in mir v svetu.

Borci proti fašizmu pa morajo biti oboroženi z orožjem svojega nasprotnika. Tudi v protifašističnem narodnoosvobodilnem boju, ko smo šli golih rok nad sovražnika, smo ga uničili z njegovim orožjem. Danes koroški Slovenci nismo več tisti, ki bi znali šteti samo do sto; nismo pripravljeni, biti hlapci nemške gospode, pa čeprav si avtorji transparentov „Das große Gift — Slowenisches Gymnasium!“ to še tako želijo. Danes se naš človek bori za enakopravnost z nemško govorečim sodeželanom in v tem boju mora biti zlasti mlajša generacija vztrajna, drzna in pogumna, kakor so bili njeni predniki v dobi kmečkih puntov in v času oboroženega narodnoosvobodilnega protifašističnega boja.

Karel Prušnik - Gašper

1 R. A. Rudenko: Die Gerechtigkeit nehme ihren Lauf, SWA-Verlag Berlin 1946, str. 131 (Studienbibliothek Klagenfurt 34041).

2 Heydecker-Leeb: Der Nürnberger Prozeß, Kiepenheuer & Witsch, Köln-Berlin 1959, str. 361 (Studienbibliothek Klagenfurt 39760).



Komemoracija ob grobu narodnega heroja Matije Verdника - Tomaža v Svečah.

Pravni položaj narodnih manjšin v SFR Jugoslaviji

Kot osnova za obrazložitev pravnega položaja jugoslovanskih narodnosti-narodnih manjšin naj služi ustava SFRJ, saj je ta temelj in izhodišče republiških in pokrajinskih ustavnih besedil. Ustave SFRJ, šestih republik in obeh pokrajin so bile sprejete februarja 1974, s sprejetjem pa so dobila veljavo tudi tista določila in členi, ki uravnavajo življenje ter delo pripadnikov narodnosti-narodnih manjšin. Narodnostna problematika zvezne ustave, kakor druga zakonska področja iste ustave, vsi predpisi in misli imajo svojo veljavo tudi v republiških in pokrajinskih ustavnih listinah ne glede na to, ali so tam izrecno zapisane ali ne. Zato bom navajal in obravnaval v tem pregledu predvsem vsebinska poglavja zvezne ustave ter le nekatere za nas bolj zanimive člene republiških in pokrajinskih ustav.

Ustavna določila, ki obravnavajo narodnostna področja, pomenijo nadaljevanje določil v zvezi z istimi vprašanji, ki so jih vsebovale prejšnje ustave.¹

Že v prvih vrsticah tega zapisa prihaja do besedne podvojitve enotnega pojma, to je „narodnost“ in „narodna manjšina“. V ustavah zasledimo v glavnem izraz narodnost, ki je istoveten z izrazom narodna manjšina. Za izraz narodnost² smo se pri nas opredelili iz političnih in psiholoških vzrokov: na željo samih pripadnikov narodnosti-narodnih manjšin. V sestavku bom kolikor je mogoče dosledno navajal oba izraza hkrati,³ saj sta pojma „narodne manjšine“ kakor „narodnosti“ ob pomanjkljivi razlagi lahko nejasna.⁴

Razen izrazov narodnost in nacionalna manjšina pa v naših ustavnih besedilih zasledimo še en pojem, ki ga naše pravno izrazoslovje prav tako uporablja v zvezi z narodnostno problematiko — „etnično skupino“.⁵

Ne glede na politični ustroj posamezne države je za morebitne pripadnike tamkajšnje narodnosti-narodne manjšine najpomembnejše to, kako se uresničujejo njihove gospodarske in družbene potrebe, saj je izvedba le-teh predpogoj za uveljavljanje državljanskih in političnih pravic.

Družbeni, kakor pravni položaj narodnosti-narodnih manjšin je odvisen od celotnega stanja družbeno političnih odnosov v državi in hkrati od ustavno pravne ureditve. Jugoslovanske narodnosti-narodne manjšine so v teh odnosih samostojni dejavniki, saj se razvijajo in živijo v dogovoru z drugimi samoupravnimi činitelji naše družbe. Pripadniki narodnosti-narodnih manjšin so kot posamezniki in kot skupina enakopraven sestavni del prebivalstva SFR Jugoslavije. Ne glede na to,

ali jih je več kakor milijon ali pa le nekaj tisoč, vsak izmed njih ima prav takšne pravice in dolžnosti kot sleherni član naše skupnosti. Življenje, delo in potrebe pripadnikov narodni-narodnih manjšin se že rodove stapljajo in prepletajo s stremljenji in izročilom vseh naših ljudi in to tako, da je skupen utrip pomemben za naš danes in za naš jutri.

Za ponazoritev in bolj jasno predstavo naj navedem nekaj stvarnih podatkov o številu pripadnikov narodnosti-narodnih manjšin pri nas.

Na ozemlju SFR Jugoslavije živijo pripadniki desetih narodnosti-narodnih manjšin in dveh etničnih skupin.⁶ Po podatkih iz leta 1971 je bilo takrat 1.309.523 Albancev, 58.627 Bolgarov, 24.620 Čehov, 21.791 Italijanov, 477.374 Madžarov,

58.570 Romunov, 24.640 Rusinov, 83.656 Slovakov, 127.920 Turkov, 13.972 Ukrajincev, 78.485 Romov in 21.990 Vlahov.⁷ Najbolj številne narodnosti-narodne manjšine v naši državi so albanska, madžarska in turška, največ njihovih pripadnikov pa je naseljenih v SR Srbiji in SR Makedoniji. Prav dejstvu, da živijo narodnosti-narodne manjšine na ozemljih obeh avtonomnih pokrajin, Kosova in Vojvodine, je treba pripisati ustanovitve obeh omenjenih družbeno političnih enot, ki sta v sklopu SR Srbije. Tako je narodnostna sestava SAP Vojvodine kar se da pestra, saj je tam, razen pripadnikov jugoslovanskih narodov, kar deset narodnosti s po več kakor tisoč prebivalci, njihovo skupno število pa presega tretjino vsega prebivalstva pokrajine.

Izhodišče, ki je bistvenega pomena za odnose med narodi in narodnostmi-narodnimi manjšinami v SFRJ, pomeni 245. člen zvezne ustave, v katerem piše: „V Socialistični federativni republiki Jugoslaviji so narodi in narodnosti enakopravni“.

Tako lahko iz mnogih ustavnih opredelitev razberemo, da pri nas ni prevladujočega naroda nad drugim narodom ali narodnostjo-narodno manjšino, pa najsi gre za odnose na političnem, gospodarskem ali kakršnekoli področju, pomembnem za življenje celote ali dela narodnega telesa, saj so vsi napredni ljudje naše dežele v oboroženem boju spremenili osnovna razredna razmerja in vzpostavili odnose, ki temelje na vzajemnosti, sodelovanju in razumevanju, torej na tistih človeških vrednotah, ki so bistvene za rast in razvoj vsake napredne človeške skupnosti.

Pravna določila, ki jih v zvezi s položajem narodnosti-narodnih manjšin navajajo naše najnovejše ustavne listine, so morada res načelna, splošna in nam služijo kot neka obča izhodišča, vendar pa moramo vedeti, da so ureditve, ki najbolj posegajo v življenje pripadnikov narodnosti-narodnih manjšin, zapisane v raznih zakonih, predvsem pa v občinskih statutih in aktih samoupravnih organizacij, kjer narodnosti-narodne manjšine živijo in delajo. Deli ustav, ki uravnavajo in določajo položaj, pravice in dolžnosti pripadnikov narodnosti-narodnih manjšin, so naslednji:

- v poglavju, ki se nanaša na „Položaj delovnih ljudi v družbeno političnem sistemu“, oddelek s členi o „Zastopnosti narodov in narodnosti“;
- v poglavju „Svoboščine, pravice in dolžnosti človeka in občana“ oddelek s členi o „Svobodi izražanja narodu in narodnosti“;
- v poglavju „Ustavnost in zakonitost“ oddelek s členi o „Uporabi jezika“;
- v poglavju „Ljudska obramba“ oddelek „Vojna dolžnost“ s členi o „Starešinskem sestavu“, „Enakopravnosti jezikov in pisav“ ter o „Ukazovanju“;
- v poglavju „Odnosi v federaciji, republiki in pokrajini“ oddelek s členi o „Enakopravnosti — Narodov in narodnosti, Jezika, Pravice narodnosti o — uporabi jezika ter suverene pravice“.

Prvo vsebinsko poglavje s členi o položaju narodnosti-narodnih manjšin pri nas, razen načelnih misli, katere zasledimo v Temeljnih načelih in prvih členih ustav, se nanaša prav na „Zastopnost narodov in narodnosti“. Pri tem se je treba zavedati, da je ena bistvenih značilnosti, ki opredeljuje položaj narodnosti-narodne manjšine, njena dejanska možnost pri soodločanju ter uresničevanju želja in potreb v družbeno političnem in gospodarskem utroju družbe, v kateri živi.

Ustava SFRJ neposredno zagotavlja enakopravnost narodnosti-narodnih manjšin s tem, da predstavniki narodnosti-narodnih manjšin sodelujejo v organih oblasti in samoupravljanja na zvezni ravni. Tako se mora upoštevati narodnostna sestava ob imenovanju zveznih sekretarjev ter drugih visokih funkcionarjev, ki vodijo zvezne upravne organe, zvezne organizacije in ki so člani Zveznega izvršnega sveta (ustava SFRJ, 348. člen). Načelo čimbolj sorazmerne zastopnosti republik in obeh pokrajin se upošteva tudi pri sestavi starešinskega osebja in pri postavitvah na višje poveljniške in vodilne položaje v jugoslovanski ljudski armadi (ustava SFRJ, 242. člen).

Prav tako zagotavlja zvezna ustava enakopravnost narodov in narodnosti-narodnih manjšin pri delu zveznih organov (ustava SFRJ, členi 298—304 in 354—357).

Zaradi izjemnega pomena tega področja za položaj narodnosti-narodnih manjšin bom navedel še nekatere člene iz ustav SR

Hrvaške, SR Makedonije in SR Slovenije. Ustava SR Hrvaške določa, da se v republiškem Saboru ustanovi Odbor za mednacionalne odnose, ki ga sestavljajo Hrvatje, Srbi in pripadniki drugih narodov in narodnosti-narodnih manjšin, njegova naloga pa je, da zasleduje in obravnava uresničevanje enakopravnosti narodov in narodnosti-narodnih manjšin ter pravic, ki jih zagotavljajo ustava in zakoni. Prav tako predlaga Odbor ukrepe za uresničevanje teh pravic, obravnava misli in predloge, ki jih v zvezi s temi vprašanji dajejo organi, organizacije ter občani. Njegovo vplivno območje, naloge in možnosti so seveda obsežnejše, vendar bi omenil le še to, da v skupščinah občin, odnosno v skupščinah skupnosti občin, v katerih živijo pripadniki narodnosti-narodnih manjšin, ustanove komisijo za vprašanja narodnosti-narodnih manjšin, ki ima podobne naloge kakor prej obravnavani Odbor, le da na vplivno ožjem, a zato nič manj pomembnem področju (ustava SR Hrvaške, člen 380). Narodi in narodnosti-narodne manjšine imajo pravico do sorazmerne zastopanosti v skupščinah družbeno političnih skupnosti in drugih organih, ki opravljajo funkcije oblasti (ustava SR Hrvaške, člen 137.). Občinska pooblastila, tamkajšni pogoji so na družbenem področju precej širši in pomembnejši za neposredno uresničevanje pravic narodnosti-narodnih manjšin, kakor pa dejanske možnosti zveze, posamezne republike ali pokrajine.

V ustavnem besedilu SR Makedonije piše, da občine in republika zagotavljajo narodnostim-narodnim manjšinam sorazmerno zastopanost v občinskih in republiški skupščini ter v njihovih organih. Na področju skupščin tistih občin, kjer živijo pripadniki narodnosti-narodnih manjšin in v skupščini SR Makedonije pa naj ustanove komisijo za mednacionalne odnose. Njena naloga je, da zasleduje in proučuje uresničevanje enakopravnega življenja narodnosti-narodnih manjšin, da predlaga ukrepe za uresničevanje naštetih pravic, vse to pa je določeno z ustavo in zakoni. Komisijo sestavlja enako število pripadnikov makedonske, albanske in turške narodnosti-narodne manjšine (ustava SR Makedonije, člen 177 in 183).

Ustavno besedilo SR Slovenije (člen 157.) določa, da sta v delegacijah temeljnih samoupravnih organizacij, oziroma skupno-

sti, na narodnostno mešanih območjih ustrezno zastopani italijanska oziroma madžarska narodnost-narodna manjšina, prav tako pa naj v okviru narodnostno mešanih občinskih skupščin ustanove stalno delovno telo, ki se ukvarja z vprašanji v zvezi z narodnostnim značajem, položajem, pravicami in razvojnimi možnostmi obeh narodnosti-narodnih manjšin. Stalno delovno telo je sestavljeno iz enakega števila pripadnikov slovenskega naroda in italijanske oziroma madžarske narodnosti-narodne manjšine (člen 190.). V občinah, kjer živijo pripadniki italijanske oziroma madžarske narodnosti-narodne manjšine, lahko ustanovijo samoupravne interesne skupnosti, ki o določenih zadevah enakopravno odločajo s pristojnim zborom občinske skupščine oziroma z ustreznimi samoupravnimi interesnimi skupnostmi (člen 251.). Komisija Skupščine SR Slovenije za narodnosti pa obravnava tista vprašanja, ki se nanašajo na narodnostni značaj, položaj ter pravice in razvojne možnosti prej navedenih narodnosti-narodnih manjšin. Samo komisijo sestavlja enako število pripadnikov slovenskega naroda in italijanske oziroma madžarske narodnosti (člen 370.).

Za ponazoritev naj navedem podatke o pripadnikih madžarske narodnosti-narodne manjšine, ki so bili izvoljeni v delegacije družbeno političnih skupnosti v Pomurju. Podpredsednik občinske skupščine in predsednik izvršnega sveta Lendave sta Madžara, prav tako kot podpredsednik družbeno-političnega zbora in podpredsednik zbora krajevnih skupnosti. Od 479 delegatov skupščine lendavske občine jih je 154 pripadnikov madžarske narodnosti-narodne manjšine. V družbeno-političnem zboru, ki ga sestavlja 20 delegatov, je 6, v zboru krajevnih skupnosti, ki ima 220 delegatov, pa je 86 delegatov madžarske narodnosti. Tako so pripadniki madžarske narodnosti-narodne manjšine zastopani v delegacijah občin Lendava in Murska Sobota, odstotek delegatov madžarske narodnosti pa je precej višji glede na narodnostno razmerje tamkajšnjega prebivalstva.⁸

V besedilih vseh ustav so člani, ki občanu zagotavljajo svobodno odločitev ob izražanju narodne pripadnosti, prav tako pa lahko vsak posameznik svobodno uveljavlja tudi svojo nacionalno kulturo, uporablja svoj jezik in pisavo. Občan se

lahko opredeli za katerokoli narodnost-narodno manjšino, protiustavno in kaznivo pa je sleherno povzdigovanje nacionalne neenakopravnosti, razpihovanje nacionalnega sovraštva ali nestrpnosti (ustava SFRJ, 170. člen).

V skladu z zakonom republik in pokrajin se pripadnikom narodnosti-narodnih manjšin zagotavlja pravica do pouka v lastnem jeziku. Neznanje jezika ne more biti ovira za seznanjanje posameznika ali organizacije z dejstvi pri obrambi in uresničevanju njihovih pravic in upravičenih interesov (ustava SFRJ, 171. člen). Vsak občan lahko pred državnimi organi in drugimi ustanovami, ki pri izvrševanju javnih pooblastil odločajo o pravicah in dolžnostih posameznikov, uporablja svoj jezik in se v tem jeziku tudi seznanja z dejstvi (ustava SFRJ, 214. člen). Tak je smisel zveze ustave o rabi jezika, pokrajinske in republiške ustave pa status jezika urejajo podrobneje in kot zadnji zakonski okvir postavljajo področja občin in samoupravnih organizacij.

Kakor smo že omenili, členi, ki se v zvezni ustavi nanašajo na vojaško dolžnost, določajo čimbolj sorazmerno zastopanost republik in obeh avtonomnih pokrajin pri sestavi starešinskega osebja in postavitvah na višje poveljniške in vodilne položaje v JLA (ustava SFRJ, 242. člen). Ustave SR Hrvaške, SR BiH in SR Makedonije v zvezi s sestavo in razporeditvijo starešinskega osebja na odgovorne položaje v sistemu teritorialne obrambe zagotavljajo načelo sorazmerne zastopanosti narodov in narodnosti-narodnih manjšin posamezne republike.

Ustava SFRJ predpisuje, da se „v oboroženih silah Socialistične federativne republike Jugoslavije, ... v skladu z ustavo SFRJ, zagotavlja enakopravnost jezikov narodov in narodnosti Jugoslavije in njihovih pisav. Pri poveljevanju in vojaškem pouku v jugoslovanski ljudski armadi se lahko v skladu z zveznim zakonom uporablja eden od jezikov narodov Jugoslavije, v njenih delih pa jeziki narodov in narodnosti“ (ustava SFRJ, 243. člen).

Na območju Jugoslavije so jeziki narodov in narodnosti-narodnih manjšin ter njihove pisave enakopravni. V uradni rabi so jeziki narodov, jeziki narodnosti-narodnih manjšin pa v skladu z ustavo SFRJ in zveznim zakonom. Zakoni in statuti družbenopolitičnih skupnosti ter samo-

upravni akti samoupravnih organizacij in skupnosti zagotavljajo uresničevanje enakopravnosti jezikov in pisav narodov ter narodnosti-narodnih manjšin, ki so v uradni rabi na območjih, kjer posamezne narodnosti-narodne manjšine živijo. Hkrati so s temi zakonskimi predpisi določeni pogoji in način uveljavljanja te enakopravnosti (ustava SFRJ, 246. člen). Ustava SFRJ prav tako jamči vsaki narodnosti-narodni manjšini, da za uresničevanje pravice do izražanja svoje narodnosti in kulture svobodno uporablja svoj jezik in svojo pisavo, razvija svojo kulturo, v ta namen ustanavlja organizacije in uživa druge v ustavi določene pravice (247. člen).

Način in pogoji uresničevanja in zagotavljanja enakopravnosti jezikov in pisav so utemeljeni z zakonom in statuti občin ter z akti samoupravnih organizacij na vseh tistih področjih, ki so naseljena s pripadniki narodnosti-narodnih manjšin. Na takšnih večjezičnih področjih se javna obvestila in delo administracije odvija tudi v jeziku tamkajšne narodnosti-narodne manjšine. Ustava SR Slovenije (212., 213., 250. člen) tako zagotavlja enakopravnost jezikov v družbenem in javnem življenju na področjih, ki so naseljena z italijansko oziroma madžarsko narodnostjo-narodno manjšino; zunaj teh območij pa imajo pripadniki narodnosti-narodnih manjšin pravico do uporabe svojega jezika, ne glede na to, ali obvladajo drug jezik ali ne. Pripadniki drugih narodnosti-narodnih manjšin Jugoslavije imajo v skladu z zakonom pravico do vzgoje in izobraževanja v svojem jeziku, na narodnostno mešanih območjih pa lahko v skladu z zakonom uvedejo dvojezično vzgojo in izobraževanje v vzgojno varstvenih ustanovah. SR Slovenija je dolžna skrbeti za razvoj vzgoje in izobraževanja, tiska, množičnih občil in raznih oblik kulturno prosvetne dejavnosti obeh narodnosti-narodnih manjšin, hkrati pa usposablja osebje, ki je pomembno za uresničevanje položaja in pravic narodnosti-narodnih manjšin. Za uresničevanje te svoje obveznosti zagotavlja republika tudi ustrezno gnotno pomoč (ustava SRS, 250. člen). Poleg pravic, ki so narodnostim-narodnim manjšinam z ustavo zagotovljene v drugih družbenopolitičnih skupnostih, uresničujejo svoje suverene pravice tudi v občini kot samoupravni in temeljni družbeno-

politični skupnosti (ustava SFRJ, 248. člen).

V ustavi SFRJ piše, da se SFR Jugoslavija med drugim zavzema „za spoštovanje pravic nacionalnih manjšin, všteti pravice delov jugoslovanskih narodov, ki živijo kot nacionalne manjšine v drugih državah“ (Temeljna načela, oddelek VII).

Skrb za del svojega naroda, ki živi zunaj meja naše države, izraža tudi ustavno besedilo SR Hrvaške (Temeljna načela, oddelek VIII), ki izraža misel, da „SR Hrvaška vzpostavlja, vzdržuje in razvija politične, gospodarske, kulturne in druge odnose z organi držav in z mednarodnimi organizacijami v zvezi s tistimi vprašanji, ki so pomembna za položaj hrvaških etničnih skupnosti v teh državah“.

Ustavno besedilo SR Makedonije ne izraža skrbi za dele svojega narodnega telesa samo v Temeljnih načelih (oddelek VII), marveč tudi v členu 3 samega ustavnega besedila, kjer piše, da v SR Makedoniji narodi in narodnosti-narodne manjšine zagotavljajo in uresničujejo skrb za pravice in spoštovanje delov makedonskega naroda, ki živijo v drugih državah kot narodna manjšina.

„V SR Sloveniji delovni ljudje in občani... izpolnjujejo dolžno skrb in se zavzemajo za ureditev položaja slovenske narodne skupnosti v zamejstvu in Slovenec v tujini...“ (ustava SR Slovenije 2. člen). Prav tako „SR Slovenija razvija politične, ekonomske, kulturne in druge odnose z drugimi državami in mednarodnimi organi in organizacijami, ki so pomembni za razvoj... slovenske narodne skupnosti v zamejstvu...“ (ustava SR Slovenije, 317. člen).

Omenim naj še to, da „SR Slovenija podpira razvoj stikov med italijansko oziroma madžarsko narodnostjo in njunima matičnima narodoma zaradi pospeševanja kulturnega in jezikovnega razvoja narodnosti“ (ustava SR Slovenije, 250. člen). Ena najnaprednejših misli, ki jih lahko zasledimo v naših ustavah, pa je zapisana v Uvodnem delu slovenske ustave (Temeljna načela, oddelek I), kjer piše, da „ta ustava zagotavlja še posebne pravice in varstvo obeh narodnosti“. Posebne pravice pomenijo, da je zagotovljen način uresničevanja pravic italijanski oziroma madžarski narodnosti-narodni manjšini, da so njihovemu kulturnemu življenju, šolstvu, družbenemu in gospo-

darskemu življenju na sploh dani pogoji ter možnosti, ki vzpodbujajo, ne pa zavirajo rast neke narodnosti-narodne manjšine.

V SR Sloveniji zagotavljajo pravna določila pripadnikom narodnosti-narodnih manjšin družbeno in gospodarsko varnost. Knjiga, natisnjena v jeziku narodnosti-narodne manjšine, kakor gledališka izvedba dela v istem jeziku, bo prav gotovo neprimerno dražja, kot pa natis knjige v višji nakladi ali pa uprizoritev predstave v slovenskem jeziku. Podobna gmotna prizadetost je pereča tudi na področju izobraževanja: dvojezično osnovno šolstvo, šolanje in vzdrževanje osebja, ki je sposobno posredovati učno snov v jezikih narodnosti-narodnih manjšin, vse to in še marsikaj drugega zahteva, da imamo položaj pripadnikov narodnosti-narodne manjšine za izjemen, da jim omogočimo izredne pogoje za delo in za življenje.

Pravne možnosti pa še ne dajejo resnične podobe položaja narodnosti-narodnih manjšin. Ena takšnih zakonskih poti se izraža tudi v ustavni misli o skrbi za nerazvite republike in avtonomne pokrajine: „Da bi se ustvarila materialna osnova za enakopravnost narodov in narodnosti Jugoslavije, izenačevali materialni pogoji za družbeno življenje in delo delovnih ljudi in kar najbolj skladno razvijalo gospodarstvo kot celota, se v Socialistični federativni republiki Jugoslaviji v splošnem interesu posveča posebno pozornost hitrejšemu razvoju proizvodnih sil v gospodarsko manj razvitih republikah in avtonomnih pokrajinah ter v ta namen zagotavljajo potrebna sredstva in sprejemajo drugi ukrepi“ (ustava SFRJ, Temeljna načela, oddelek III).

Precejšnje število pripadnikov narodnosti-narodnih manjšin živi v gospodarsko ne dovolj razvitih področjih naše države; zgodovinski razvoj obmejnih pokrajin, neugodna zemljepisna lega in zaradi tega tudi slaba povezanost z ostalimi bolj razvitimi kraji, vse to je narekovalo navedena zakonsko določila. Seveda pa je najbolj pomembno od vsega, da se vsi obravnavani predpisi v resnici upoštevajo ter uresničujejo in to tako na zvezni, republiških in pokrajinskih, kakor na občinskih nivojih. Načelna izhodišča dopolnjujejo dejanja, prehojena pot pa nam je jasno pokazala, kako občutljiva stvarina

so odnosi med posameznimi narodi in narodnostmi-narodnimi manjšinami. Ob skupnem premagovanju težav smo v naši državi ustvarili bolj strpne in človeške odnose.

Predpisi, ki uravnavajo položaj narodnosti-narodnih manjšin v SFR Jugoslaviji, pa so pisani v takšnem naprednem duhu tudi zato, da bi izzvali podobna zakonska določila v tistih državah, kjer žive naši rojaki kot narodne manjšine. Jugoslovanska zakonodaja velja za vse naše narodnosti-narodne manjšine, pri tem pa ni pomembno, ali ima Jugoslavija s kakšno državo ustrezen mednarodni sporazum, z drugo državo, kjer prav tako že rodove prebivajo naši zamejski rojaki,

pa ne. Danes nam narodnosti-narodne manjšine predstavljajo tisto vez, ki utira poti ter zbližuje različne narode in ljudi ne glede na državne meje in različen svetovni nazor.

Naše ustavne listine nam kažejo, kako se pri nas ne sprašuje, zakaj naj ohranimo raznolikost narodnih običajev, šeg in navad, zakaj naj se naučimo tujega jezika. Pestrost, barvitost, to je predpogoj enkratnosti in estetske svojskosti, to je del najosnovnejših človekovih potreb in vrednost. Obenem predstavljajo naši narodi in narodnosti-narodne manjšine enovito in trdno občestvo, ki si vzajemno pomaga ter teži za povečanjem družbene in gospodarske ravni celotne skupnosti.

O P O M B E :

- 1 Ustave SFRJ iz leta 1946, 1963, kakor ustavni zakon iz leta 1953 ter ustavni amandmani iz let 1967—1971.
- 2 V ustavi SFRJ (Temeljna načela, oddelek VII) zasledimo tudi izraz „nacionalna manjšina“; prav tako tudi v ustavi SR Makedonije (člen 3). Navedeni izraz se navaja v zvezi s skrbjo za pravice nacionalnih manjšin in za dele jugoslovanskega naroda (makedonskega naroda v ustavi SR Makedonije), ki živijo kot nacionalne manjšine v drugih državah. V ustavi SFRJ iz leta 1963 se uporabljata izraza „narodnost“ in „narodna manjšina“ še skupaj (člen 43).
- 3 Samo izraz „narodnost“, oziroma „narodna manjšina“ bom pisal le ob neposrednem navajanju.
- 4 Ob besedi „narodnost“ pomislimo najprej na narodno pripadnost posameznika, n. pr. „sem slovenske ali albanske narodnosti“, ob prevajanju pa najdemo v tujih jezikih za oba pojma več podobnih izrazov.
- 5 O pravicah in dolžnostih etničnih skupin, o položaju njenih pripadnikov, pišejo ustave SR Hrvaške, SR Slovenije, SR Srbije, SAP Kosova in SAP Vojvodine. Ustava SR Makedonije pa pripadnikom etničnih skupin ne zagotavlja samo svobodnega izražanja pripadnosti k etnični grupi, njihove enakopravnosti z makedonskim narodom in narodnostmi-narodnimi manjšinami, marveč jim daje tudi pravico do sorazmernega zastopstva v najvišjih družbeno političnih telesih in ustanovah, pravico do svobodne uporabe jezika in pisave, do razvijanja kulture, sodelležbe pri sredstvih javnega obveščanja in uporabe njihovih simbolov (ustava SR Makedonije, členi 220—222).
- 6 Popis prebivalstva iz leta 1971 zajema pripadnike dveh etničnih skupin: Rome in Vlahe (Statistični bilten 727, Beograd, aprila 1972).
- 7 Popis stanovništva i stanova 1971, Nacionalni sastav stanovništva po opštinama, Statistični bilten 727, Beograd, aprila 1972.
- 8 Hajos Ferenc: Madžari v skupščini. Delo, 12. junija 1974.

V I R I :

Jončić Koča: Ustavno-pravni položaj narodnosti-nacionalnih manjina u Socialističkoj federativnoj republici Jugoslaviji. Delovna študija napisana za seminar Združenih narodov v Ohridu, 25. VI. — 8. VII. 1974.

Nations and nationalities of Yugoslavia, Medjunarodna knjiga, Beograd 1974.

Ustavi i ustavni zakoni, Zagreb 1974.

Vavpetič Lado: Svoboščine in pravno varstvo pripadnikov tujih narodov, ki žive v Jugoslaviji, Ljubljana 1974.

ostalo: časopisno gradivo in dokumentacija INV v Ljubljani.

Samouprava in italijanska narodnostna skupnost v Socialistični Republiki Sloveniji

Mislim, da morata biti položaj obeh avtohtonih narodnostnih skupnosti, ki živita v SRS — italijanske in madžarske — in način, kako ravnajo z njima, zanimiva razen z gledišča jezikovne in kulturne zaščite, ki si prizadeva odpraviti vsako asimilacijsko težnjo, tudi s socialnega in humanega gledišča. To slednje po eni strani vzpodbuja vključitev obeh skupnosti v življenje države, po drugi pa spodbuja njuno uveljavitev kot aktivnega subjekta družbe, v kateri živita.

Razvoj družbenega samoupravljanja v SFRJ omogoča občanom v vedno večji meri, da vodijo javno upravo, in republikam, ki sestavljajo federacijo, da prevzemajo svoj del odgovornosti pri vodenju države. Zvezna ustava jamči osnovne pravice narodnostnih skupnosti, posameznim republikam pa gre, da najdejo še boljše in naprednejše rešitve za varstvo narodnosti s tem, da zahtevajo tudi od občin, da te izvršujejo ustavne določbe.

SRS je na dovolj jasen in točen način določila položaj in pravice obeh narodnostnih skupnosti, ki živita v tej republiki. V 1. členu ustave je zapisano, da je SRS socialistična, demokratsko-samoupravna skupnost slovenskega naroda in italijanske ter madžarske narodnostne skupnosti. S tem je priznana obema narodnostnima skupnostima kot avtohtonima elementoma funkcija subjekta v življenju republike, s tem pospešujejo njuno vključitev v samoupravne odnose in sistem odločanja in to na osnovi enakopravnosti z drugimi delavci in občani.

Na žalost pa se je zaradi izseljevanja v letih po drugi svetovni vojni iz razlogov, ki so zdaj znani in ki jih ne bi obnavljal, število mojih rojakov tako zmanjšalo, da nas je sedaj le nekaj tisoč. Število pa ima le relativen pomen, kar se tiče uživanja narodnostnih pravic, ki nam jih zagotavljajo zvezna in republiška stava in občinski statuti.

Novost v sistemu samouprave je ustanovitev interesnih skupnosti za kulturo in prosveto, ki so sestavljene izključno iz Italijanov in ki so jih ti svobodno osnovali. Te skupnosti odločajo skupaj s pristojnimi zbori občinskih skupščin ali z ustreznimi interesnimi skupnostmi na enakopravni osnovi o vseh vprašanjih, ki zadevajo razvoj narodnostne kulture, pouka in izobraževanja, sredstev informacij in izdajateljske dejavnosti. V tem odločanju je vsebovana tudi pravica do veta proti odločitvam, ki bi nasprotovale interesom in razvoju narodnosti.

Da bi se zagotovila prisotnost narodnostne skupnosti v drugih samoupravnih organih odločanja, pa nalaga ustava ekonomskim organizacijam, krajevnim ustanovam in skupnostim, ki tvorijo svoje delegacije, da zagotovijo ustrezno zastopanost italijanske narodnosti. Tako deluje v delegatskem sistemu preko 70 rojakov, ki sodelujejo v samoupravnih organih odločanja; od teh imajo nekateri funkcije predsednikov skupščin ali zborov.

Poleg tega delujejo pri občinskih skupščinah vseh treh mest in pri republiški skupščini paritetne komisije, sestavljene iz enakega števila predstavnikov slovenskega naroda in italijanske narodnostne skupnosti. Te razpravljajo o vprašanjih, ki za-

devajjo položaj, pravice in možnosti razvoja narodnosti. Italijanske člane teh občinskih komisij imenujejo italijanske skupnosti in tem odgovarjajo za svoje delo. Dejstvo je, da je kulturna aktivnost italijanske narodnostne skupnosti mnogostranska in je v stalnem vzponu. Skupnosti in šole predstavljajo idealne centre, iz katerih se širi kultura, ki prosvetljuje in daje novih sil našim rojakom. Literarni krožki, dramske skupine, vokalne in instrumentalne skupine, ki delujejo v šolah, predstavljajo istočasno izvore novih moči za skupnosti, v katerih mladi na koncu svojega šolanja delujejo. Občinske skupnosti finančno podpirajo skupnosti in oblike kulturne dejavnosti. Prav tako podpirajo kulturne stike z našim matičnim narodom, pa naj pride do teh stikov s posredovanjem Unione degli Italiani dell' Istria e di Fiume (Zveze Italijanov Istre in Reke), katere del smo, ali pa jih samostojno vzdržujejo skupnosti z ustanovami in združenji italijanske republike.

Faktor in instrument narodne kulture je nedvomno šola, kjer se vzgajajo nove generacije. Glede osnovnih ciljev, na katerih je osnovan pouk, ni razlik med šolo na splošno in šolo italijanske narodnostne skupnosti, slednja pa poleg tega prevzema še posebno vlogo, ki jo izpolnjuje med rojaki s tem, da ne le ohranja, ampak tudi krepi njihovo tradicionalno kulturno dediščino. Šola istočasno izvršuje pomembno funkcijo v oblikovanju občana in tako prispeva k njegovi vključitvi v družbo in v okolje različno iz kulturnega in jezikovnega vidika.

Da bi okrepili razumevanje in ustvarili vzdušje in dvojezično mentaliteto, na šolah na narodnostno mešanem ozemlju z uspehom poučujejo slovenščino na italijanskih in italijanščino na slovenskih šolah. Pouk je obvezen od prvega razreda osnovne šole dalje, čeprav se ta obveznost postopoma spreminja v formalnost, ker se starši in učenci zanimajo za znanje jezikov, ki pa ju ne smatrajo za tuja jezika, ker lju uporabljajo v vsakdanjem življenju. V več primerih so celo ugotovili nujnost povečanja učnih ur obeh jezikov.

Predšolske in šolske ustanove uživajo upravno in didaktično avtonomijo v okviru sistema samoupravljanja ne glede na število učencev in neodvisno od drugih podobnih ustanov večine. Oddelke in razrede šol z italijanskim učnim jezikom ustanavljajo ne glede na številčne omejitve, ki veljajo za sorodne ustanove večine. Šolska mreža v kar največji meri ustreza potrebam narodnostne skupnosti. Naj navedem nekaj podatkov: v tekočem šolskem letu obiskuje šest otroških vrtcev 75 otrok, 9 osnovnih šol 380 učencev, štiri srednje šole, to je dve gimnaziji, eno srednjo ekonomsko in eno poklicno šolo, pa 174 dijakov.

Po končanih srednjih šolah nadaljujejo učenci višje študije na italijanskem oddelku pedagoške akademije v Pulju in na ljubljanski univerzi, nekateri pa na univerzi v Trstu. Učni načrti so enaki kot na drugih šolah v republiki z dodatkom narodne zgodovine, kulture in zemljepisa ter materinščine. Zakon o šolah narodnostnih skupnosti v SRS nalaga šolam, da nastavijo učitelje in tehnično osebje italijanske narodnosti. Medtem ko je za otroške vrtce in osnovne šole problem učiteljev skoraj rešen, pa je na srednjih šolah še pereč, ker je malo visokošolskih študentov, še manj pa se jih odloči za učiteljski poklic. Smatramo pa, da bi bilo moč rešiti ta pereči problem, če bi se sistematično lotili problema štipendiranja.

Vpis v šole narodnostne skupnosti je svoboden. Ob vpisu ne zahtevajo izjave o narodnostni pripadnosti. Do sedaj še ni bilo primerov, da bi občani italijanske narodnosti poslali svoje otroke v šole večine, medtem ko so bili primeri, da so občani drugih narodnosti raje vpisovali svoje otroke v naše šole, kar kaže na zaupanje, ki ga imajo v te ustanove. Gotovo je v naši skupnosti prisoten tudi problem mešanih porok, čeprav zaenkrat vpis v druge šole ni predstavljal pravila. Vendar tudi v tem pojavu, kateremu pa je treba dodati že omenjeni pojav majhnega števila rojakov, iščejo vzroke za zmanjšanje števila učencev osnovnih šol.

Tolaži pa nas dejstvo, da se je število otrok v otroških vrtcih rahlo povečalo, kar nam vpliva upanje.

Sredstva informiranja imajo pomembno mesto v kulturnem in jezikovnem dviganju narodnostne skupnosti. Poleg tiska v italijanščini, ki ga izdaja založniško podjetje Edit na Reki, razpolagamo v Kopru tudi z radijsko postajo in TV studiem, ki sta sestavni del RTV Ljubljana. Radio Koper oddaja dnevno 13 ur programa v italijanščini in tako upošteva posebne potrebe italijanske narodnostne skupnosti, ki živi v SRS, čeprav muzikalni in zabavni del po klasičnem razmerju pretežno prevladuje nad govornim delom. Z razvojem radia je bilo moč povečati število oddaj v italijanščini od 2665 ur leta 1967 na 4774 ur leta 1973.

Posebna skrb je namenjena kulturnim in izobraževalnim oddajam, med katerimi zaslužijo posebno pozornost oddaje, namenjene italijanskim šolam (3 ure na teden) in jih pripravljajo v sodelovanju s kvalificiranimi predstavniki pedagogov in šolskimi ustanovami narodnostne skupnosti.

TV studio Koper, ki oddaja v glavnem v barvah, je zaenkrat v poskusnem obdobju in oddaja povprečno 2,30 ure na dan, v določenih letnih obdobjih pa še več. Posebno pozornost zaslužijo informativne in kulturne oddaje, ki se menjajo med tednom. Na splošno moremo reči, da sta ti dve koristni sredstvi informiranja na razpolago italijanski narodnostni skupnosti, ki ju more svobodno izkoriščati za zadovoljevanje svojih potreb kulturnega in jezikovnega razvoja.

Želim, da bi iz teh naših izkušenj, ki jih smatramo za pozitivne ne glede na določene vrzeli, ki pa izginjajo, mogli črpati novo energijo in nove spodbude za še plemenitejše akcije, ker socialni, politični, ekonomski in kulturni razvoj zahteva vedno nove, boljše in ustrežnejše rešitve, ki morejo zadovoljiti pripadnike narodnostnih skupnosti.

Koper, 23. X. 1974.

Leo Fusilli

ravnatelj italijanske osnovne šole v Kopru — Capodistria



Koroški pevski zbori na gostovanju v Mariboru

Nekateri vidiki asimilacije manjšine in položaj slovenske narodne manjšine na avstrijskem Koroškem

Ob nedavnem nastopanju Slovencev nasprotnih krogov na avstrijskem Koroškem je neslovenski avstrijski tisk opozoril, da hočejo ti krogi „z vsemi sredstvi ustrahovanja in represalij doseči dokončno rešitev manjšinskega vprašanja s popolno asimilacijo in izolacijo tistih (Slovencev — op. p.), ki se niso pripravljali asimilirati“.¹

Težnje asimilirati in izolirati koroške Slovence pa se niso porodile šele ob znanih napadih na dvojezične krajevne napise na Koroškem od leta 1972 dalje. Ta namera nemško nacionalnih krogov na Koroškem je že stara, svojo najbolj izrazito obliko pa je dobila v tako imenovani „vindišarski teoriji“, ki hoče enofno slovensko prebivalstvo deliti v „domovini zveste Windische“ in na „nacionalne Slovence“, ki naj bi bili po nekaterih podatkih protidržaven element s prizvokom balkanstva; danes pa so ti Slovenci, ki se bojujejo za svoje pravice, dobili še oznako prokomunizma. Vse to ni samo v ostrem nasprotju z etničnim stanjem na Koroškem, temveč tudi z državno pogodbo, ki pozna le slovensko prebivalstvo in mu zagotavlja določene pravice.

Kot osnova za nastanek „vindišarske teorije“ je Slovincem nasprotnim krogom služilo historično poimenovanje Slovanov in Slovencev z Winden, Wenden in podobno. Še posebej v 19. stoletju pozna zgodovinopisje terminus „Windische“, vendar pod njim razume koroške in vse ostale Slovence. Predvsem v letih po prvi svetovni vojni pa hoče dr. Martin Wutte in drugi doka-

zati, da so „Windische“ bolj blizu Nemcem, da so se zaradi tisočletnega procesa mešanja pobratili in stopili v svaštvo ter se od ostalih Slovencev bistveno razlikujejo.² Historičnemu poznavanju Slovencev hočejo torej dati politično vsebino.

„Vindišarska teorija“ je nastala šele v drugi polovici dvajsetih let, njen glavni zagovornik in utemeljitelj pa je bil predvojni vodilni koroško-nemški zgodovinar dr. Martin Wutte. Za razumevanje njegovega protislovenskega delovanja in utemeljevanja „vindišarske teorije“ je nujno, da povemo, da je bil Wutte v letih 1924—1930 predsednik osrednje protislovenske organizacije Kärntner Heimatbund, predhodnika današnjega Kärntner Heimatdiensta. K jezikovni, kulturni, pa tudi narodnostni delitvi koroških Slovencev v dva dela sta v tem času pripomogla vsaj dva značilna elementa. Na eni strani so tiste koroške Slovence, ki so ob plebiscitu 10. oktobra 1920 glasovali za Jugoslavijo, začeli slovenski nasprotniki označevati kot iredentiste, tiste, ki so glasovali za Avstrijo, pa za domovini in nemštvu zveste in vdane „Windische“. Podobna delitev koroških Slovencev se pojavi tudi v letu 1926 ob zamisli koroških Slovencev po kulturni avtonomiji.

Na čelu teh prizadevanj po razbitju Slovencev na dva popolnoma različna dela je bil Kärntner Heimatbund, še posebej njegov predsednik dr. Martin Wutte. On je tudi tisti, ki je v psevdoznanosti uzakonil „vindišarsko teorijo“ s posebnim spisom „Deutsch — Win-

disch — Slowenisch". Ena njegovih glavnih trditev je, da so koroški deželani obeh narodnosti kljub jezikovnim razlikam skupno ljudstvo — Korošci. Karavanke pa naj bi ne ločevale samo dveh zemljepisnih enot, temveč tudi dva naravna „življenjska prostora". V njegovem spisu najdemo trditve, da Korošce povezuje v en narod med drugim tudi „zgodovinska, usodnostna in kulturna skupnost obeh narodov."

Sestavina protislovenske politike nemških nacionalistov je „vindišarska teorija" postala šele z nastopom nacizma. „Vindišarska teorija" je postala ena izmed oblik, s katero so upali prispevati k uničenju koroškega slovenstva. Že takoj po anšlusu je ustanovitelj Heimatdiensta (predhodnika Kärntner Heimatbunda) dr. Hans Steinacher na enem izmed zborovanj stranke zagrozil, da pozna na južnem Koroškem samo „Windische" in da je likvidacija „iredentistov" samo vprašanje časa.³ Zunanjo obliko in dokončno potrditev pa je „vindišarska teorija" dobila ob ljudskem štetju leta 1939. Nacisti so poleg dosedanjih jezikovnih kategorij (nemške in slovenske) uvedli še vindišarsko in z njo zvezane jezikovne kombinacije. Medtem ko v tem času še niso vpeljali jezikovnih kombinacij Slowenisch-windisch in windisch-slovenisch, pa se je to zgodilo v drugi avstrijski republiki. Povojna Avstrija torej ni le prevzela nacistične dediščine, ampak jo je celo razširila.

Eden glavnih namenov uvedbe takih jezikovnih kategorij tako v času nacizma, kakor tudi danes, je drobitev slovenske manjšine po načelu „divide et impera". Tudi na ta način naj bi dosegli cilj, ki ga je v citiranem članku zapisala „Neue Zeit". Kaj so hoteli z vindišarstvom nacisti doseči in kaj vse se je skrivalo za njim, poučno pokaže izjava nekdanjega vodilnega delavca Kärntner Heimatbunda in kasneje enega vodilnih koroških nacistov Aloisa Maier-Kaibitscha ob obletnici plebiscita 1942. Med drugim je dejal: „...Ob koroškem plebiscitu 1919—1920... je bilo potrebno,

da je bil skovan bojni klic „Koroško Korošcem", „Ven s Kranjci" itd. ... Danes pa so se razmere spremenile; Koroška je postala najjužnejša pokrajina velike države. Obramba te države zahteva narodno očiščenje na obmejnem ozemlju. Zato tudi ne smemo trditi, da bi se tu na meji vedli Slovenci v sovražnem duhu do Nemcev in države. Ne smejo se več delati razlike med Nemci, vindišarji in Slovenci. Vindišarji, ki se priznavajo, da pripadajo k nemškemu narodu, so pač Nemci, za Slovence pa tu ne more biti več nobenega prostora ..."⁴ Prav gotovo je to najbolj „uspešna" rešitev manjšinskega vprašanja, ideja take rešitve tega vprašanja pa se je v malo bolj zakriti obliki pojavila spet ob 50. obletnici plebiscita.

Po padcu nacizma, ob ponovnem vzpostavljanju nevtralne in samostojne Avstrije se vindišarska teorija in „vindišarstvo" na mednarodnih konferencah za sklenitev avstrijske državne pogodbe ni ponovilo. Tako kot ob propadu Avstro-Ogrske so tudi sedaj avstrijske oblasti in zavezniki poznali na Koroškem samo Nemce (oziroma Avstrijce) in Slovence. Že leta 1947 pa je nemško nacionalistični tisk spet začel poudarjati vrsto sestavin „vindišarske teorije". Domovini zvesti Korošci sedaj niso bili več samo tisti, ki so se borili za „koroško domovino", temveč so postali tudi tisti, ki se borijo proti tistim, ki so izšli iz aktivnega protinacističnega boja. Tako je izraz „Windische" ali „domovini zvesti Korošci" dobival vedno bolj političen pomen.

„Vindišarska teorija" je bila v povojnem obdobju najprej uporabljena v nemškonacionalnem boju zoper obvezno dvojezično osnovno šolstvo. Tisk je leta 1958 med drugim zapisal, da se učenci v dvojezičnih šolah uče dveh jezikov, vendar ne tistega, ki ga govore — vindišarščine. V nadaljevanju pa pravi: „In če zastopniki Slovencev navajajo, da so si Vendi in Slovenci v sorodu, je treba nakazati, da vsi romanski ali germanski jeziki kažejo sorod-

stvene znake, zato pa še zdaleč niso Rusi ali Poljaki ali Čehi in Vendi Slovinci".⁵

Skrajna desnica je postavila še novo inačico „vindišarske teorije“. Po njej naj bi „vindišarji bili pripadniki ali celo nasledniki posebnega vendskega plemena“. Označili so jih za „komično ljudstvo (komisches Volkstum), izvirajo pa iz starega zgodovinskega plemena Vendov, ki bi jih mnogi šovinistični nacionalistični slovenski ekspanzionisti radi reklamirali zase".⁶

Najbolj jasno pa se je prevzemanje „vindišarske teorije“ iz nacističnih časov pokazalo pri ljudskih štetjih od 1951 dalje. Še posebej ob popisu prebivalstva leta 1951 se je nemški meščanski tisk „zgražal“ nad objavljenimi statističnimi podatki. Uradna statistika je namreč pri objavi rezultatov pripisala vindišarske jezikovne kategorije Slovencem, desničarski tisk pa je to označil za „ustavno goljufanje vindišarskih deželanov za njihovo lastno priznanje".⁷

Na vsak način so torej hoteli nasprotniki

Slovencev dokazati obstoj nekega „vindišarskega“ naroda, čeprav jim je avstrijski centralni statistični urad odgovoril, „da si ni mogel predstavljati, da bi kdo mogel priznati občevelni jezik „Windisch“ kot poseben jezik, poleg tega pa bi bilo tudi več kot smešno, če bi se na Koroškem prikazal narod, ki se do danes sploh ni pojavil. Nastop take vrste bi blamiral do kosti avstrijsko uradno statistiko pred vsem svetom".⁸ Ta izjava avstrijskega statističnega urada pa je vse do sedanjega časa ostala v glavnem osamljena. Približno do takih spoznanj je prišla tudi današnja avstrijska znanost, in politika, čeprav še vedno najdemo gledanja, ki so zelo blizu fisticim iz let 1938—1945.

V obdobju neposredno po podpisu avstrijske državne pogodbe so se na Koroškem izoblikovale tiste protislovenske sile, ki nastopajo še danes. „Vindišarska teorija“ pa je v tem obdobju dosegla svoj vrhunec. V Avstriji ni bilo več okupacijskih enot, z državno pogodbo pa ji je bil dodeljen status prve žrtve nacizma. Vse to je v veliki meri

*Kričeči preroki gredo skozi nas.
Gredo skozi rdeče semafore,
gredo preko polj, skozi vas
in se gnezdijo v naše zaupne prostore.*

ANDREJ KOKOT

Zaskrbljenost

*Njihov glas se razlega po temi strahu,
razdira zavetja zvestobe,
ubija zaledje miru,
sprehaja po polju naše tegobe.*

*Moja zemlja pa drhti, čedalje bolj drhti.
Kje klicarji so naših mest,
sejalci njiv, staroste vasi,
kje kašipot za našo vest?*

*V moje grlo se glas obupa ujeda,
prek gozda črni ptič leti,
trudna zemlja se useda,
deroča reka vedno bolj kipi.*

vplivalo, da so se v petdesetih letih začele druga za drugo ustanavljati tako imenovane „domovinske“ organizacije in društva, ki so delovala predvsem proti slovenski manjšini na Koroškem. Poleg tega, da so v letu 1957 ustanovili osrednjo protislovensko organizacijo Kärntner Heimatdienst, je istega leta tudi „vindišarska teorija“ dobila organizacijsko obliko. Ustanovljen je bil namreč „Bund der Kärntner Windischen“ (Zveza vindišarjev), v katero pa je včlanjenih samo okoli 20 oseb. Že število članov nam zgovorno priča o pomembnosti in namenu te organizacije ter o „upravičenosti“ „vindišarske teorije“. Njen predsednik in najbolj vnet zagovornik „vindišarske teorije“ je postal dr. Valentin Einspieler.

Na ustanovnem kongresu „Zveze vindišarjev“ je bil zelo jasno nakazan osnovni namen organizacije — razdvajati manjšino. Njen statut deklarira kot osnovni namen Bunda „zajetje koroških Vindišarjev in zastopanje njihovih interesov tako nasproti njihovim oblastem kot tudi proti ostalim organizacijam in narodnostnim skupinam“. Prav „Bund der Windischen“ in njegovi voditelji so nemškimi nacionalistom služili za dosego njihovih asimilacijskih teženj. Že leta 1956 je obema meščanskima strankama (ÖVP in FPÖ) uspelo kasnejša voditelja „Bunda“ dr. Einspielerja in Ericha Sillo spraviti v deželni zbor. Einspieler je že decembra omenjenega leta v deželnem zboru nastopil proti obvezni dvojezični šoli, pododbor dunajskega parlamenta za vprašanja manjšinskega šolstva na Koroškem pa je takoj po konstituiranju (29. januarja 1958) sprejel delegacijo koroških vindišarjev pod vodstvom dr. Einspielerja in Ericha Sille.

Vse to se je dogajalo v času priprav obeh manjšinskih zakonov iz leta 1959 (šolskega in sodnega), v pripravah pa niso sodelovali pripadniki manjšine. Najbrž moramo tudi v tej luči gledati na dejstvo, da sta oba zakona manjšini tako izredno nenaklonjena. V drugi avstrijski republiki je torej „vindišarska

teorija“ našla tudi mesto v najvišjih političnih in oblastvenih organih.

V tem času zasledimo tudi prizadevanje po uveljavitvi „vindišarske teorije“ v mednarodni javnosti. Najbolj očitno se je to zgodilo pri objavi članka dr. Einspielerja v Evropi ethnici⁹ (Glasilo federalistične unije evropskih manjšin), ko je pisal o narodnostnem problemu na Koroškem v preteklosti in sedanjosti. V njem je skušal na navidezno znanstven način, z mnogimi citati in raznimi statistikami dokazati obstoj posebnega vindišarskega etničnega prebivalstva na Koroškem, kakor tudi, da je slovenska manjšina omejena na neznatno število ljudi, ki so vrhu tega naseljeni raztreseno in ne tvorijo teritorialne enote. V šestdesetih letih pa smo opazili tudi poskus, da bi vključili „Zvezo vindišarjev“ v federalistično unijo evropskih manjšin.¹⁰

O koroških „vindišarjih“ je 6. maja 1960 govoril tudi letak Kärntner Heimatdienst. V njem najdemo sumiran velik del elementov, ki so „teorijo“ oblikovali v njenem razvoju. Med drugim je zapisano, da se vsi, ki so bili pri štetju 1951 vpisani v vindišarske jezikovne kategorije, „branijo pred prištevanjem k slovenski manjšini, pač pa čutijo pripadnost k nemškemu kulturnemu krogu in tvorijo z Nemci sorodstveno in kulturno skupnost. Koroški vindišarji so za to skupnost žrtvovali v osvobodilnem boju kri in življenje ter 10. oktobra 1920 glasovali za Avstrijo“. Brez tega bi „bila južna Koroška del komunistične republike Slovenije, prisilna izročitev koroških vindišarjev voditeljem slovenske manjšine pa bi bila sramotno izdajstvo nad zvestimi sinovi naše domovine in zločin proti enotnosti naše dežele“.

V zadnjem času zasledimo pri „vindišarski teoriji“ dva bistveno nova elementa. Prvi je dejstvo, da je teorija prišla neposredno v avstrijsko zakonodajo, drugi pa, da je avstrijska politika in znanost prišla do spoznanja o ničnosti te teorije in se vrača na osnovno izho-

dišče, da pomeni izraz „Windische“ zgodovinski pojem za Slovence, ter da je vsa teorija zgrajena na politični podlagi kot poskus narodne, kulturne in jezikovne drobitve manjšine.

V zakonodajo je vindišarska teorija prišla ob sprejemanju zakona o dvojezičnih topografskih napisih. Zakon je bil namreč sestavljen na podlagi štetja 1961 z 20-odstotno minimalno klavzulo slovenskega prebivalstva v posameznem kraju. Od slovenske manjšine pa so odšteli vse tiste, ki so bili zapisani v vindišarske jezikovne kategorije. Pri tem ni nikogar motilo, da so vindišarji pri ljudskem štetju 1971 skoraj izginili. Konec leta 1972 je bivši deželni glavar izjavil, da gre pri „vindišarščini“ za slovensko narečje in da je prišteti osebe z vindišarsko govorico k slovenstvu. Na drugi strani pa je eden vidnih avstrijskih strokovnjakov — slavist profesor na celovski visoki šoli Aleksander Isačenko — na seji Študijske komisije za reševanje problemov slovenske manjšine na Koroškem (komisijo je ustanovil kancler Kreisky po razbijanju dvojezičnih tabel leta 1972), ki je zasedala 4. in 5. aprila 1973 na Dunaju, med drugim podal obširen prikaz razvoja slovenskega pismenega jezika ter slovenske književnosti s posebnim poudarkom na prispevku koroških Slovencev. Dejal je, da slovenski jezik koroškim Slovencem ni bil vsiljen, temveč so ga skozi zgodovino, posebno pa v 19. slo-

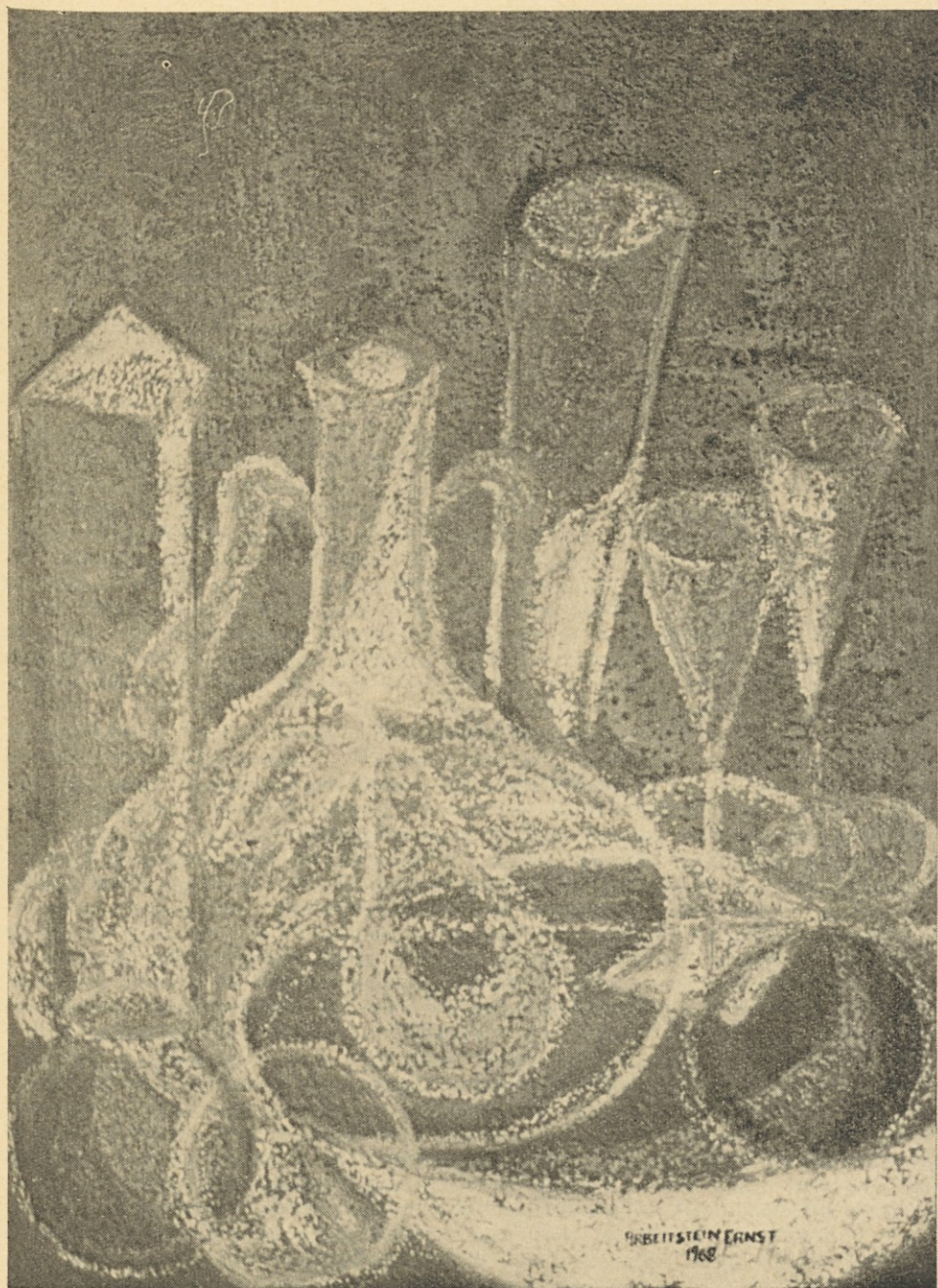
letju, sooblikovali. V kolikor so uporabljali v književnosti v času razvoja „windisch“ ter „windische Sprache“, potem to le v pomenu „slowenisch“ in „slowenische Sprache“, je zatrdil Isačenko. Poudaril pa je, da govori kot strokovnjak in da ni pristojen, da bi razpravljal o tem vprašanju s političnega vidika.¹¹

Tudi najbolj goreč zagovornik „vindišarske teorije“ in predsednik „Zveze vindišarjev“ dr. Valentin Einspieler je popravil svoje gledanje na vindišarstvo. Na letni skupščini koroškega Heimatdiensta oktobra 1973 je izjavil, da je „vindišarščina slovanski oziroma slovenski dialekt. Če se kdo označuje za „vindišarja“, je treba to vrednotiti kot politično izjavo“, je dejal Einspieler.¹² Najbolj jasno je o „vindišarski teoriji“ zapisal dr. Theodor Veiter, ki je ob vmesnem poročilu „Študijske komisije“ leta 1974 dejal: „... Sicer pa je bilo razjasnjeno, da ni niti vindišarskega naroda niti vindišarskega jezika in s tem se je strinjal tudi predsednik Zveze vindišarjev (dr. Einspieler — op. ured.). S tem je pravzaprav smisel njegovega obstoja prenehal, razen, da so tudi jezikovni Slovenci (Sprachslowenen), ki hočejo biti nemški Korošci, proti čemur pa ni mogoče ugovarjati. Sprejeto je bilo tudi, da je tako imenovana „vindišarščina“ samo koroški dialekt slovenščine“.¹³

Dušan Nečak

O P O M B E

- 1 Neue Zeit, 8. junija 1974, št. 153
- 2 Kontinuiteta protislovenske propagande na Koroškem, Vestnik koroških partizanov, VI/VIII/1974, št. 1, str. 59.
- 3 Kärntner Tageszeitung, 14. marca 1938
- 4 Tone Zorn, Priključitev Avstrije k nacistični Nemčiji in protinacistični boj koroških Slovencev, v Koroška in koroški Slovenci, Maribor 1971, str. 204.
- 5 Kleine Zeitung, 11. marca 1958, št. 58.
- 6 Neue Front, 15. marca 1952, št. 11.
- 7 Volkszeitung, 20. maja 1952.
- 8 Neue Zeit, 22. maja 1952, št. 119.
- 9 Glasilo FUEV, Dunaj 1962, št. 2/3, 89—116.
- 10 Tone Zorn, Bund der Windischen, Vestnik koroških partizanov, 1972, št. 1, str. 41—45.
- 11 Naš tednik, 10. maja 1973, št. 19.
- 12 Kärntner Tageszeitung, 30. oktobra 1973, št. 248.
- 13 Die Presse, 22. maja 1974, št. 7841.



Ernst Arbeitstein: Kompozicija, olje 1968

Vloga vindišarske „teorije“ na Štajerskem

(Odlomek iz študije Avstrijsko-nemška nacionalistična publicistika in slovensko vprašanje na Koroškem po drugi svetovni vojni. Pripravo študije je l. 1973 omogočil Sklad Borisa Kidriča v Ljubljani.)

Drugi center, iz katerega se je v letih med obema svetovnima vojnama širila vindišarska „teorija“, je bil Gradec/Graz. Medtem ko je bilo na Koroškem uveljavljanje „teorije“ pogojeno s pripadnostjo dežele Avstriji, naj bi teorija na Štajerskem omogočila uveljavitev pretenzij do tistega dela dežele, ki je po prvi svetovni vojni pripadel Jugoslaviji. V tem okviru je nemško-avstrijska publicistika označevala senžermensko mirovno pogodbo za „diktat“, in to označbo povzemajo nekdanji graški zagovorniki vindišarstva še danes.¹ Razlika v vindišarski „teoriji“ je bila v letih med obema svetovnima vojnama med Celovcem in Gradcem dejansko le v tem, da so skušali koroški nacionalisti s pomočjo „vindišarstva“ prispevati k omejevanju slovenske narodne zavesti in k germanizaciji slovenskega življa, medtem ko naj bi na štajerskem področju nakazana delitev slovenskega prebivalstva na dva jezikovna elementa nudila izhodišče velikonemških zahtev Gradca po slovenski Štajerski.

Še posebno težo je na štajerskem območju dobila „vindišarska teorija“ z vsemi pošastnimi nasledki vred po kapitulaciji Jugoslavije leta 1941. Tako kot poudarjajo koroški zagovorniki vindišarstva še danes delitev slovenskega življa na dve etnični ali jezikovni skupini, so uporabljali enako delitev za štajerske Slovence tudi graški nacionalisti. Iz časa vzpona tretjega rajha je posebej značilno pisanje poznejšega vodje graškega jugovzhodnega inštituta Helmuta Carstanjena, po katerem se deli južnoštajersko prebivalstvo na tri skupine: na nemško govoreče, Wende (Windischen) in Slovence (Nationalslowenen). Pisal je, da se Wendi in Slovenci poslužujejo kot občevelnega jezika slovanskih dialektov, vendar pa ta povezanost ne sega preko jezikovne skupnosti. In kot da bi poslušali današnje koroške zagovornike vindišarske „teorije“, je Carstanjen že leta 1935 prištel Wende k nemškemu narodu in jih tako odštel od slovenske skupnosti. Od tod je bil kaj lahek zaključek, da tvorijo „Wendi južne Štajerske ogromno večino (prebivalstva op.) in vidijo v nemštvu svoje naravno in zgodovinsko vodstvo“; najbolj zanimiv pa je sklep, da s tem ostaja dežela „še nadalje nemška in (jo) je imeti s stališča celotnega narodnostnega prostora (Volkesboden) za nemško obmejno marko“. Zapisal je tudi, da je „narodnostna značilnost slovenskega kmeta Spodnje Štajerske mnogo bližja Nemcem kot Jugoslovanom ... Spodnještajerca je torej smatrati za človeka z nemško krovjo (deutschblutig) in je po večini nemškega izvora, čeprav se poslužuje v svoji nenemški govorici „vindišarskega“ narečja“.²

Ustrezna literatura kaže, da se je vindišarska (vendska) „teorija“ za območje slovenske Štajerske pričela uveljavljati še pred koroško ináčico. Njeno ozadje je še leta 1924 opredelil dr. Friedrich Lange (psevdonim Adriaticus) v knjižici „Deutschlands gerechte Grenze“ takole: „Danes lahko samo ugotavljamo, da 78 milijonov ljudi na osrednjem nemškem ozemlju loči od Jadrana samo slovenski narodič, ki šteje (z Nemcem prijaznimi Wendi na Spodnjem Štajerskem in Koroško vred) samo tretjino toliko glav kakor Berlin prebivalcev“. Zahteval je, da se vključi v „skupno Nemčijo“ poleg južne Štajerske še jeseniški trikot skupaj z Radovljico, ker da Karavanke ne pridejo v poštev za naravno mejo, ampak Julijske Alpe. In več kot značilno je, da so zahtevo

po priključitvi jeseniškega trikota Koroški (oziroma tretjemu rajhu) postavili znova koroški nacisti leta 1940.³

Medtem ko je bil še konec preteklega stoletja štajerskemu predsedniku nacionalističnega društva Südmärk historični izraz windisch sinonim za slovensch,⁴ dobi to poznavanje po prvi svetovni vojni novo vsebino usmerjanja k raznaroditvi štajerskih Slovencev. Ti poskusi so se v marsičem navezovali na leta 1900 v Ptuj ustanovljeni in v nemškem duhu pisani list Štajerc, ki pa ni bil namenjen le štajerskim, ampak tudi koroškim Slovencem. Značilno je, da je list od začetka do kraja uporabljal za Slovence in njihov jezik dosledno in izključno izraz „Slovenci“ in „slovenski jezik“. Ta pojem kot pojem etnične slovenske narodnosti je Štajercu enoten in nedeljiv in še ne zajema poznejše diskriminacijske teze o obstoju „vindišarskega“ jezika in „vindišarske“ etnične skupnosti na Štajerskem in Koroškem.⁵ Tako tudi ni čudno, da je Štajerčev urednik Karl Linhart še 25. maja 1918 ob znanem sprejemu predstavnikov spodnještajerskih, kranjskih in primorskih Nemcev pred cesarjem Karlom lahko govoril v imenu svojih pristašev le o Nemcih in Slovencih na Štajerskem, iz poznejše zakladnice nemških tez o štajerskem in koroškem slovenskem prostoru pa je nakazoval celovitost avstrijskih kronovin pred zahtevo po uresničenju slovenskih narodnostnih teženj.⁶

Nemško nacionalna in kasneje nacistična publicistika sta posebej poudarjali obstoj regionalno usmerjenega štajercijanstva, ki naj bi ga predstavljala tako imenovana Štajerčeva stranka (Štajerc-Partei). Program te, 1907. leta ustanovljene „stranke“ je na prvem mestu poudarjal nujnost sporazumnega delovanja med Nemci in boj proti panslavizmu, ki ga je izenačeval s klerikalizmom. Poudarjen je bil skupni gospodarski interes z Nemci. Vendar pa je program (pač glede na dejansko razpoloženje in narodni čut slovenskega prebivalstva) poudarjal, da nima germanizacijskega namena, čeprav je v isti sapi nastopil za germanizacijo šol: „Ne da bi se priznavali h kateremukoli germanizacijskemu namenu, zahtevamo sistematično vpeljavo šol z nemškim učnim jezikom in vpeljavo nemškega jezika v šolah s slovenskim učnim jezikom“. Socialno naravo in neposredni interes pobudnikov nemškutarske stranke je izražala točka, ki je zahtevala boj proti (slovenskim) konzumom in proti bojkotu nemških in Nemcem prijaznih trgovcev.⁷

Če sežemo še na Koroško, ugotovimo prizadevanje po širjenju Štajerca tudi po tej deželi tako, da je v vseh letih do prve svetovne vojne list prihajal na slovensko področje Koroške in se tudi vneto pečal z vprašanji koroške politike; med koroškimi slovenskimi kmeti je list širil misel na politično podreditev nemškemu nacionalnemu liberalizmu.⁸ Dejstva, da je pisanje Štajerca segalo tudi na Koroško, v današnji nemškonacionalistični koroški publicistiki ne najdemo več, saj bi s takim opozorilom padla vrsta protislovenskih trditev in zagotavljanj, po katerih se slovenski (oziroma „vindišarski“) koroški govor tako zelo loči od govorice štajerskih Slovencev, da slovenske Štajerce južni Koroški jezikovno sploh ne razumejo. Isto naj bi veljalo tudi za Slovence na Kranjskem, pri čemer pa pozabljajo, da je prišel urednik nemškutarskega Štajerca Karl Linhart — iz Ljubljane.

Nekatere sestavine vindišarske (vendske) „teorije“ zasledimo na Štajerskem že kmalu po koncu prve svetovne vojne. Značilno pa je, da je v letu podpisa senžermenske mirovne pogodbe nemškonacionalna publicistika poznala na Štajerskem edino le Nemce in Slovence.⁹ V začetku so se zagovorniki „teorije“ omejevali le na del štajerskega prostora, vendar pa je kmalu zajela celotno območje slovenske Štajerske, čeprav je zaenkrat še priznavala slovenskemu življu v večji ali manjši meri slovenski značaj. V tej smeri je pač značilen nastop nekdanjega državnozborskega poslanca Arnolda Luschin von Ebengreutha v Die Zerreißung der Steiermark, Graz, 1921. V tem delu je Ebengreuth pisal, da je „nemška jezikovna raba“ že od nekdaj ločila štajerske „Windische“ od „Kranjcev“. Meja med obojimi naj bi bila „ponovno kot naravna meja Štajerske in starodavna narodnostna ločnica Vitanjska črta“, ki naj bi jo označevale Konjiška gora, Boč, Donačka in Rogaška gora. Severno od te črte naj bi prebivali „Windische“, medtem ko naj bi prebivalstvo južno od te črte na celjskem območju že pripadalo Kranjcem. Tako naj bi se po Ebengreuthu na nekdanjem mariborskem območju (okraju) živeli Slovani, ki jih Nemci „povzemajo kot ‚Windische‘ nazi-

vajo sami za Slovence", medtem ko se Savinjšani v starem celjskem okraju označujejo za Kranjce. Razliko med obema skupinama je pisec po eni strani utemeljeval z narečnimi razlikami, po drugi pa z njihovim različnim zadržanjem pri globokih družbenih gibanjih, pri čemer je segal nazaj vse do kmečkih puntov 16. in 17. stoletja (češ da ti niso segali severno od Vitanjske črte). Med Ebengreuthovimi razmišljanji najdemo tako kot na Koroškem poudarjanje domovinske zavesti in prepričanje, da bi se prebivalci v primeru, da bi bili „vprašani in poslušani“, odločili za „nedeljeno domovino“, seveda v avstrijsko-nemškem duhu. Če pa bi do takega postopka ne prišlo, potem naj bi prišlo v okvir Avstrije slovensko območje med Špiljami in Radgono.

V prihodnjih letih so se prizadevanja po ponovni priključitvi slovenskega dela Štajerske povezala s poudarjanjem „nemškega kulturnega prostora“, „nemškega narodnega prostora“ in „nemškega življenjskega prostora“.¹⁰ Pod „nemškim narodnim prostorom“ so pri tem mislili na tisto ozemlje, na katerem je živelo v vsaki občini le nekaj Nemcev in so tako ozemlja razglašali kar za „mešana“ in seveda tudi zahtevali njihovo priključitev k strnjnemu nemškemu ozemlju. Za „nemški kulturni prostor“ so razglašali vse tiste predele, kjer so kdaj prebivali Nemci ali imeli oblast; tako so slovenske predele razglašali za nemški narodni ali vsaj nemški kulturni prostor. Po opozorilu dr. Toneta Ferencja so zlasti glede Štajerske in Gorenjske ponavljali, da gre za „prastari nemški kulturni prostor“.¹¹

Nastop nacizma v Nemčiji v začetku tridesetih let pomeni vidno radikaliziranje nemško-nacionalističnih pogledov na slovensko vprašanje. Po ugotovitvi dr. Dušana Bibra je značilno, da so se velikonemške zahteve po slovenskem ozemlju pojavile vselej, kadar je bilo aktualno vprašanje priključitve Avstrije Nemčiji (anšlus), in to predvsem v nacistično usmerjenih revijah. Biber podčrtuje, da je tudi znani tvorec nacistične geopolitične „znanosti“ Karl Haushofer leta 1927 opozarjal na „danes razkosano, zane-marjeno Štajersko“ in na „vindišarsko-slovensko protizagozdo“. Zeitschrift für Geopolitik je leta 1931 pisal, da se Nemci ne morejo zadovoljiti samo z „vitanjsko črto“, ampak da sodijo k nemškemu „Volksbodnu“ tudi bistveni deli Kranjske. List je zahteval, da se ozemlje do „vitanjske črte“ izroči Avstriji, v Savinjski dolini pa bi bila prva in na Kranjskem druga plebiscitna cona, kjer bi se ljudstvo odločalo, če želi k Avstriji ali pa res gravitira k Beogradu.¹²

V tridesetih letih je bil po vrsti poskusov vse od srede 19. stoletja štajerski regionalizem izgrajen v nemško politično formacijo, ki je bila leta 1935 dokončno formulirana v že omenjeni knjigi dr. Helmuta Carstanjena (pseudonim dr. Gerhard Werner) Sprache und Volkstum in der Untersteiermark, Stuttgart 1935. Dr. Ferenc poudarja, da so Carstanjenova dela predstavljala temelj vsega raznarodovalnega na slovenskem Štajerskem v času nemške okupacije med drugo svetovno vojno.¹³ Dalje omenja, da je bil Carstanjen sodelavec Volksbunda für das Deutschtum im Ausland in glavni pobudnik nacističnega gibanja med nemštvom v Sloveniji. Že leta 1928 je v gradu St. Martin pri Gradcu organiziral razne ideološke tečaje za nemške mladinske aktiviste iz Jugoslavije. Tista leta je tudi pod lažnim imenom prepotoval Prekmurje in slovensko Štajersko ter zbiral podatke za svoje publikacije, zlasti podatke o številu Nemcev v Sloveniji.¹⁴

Značilno je, da je Carstanjen leta 1931 skupaj z Ottom Maulom na zemljevidu označil, da na območju severno od „vitanjske črte“ žive „nemško usmerjeni Slovenci (vendi, vindišari)“, medtem ko naj bi v tako imenovani savinjski krajini med vitanjsko črto in štajersko-kranjsko mejo prebivali „Nemcem prijazni Slovenci“. Razpravljanje obeh avtorjev o narodnostnih razmerah na slovenskem Štajerskem je vodilo do sklepa, da je „minimalna zahteva Štajerske ... meja, ki gre od Uršlje gore po vitanjski črti, čez Boč in Donačko goro proti Hrvaški“. Poleg tega bi moral o štajerski savinjski krajini kot prvi in Kranjski kot drugi plebiscitni coni odočati plebiscit, ki bi pokazal, ali je ljudska volja še usmerjena po stari kulturni povezanosti z nemštvom, ali pa ta dejansko teži k Beogradu.¹⁵

Leta 1935 je bil Carstanjen že določnejši. V omenjeni knjigi je pod pseudonimom Gerhard Werner strnil svoja narodnostna razpravljanja v ugotovitvah, da imajo na Štajerskem tri narodnosti: Nemce, Vende in Slovence. Vende in Slovence je po njegovem

družil občevalni jezik, za kar rabijo slovenska narečja. Z izjemo jezika pa nimajo Vendi in Slovenci nobenih medsebojnih vezi ter pripadajo po svojih duhovnih in rasnih osnovah Vendi k Nemcem in Slovenci k Jugoslovanom. Ni odveč ponovno poudariti, da je postal Carstanjen po anšlusu vodja graškega jugovzhodnega inštituta, v okviru katerega so pripravljali ozemelske zahteve do Jugoslavije, bil pa je tudi narodno-politični referent štajerskega Heimatbunda!

Sredi tridesetih let je izdal knjigo *Untersteiermark die deutsche Südostmark* eden Carstanjenovih najožjih sotrudnikov dr. H. Suette. Pod psevdonimom dr. H. Volkmar je postavil statistično trditev, da imamo na slovenskem Štajerskem 380.000 Vendov in 150.000 Slovencev. Vendi da so delovno kmečko ljudstvo, medtem ko kulturno in gospodarsko plast sestavljajo Nemci, Slovenci pa so produkt ljubljanske politične akcije po letu 1848 ter priseljenci s Kranjske in Primorske.¹⁶ Kako resno je graška znanost pojmovala tako formulacijo narodnostnega položaja južne Štajerske, dokazuje habilitacijsko delo drugega sodelavca jugovzhodnega inštituta, še danes publicistično plodnega dr. Manfreda Strake za mesto profesorja na graški univerzi. V kartografsko podani tezi, predloženi univerzi, je opredelil Prekmurce za Slovence, ostalo prebivalstvo Štajerske pa za Vende. Z nakazano tezo ga je graška univerza tudi habilitirala.¹⁷

Za potrditev omenjenih trditev je Carstanjen organiziral vrsto kulturnozgodovinskih in zemljepisnih študij, ki so izhajale v Münchnu pri tamkajšnjem jugovzhodnem inštitutu in nemški akademiji. V celoti je šlo pri tem za široko razpredeno delo, ki naj bi utrjevalo politične smernice nekdanjega političnega štajercijanstva, pripravljanje narodnopolitičnega programa nacističnega Steirischer Heimatbund ter njegovo populariziranje med celotnim nemštvom z vsemi posledicami za slovensko Štajersko, ki naj bi se kazale v priključitvi k nemškemu državnemu in narodnemu telesu ob istočasnem izgonu slovenskega življa. Leto 1941 kaže, da je s popularizacijo med nemškim svetom postala štajercijanska ideologija vsaj v začetku sestavni del nastopanja nacistične stranke in s tem tudi sestavni del državnega nemškega zunanjepolitičnega programa. Glavna zasluga za to pa gre graškemu jugovzhodnemu inštitutu.

Izhodišča nakazanega gledanja na slovensko vprašanje moramo iskati v miselnosti, kakršno je ustvarjalo do leta 1918 prevladovanje nemštva v slovenskih deželah in ki jo je po zlomu habsburške monarhije še vzdrževal obstoj nemške manjšine v osrednji Sloveniji in njena gospodarska moč. Res da sta z zmago nad nacizmom odpadla tudi ta dva faktorja, vendar je avstrijska stran še leta 1946 nakazovala potrebo odcepitve slovenske Štajerske vse do že večkrat omenjene „vitanijske črte“ in njeno priključitev sosednji Avstriji.¹⁸

Po nastopu nacizma se je opisana miselnost še okrepila ter pričela predstavljati celotni slovenski-jugoslovanski prostor za nemška kulturna tla. Nakazovalo se je tudi, da je prehod slovenske pokrajine v kulturno pokrajino nemško delo, da sta slovenski narodni preporod od reformacije pa vse do leta 1918 skupaj s slovensko kulturo le odsev in odmev nemškega kulturnega razvoja. Radi gospodarskih in kulturnih zaslug nemštva na slovenskih tleh ima nemška manjšina na Slovenskem zgodovinsko nalogo vzdrževati stike z evropskim zaledjem in usmerjati evropske kulturne pridobitve preko Slovenije proti jugovzhodu, odkoder preti balkanizacija.

Nakazano gledanje so utemeljevatelji nemškonacionalističnega pogleda na slovensko vprašanje na Štajerskem in Koroškem še razširjali s posploševanjem nekdanjega štajercijanstva čes, da so Slovenci v obeh deželah manjšina, ki je nastala šele v devetnajstem stoletju in to pod vplivom Ljubljane. Druga skupina so Nemci, medtem ko sestavljajo večino prebivalcev „Vendi“, „Windische“, ki so po rasi in krvi Nemci, kakor na primer vzhodnopruski Mazuri ali Kašubi in katere povezuje v nasprotju z Nemci s Slovenci in Jugoslovani le narečje, ki ga govorijo in nič drugega. Značilno je, da je leta 1941 jezikoslovec Eberhard Kranzmayer celo Nemce in Slovence v bratski skupnosti proglasil za člane nemškega naroda (Glieder der deutschen Nation).¹⁹

V duhu prizadevanj po priključitvi slovenske Štajerske nemškemu državnemu in narodnemu telesu so zagovorniki štajerskega vindišarstva ter iredentizma nemške manjšine pojmovali senžermensko mirovno pogodbo iz leta 1919 za mednarodno izdajo nemštva, pri čemer je bilo pregaženo načelo narodnostne samoodločbe in severni del Slo-

venije s pomočjo Srbov in priseljenih Slovencev nasilno priključen Jugoslaviji. V tem okviru se je storilo vse, da bi se zbudila mržnja proti Srbom in prikazalo napake predvojnne Jugoslavije kot delo Srbov in njihovih zaveznikov, se pravi ljubljanskih in kranjskih Slovencev in priseljencev iz Slovenskega Primorja. Slovenske narodnostne in kulturne težnje so se prikazovale kot izraz panslavizma, katerega so podobno kot na Koroškem tudi na Štajerskem uvedli kranjski odvetniki ter istrska (oziroma kranjsko usmerjena) duhovščina in proti kateremu so se enotno in strnjeno borili nemški meščani in podeželski kmetje. Nakazovali so, da je bila jugoslovanska doba po letu 1918 doba trpljenja Nemcev in domovini (= štajerskemu nemštvu) zvestega kmeta; oboji so morali trpeti najhujša duševna, gmotna in fizična preganjanja, ker se niso uklonili. Nemška okupacija slovenskega dela Štajerske naj bi bila tako odrešitev od teh težav in bridkosti.

Slovenske narodnopolitične težnje, kot na primer majniška deklaracija, so bile zato v očeh Nemcev zločin nad domačim prebivalstvom, medtem ko je imela priključitev severne Slovenije Jugoslaviji za posledico odpor kmetov, ki se je končaval v jugoslovanskih ječah. Enako kot domači kmet je čutil nemško tudi delavec, ki je bil srečen, če je mogel živeti z nemško kulturo ter deloval proti jugoslovanskemu raznarodovanju. Z Jugoslavijo tudi niso soglašale ljudske mase, pač pa je prevzela jugoslovansko vlogo tanka plast panslavistov in poklicnih politikov, ki so se v dunajskem parlamentu po stikih s Čehi in Poljaki razvili v nemške nasprotnike. To plast je Jugoslavija po letu 1918 morala okrepiti in pomnožiti in tako so prišli po tem letu na Štajersko tujci iz Kranjske in Slovenskega Primorja. Ti so tudi vladali v Nemcem sovražnem smislu in proti volji domačega prebivalstva ter se okoristili z vodilnimi uradnimi položaji, z najlepšimi posestvi in najdonosnejšimi podjetji. Zato je z izselitvijo priseljencev po zasedbi leta 1941 prenehal pritisk, ki je tlačil vse od leta 1918 slovensko Štajersko, ki je sedaj znova postala po kulturi del Srednje Evrope. Dalje se je znova poudarjalo skupno delo Slovencev in Nemcev v preteklosti, ki ga je prelomilo leto 1918, ki pa ga bo okupacija v še večji meri znova omogočila. Poživljalo se je tudi poudarjanje skupnega nastopanja med prvo svetovno vojno in še pred tem, poleg tega pa tudi poudarjanje tradicije nekdanje gospodarske, socialne in narodnostne harmonije v stari monarhiji in vse to se je postavljalo nasproti balkanskim metodam jugoslovanske uprave.

Ko ocenjuje tako nastopanje nemškega okupatorja in domačih Nemcev, Franjo Baš ugotavlja, da iz „vse propagande, katero vodijo domači Nemci (mišljen je čas med obema svetovinima vojnama in okupacija) v skladu z ideologijo okupatorja, vidimo misli, katere so Nemci propagirali pred letom 1918 zlasti na Koroškem in Štajerskem, ko so v narodnostnih bojih poudarjali regionalizem, da z njim konzervirajo Slovence pred končnoveljavnim doživetjem narodnopolitičnega preporeka 19. stoletja in katerega obnovi okupator nasprotuje z vendsko teorijo, povezano z nemškim poudarjanjem rase. S to teorijo je okupator podprl izgon Slovencev iz slovenske Štajerske in iz Gorenjske. Okupatorsko teorijo so utrjevali naši Nemci z uvajanjem avstrijske ter pokrajinske tradicije ter s poudarjanjem nemških kulturnih tal in nemško-slovenskega sožitja v zgodovini. Na tej podlagi utemeljujejo in opravičujejo tudi germanizacijo krajevnih in germanizacijo slovenskih rodbinskih imen, ki so bila po mnenju naših Nemcev slavizirana od slovenske politujoče duhovščine“.²⁰ Seveda pa moramo ob Baševi analizi opozoriti predvsem na vlogo Gradca, da je prav od tam prihajalo vse do aprila nadrobno utemeljevanje vendske (vindišarske) teorije, z vsemi pošastnimi posledicami v letih druge svetovne vojne vred.

Eno izmed del, ki so skušala utemeljiti nakazana nemškonzacionalistična stališča o slovenskem vprašanju, je na primer spis že omenjenega graškega profesorja in v letih po anšlusu sodelavca tamkajšnjega jugovzhodnega inštituta dr. Manfreda Strake: *Windische Marken und Slawentum* (ponatis iz *Handwörterbuch des Grenz- und Auslandsdeutschtums*). Časovno spis zajema zgodovino Slovencev vse od naselitve dalje ter poudarja vodilno vlogo nemške kulture na slovenskem prostoru. Za obdobje reformacije pravi, da je ta zajela tudi Windische (ta pojem mu je sinonim za Slovence) ter jim je prinesla kulturno življenje in slovenski pismeni jezik. Za drugo polovico sedemdesetih let preteklega stoletja piše, da so se celo vindišarski (= slovenski) poslanci v



Slovensko prosvetno društvo Radiše je lani proslavilo 70-letnico obstoja. Poleg domačih kulturnih skupin, so na proslavi sodelovali tudi pevski zbori sosednih društev. Tako je jubilej SPD Radiše bil tudi velika kulturno-politična manifestacija koroških Slovencev.



kranjskem deželnem zboru radi posluževali nemškega jezika, pa tudi list Triglav si je v letih 1865—1870 v nemškem jeziku prizadeval za dosego narodnostne (slovenske) misli.

Če izpustimo enostransko orisan slovenski narodnostni razvoj, se moramo ustaviti ob tožbi, da je storila nemška stran napako, ko si ni prizadevala naučiti se slovenskega jezika ter bila zato odrinjena od tistih mest, ki so zahtevala dvojezičnost. Značilno je, da najdemo inačico takih razmišljanj še danes na Koroškem, usmerjeno proti vzgoji slovenske inteligence, češ da nameravajo Slovenci z njo izpodrinuti vodilno vlogo nemštva na južnem Koroškem. V Strakinem pisanju pa najdemo še eno vzporednico s Koroško. Tako kot so pričeli že v plebiscitnem času označevati nemštvo vdane Korošce slovenskega jezika za „domovini zveste“, je tudi Straka opremil pripadnike nemčurske štajercijanske „stranke“ z domovinsko ljubeznijo. Slednja oznaka je visoko kotirala tudi po razbitju stare Jugoslavije.

Straka je takole označil „domovinsko ljubezen“, „usmerjenost“ i. p. južnoštajerskega prebivalstva: „Za obrambo pred načrtnim nemštvu sovražnim hujškanjem vindišarskih kmetov, ki so bili še leta 1885 političnemu življenju ob strani, so bili domovini zvesti vindišarji (Windische) združeni v štajercijanskem gibanju z lastnim, v vindišarsko pisanem časniku ... Štajercijansko gibanje (Stajerc-Bewegung) je postalo kmalu pravo ljudsko gibanje; branilo je tesno sodelovanje z vindišarskim kmečkim prebivalstvom, ki se radi svojega duhovnega, kulturnega in socialnega položaja ni čutilo „slovensko“ z Nemci ...“. V interni publikaciji graškega jugovzhodnega inštituta (Die völkische Gliederung Südslawiens) pa je takole označil razliko med vindišarji in Slovenci: „Slovenci so bili razdeljeni na najrazličnejše avstrijske kronovine ter ostali predvsem na Štajerskem in Koroškem v najožji življenjski skupnosti z Nemci, ki je bila tako močna, da so se ti Slovenci, ki so vendarle po krvi močno povezani z Nemci, kot Windische ločili od Slovencev.“ Za Slovence v Prekmurju piše, da imajo lasten razvoj. Slovenci na Koroškem in Štajerskem so se tudi najožje prirasli na nemško kulturo in to v takem obsegu, da je prišlo do odkritih nasprotstev med Slovenci, „organiziranimi“ (!) v štajercijansko stranko, ter med „kranjskimi Slovenci“. Isto velja za Korošce; to se je pokazalo pri plebiscitu in od tedaj se ti v vedno večji meri čutijo za nemštvo. In še: „Na tem prostoru je prešlo najmanj toliko nemške krvi v slovensko ter obratno in vindišarji so stali pod političnim, gospodarskim in kulturnim vodstvom Nemcev v tako tesnem prijateljskem sodelovanju, in bi se danes na spodnjem Štajerskem prav tako razvili v Nemce („v nemško ljudstvo“) kot na Koroškem, ko bi to ne bilo zadržano z razkosanjem Štajerske.“ Pa tudi kranjski Slovenci niso popolnoma enotni, vendar to ni odločilno pri njihovi narodnostni usmeritvi. Za Slovence v Prekmurju pa beremo, da se sami označujejo za Prekmurce, da so imeli do leta 1918 lasten razvoj ter se bistveno ločijo od ostalih Slovencev, tudi če se naselijo na spodnjem Štajerskem.

Pregled okupatorjeve literature o slovenskem vprašanju in slovenski Štajerski je objavil Franjo Baš v Zgodovinskem časopisu leta 1947 (str. 222—240). Opozoril je, da je bilo okupatorjevo zgodovinopisje v splošnem sestavni del nemške zunanjepolitične ekspanzivnosti na evropski jugovzhod, in v tem okviru še posebej propagandni izraz za strnitev slovenske Štajerske z avstrijskim delom dežele in preko njega s Hitlerjevo Nemčijo. Dalje poudarja, da je tretji rajh idejno povezal invazijo v Jugoslavijo in Slovenijo na štajercijanstvo in na zgodovinske tradicije fevdalizma s plemstvom in meščanstvom ter proglašal Slovenijo za nemška kulturna tla; na rasnih osnovah je dalje zanimal slovenski narodnostni značaj slovenještajerskega prebivalstva in ga proglašal za Nemce.

Še posebej so za opozorilo na taka prizadevanja značilne besede graškega docenta dr. Hermannu Iblerja junija 1940. Skoraj odveč je opozoriti, da je izdal njegovo (sicer interno) publikacijo tamkajšnji jugovzhodni inštitut.²¹ V uvodu publikacije se Ibler sklicuje na Hitlerjev govor z dne 25. februarja omenjenega leta, s katerim je podčrtal, da je zanj življenjski prostor (Lebensraum) „vse ... kar smo Nemci kultivirali, civilizirali in gospodarsko povezali“ ter ga povezal z vprašanji slovenske Štajerske. Po Iblerju naj bi politični razvoj na spodnjem Štajerskem skupaj s sedanjim položajem (v zadnjih dvajsetih letih) ... vedno znova dokazal, da njegovo nemško in vindišarsko

prebivalstvo želi hrepeneče nič drugega kot ponovno državno združitev z velikonemškim rajhom ...“.

V tej skrbi je ob jugovzhodnem inštitutu deloval v Gradcu še obmejni urad nacistične stranke — podobna ustanova je bila tudi na Koroškem — kjer so se stekale informacije o razmerah v Jugoslaviji, poslovala obveščevalna služba ter se pripravljalo na vojaški nastop proti Jugoslaviji. V okviru tega urada je deloval tudi jugovzhodni inštitut s sodelavci.

Prvič so na zgornjestaškem prostoru uporabili nacisti vindišarsko „teorijo“ pri ljudskem štetju leta 1939. Kot na Koroškem so tudi tu spraševali po vindišarskem občevalnem jeziku in vindišarski narodnosti. Podobno kot na Koroškem tudi na štajerskem obmejnem prostoru poskus uzakonitve vindišarstva ni prinesel pričakovanih rezultatov. Podatki štetja kažejo, da so ob tej priložnosti našli na celem Štajerskem (vključno s priključenim gradiščanskim okrožjem Oberwart/Barta) vsega 23 oseb z vindišarskim občevalnim jezikom ter 138 oseb jezikovne kategorije deutsch und windisch (od tega 124 v gradiščanskem okrožju Barta). Po narodnosti pa naj bi bilo na celem Štajerskem vsega 13 vindišarjev.²²

Neuspeh akcije pa ni motil nacistov, da ne bi po zasedbi slovenske Štajerske trdili, da živi tu kakih 400.000 vindišarjev. Tako je pisal uradnik zveznega vodje centralnega urada za zasedena jugovzhodna območja pri šefih civilne uprave v Mariboru in na Bledu dr. Müller-Scholtis notranjemu ministrstvu, da je treba razdeliti štajerske Slovence na „nacionalne“ in na „windische“. Teh naj bi bilo, kot smo omenili, kakih 400.000. V poročilu, poslanem 7. junija 1941 državnemu sekretarju oddelka za priključena ozemlja dr. Suckartu, je v celoti povzemal trditve graških zagovornikov vindišarske „teorije“. Pisal je, da „...spadajo (Windische) po dalekosežnih političnih, kulturnih, gospodarskih in ne nazadnje tudi krvnih zvezah k političnemu edinstvu in

MILKA HARTMAN

Črne oči

Ko Tince črne so oči
začarale mi vse noči,
kot zvezde k meni v vas prišle,
a moje misli k Tinci šle —
jaz bisere iz rož sem bral,
v naročje Tinci jih dajal,
sem v pušeljce spletal pesmice
le Tinci za srce.

A Tince dala mi slovo —
in drugemu srce, roko.
So zvezde potemnile vse,
zdaj misli v boli mi ječe.
Kam bisere zdaj jaz bom dal
in kam bom rožice poslal!
Kdo zdaj ozdravi mi srce,
obriše mi solze!

Bom drugo Tince poiskal,
ji zlato zvezdice prižgal,
da ji bo svetla vsaka noč
in mi poljub bo dala vroč,
da kres ljubezni zagori,
ki ga nihče ne pogasi,
da srečen jaz — in Tince bo
tam v kajžci pod goro.

kulturni skupnosti nemškega naroda. Njegova glavna govorica je poseben, po nemščini močno vplivan slovenski dialekt...“²⁵ Ozadje vindišarske „teorije“ in okupatorjevih ciljev na slovenskem Štajerskem pa je nazorno nakazal Helmut Carstanjen v interni publikaciji štajerskega Heimatbunda Die Untersteiermark (podnaslov: Eine politische Aufgabe an der Südostgrenze des Großdeutschen Reiches), Maribor 1943. Uvod knjižice povzema že znane trditve nemške strani o južni Štajerski, med njimi tudi tisto, po kateri je bila južna Štajerska odcepljena od ostale dežele proti volji prebivalstva. Podobno kot koroški nacionalisti tudi Carstanjen govori o „organsko vzraščeni enotnosti Štajerske“ ter o njenem raztrganju leta 1918. Pravi celo, da so s tem uspehom izšli nadaljnji slovenski načrti po „zasedbi nemške dežele“ ter da različne slovenske publikacije iz časa tujega jugoslovanskega gospostva „sanjajo o Veliki Sloveniji“ z mejami na Visokih Turah in Semmeringu in to skupaj s koridorjem, ki bi šel čez Štajersko do Češke in Moravske.

V nadaljevanju Carstanjen utemeljuje pripadnost spodnje Štajerske nemštvu. Istčasno omenja, da vendarle „večji del“ južnih Štajercer nima nemščine za občevalni jezik, ampak da govori „različna vindišarska narečja“. Slednje naj bi bilo vzrok temu, da jih je jugoslovanska statistika štela za „Slovence“, to pa je opozorilo, „da je treba na spodnjem Štajerskem dejansko urediti še bistvene probleme v smislu firerjevega naročila“; kakšno je bilo to naročilo, pa nadrobno očrtuje v našem pregledu že večkrat omenjena knjiga dr. Ferenca o nacistični raznarodovalni politiki v Sloveniji med drugo svetovno vojno...

Carstanjen navaja v knjižici dve „možnosti“ za izpolnitev Hitlerjevega ukaza. Prva naj bi bila izselitev vsega nenemško govorečega prebivalstva in njegova nadomestitev z nemško govorečimi naseljenci. Druga možnost pa je bila po Carstanjenu germanizacija južnoštajerskega prebivalstva. Pri tem je, izhajajoč iz nacistične rasne teorije, podčrtoval krvo skupnost med Nemci in južnimi Štajerci, ki da obstoja kljub „jezikovnim razlikam“. Slovenstvo Carstanjen označuje kot „tujek“ na spodnjem Štajerskem, katerega izhodišče je Ljubljana. V nasprotju s Kranjsko pravi, da se je slovensko gibanje „zaman trudilo prodreti tudi na južno Koroško in spodnjo Štajersko, da bi tudi tu izločili nemško vodstvo.“ Pač pa „so ta prizadevanja spodletela predvsem pri kmetih na obeh teh področjih“, ki so „postavili svoje usodnostne in krвне vezi na nemško vodstvo nad sorodnostjo njihovega govora s kranjskimi nacionalnimi Slovenci.“ Dokaz za to naj bi bilo štajercijanstvo. Carstanjen posebej poudarja, da so „Windische“ po padcu avstroogrške monarhije kljub jugoslovanski zasedbi izkazali „domovinsko ljubezen“. Da bi dosegli vključitev spodnještajerskega kmeta in delavca „z njihovo od usode dano skupnostjo“ (z Nemci), je bilo treba doseči dva cilja. Prvi je bila odstranitev „nosilcev slovenske nacionalne misli iz spodnje Štajerske“, pri čemer je šlo le za majhno skupino polintelektualcev in intelektualcev, predvsem katoliških duhovnikov, advokatov, učiteljev in pripadnikov drugih „mestnih“ poklicev. Vsi ti po večini izhajajo iz Kranjske in Primorske in le v manjši meri iz Štajerske. Drugi pogoj vrnitve k nemškemu narodu (Rückvolkung) pa je bilo „narodnopolitično zavarovanje“ pred tistim delom („ostankom“) Slovenije, ki je prišel pod Italijo. V ta namen je bil izprazen prostor južno od Save in Brežic ter poseljen s Kočevarji, katerih naloga je „navzven obramba pred tujimi narodnostnimi vplivi“, ki bi utenil ovirati „vrnitev v notranjosti dežele živčih spodnjih Štajercih v nemštvo, navznoter pa vključevanje v ponemčevalni proces.“ Carstanjen omenja, da so bili v najkrajšem času odstranjeni iz dežele „slovenski beleži, s katerimi je slovenski režim založil deželo.“ Pri tem so bili „znova“ uvedeni izključno nemški napisi, osebna imena ter pisanje priimkov v nemškem pravopisu.

Za razumevanje znanih dogodkov septembra in oktobra 1972, ko so nemški nacionalisti na Koroškem uspeli razbiti in odstraniti vse takrat postavljene dvojezične napise na območju južnega dela dežele, je vsekakor poučno Carstanjenovo opozorilo o popolni germanizaciji vseh slovenskih krajevnih imen. Tako kot naj bi štajerska prepoved slovenskih krajevnih imen pričala o nemški podobi spodnje Štajerske, naj bi uničenje dvojezičnih krajevnih napisov dokazovalo nemško usmerjenost južnokoroškega prebivalstva, pa tudi nakazovalo, da Slovencev na južnem Koroškem pravzaprav ni več.

Primerjava Carstanjenovega pisanja z nacističnimi stališči iz časa neposredno po okupaciji spodnje Štajerske kaže, da nacisti v tem času niso več uporabljali vindišarske oznake za večino spodnještajerskega prebivalstva. Kaže se slika, da so prvo leto okupacije še uporabljali ob folksdojčerjih in Slovencih vindišarsko oznako. Medtem ko so folksdojčerje še dokaj lahko ločili od vindišarjev in Slovencev, je bilo ti dve skupini že težje razlikovati med seboj. Pri tem so uporabljali različna merila. Za celjsko okrožno vodstvo je na primer znano takšno navodilo: „Za Volksdeutscherja smatramo tistega, ki izhaja od nemških staršev ali vsaj od enega nemškega roditelja in to tudi jasno oznanja. V i n d i š a r je naklonjen, na neki način z nemško bitjo zvezan spodnještajerski domačin, ki ga od Slovencev loči še jezik, ko na primer reče: ‚Mama je tak šinfala, da se ateku gravža‘ — ali ‚Sem šo špricat, a mi je Ančka na bruku begegnala‘. Pod S l o v e n c e m razumemo nacionalista, ki v nasprotju z Nemcem poudarja specifično slovenstvo in hoče z jezikom, običaji in navadami gojiti čisto kulturo svoje plemenske (!) posebnosti“. — Vendar so nacisti še isto leto ukinili uporabo teh izrazov, še posebej potem, ko je šef civilne uprave 29. decembra 1941 naročil, naj jih zamenjajo pojmi „dokončni“ in „začasni“ član Štajerske domovinske fronte.²⁴

O P O M B E :

- 1 Manfred Straka, Untersteiermark, unvergessene Heimat, Graz 1965, 5.
- 2 Helmut Carstanjen (ps. Dr. Gerhard Werner), Die Sprache und Volk in der Untersteiermark, Stuttgart 1935.
- 3 Karl Stuhlpfarrer, Germanisierung in Kärnten, Neues Forum, Dunaj.
- 4 Dr. P. Hofmann von Wellenhof, Steiermark, Kärnten, Krain und Küstenland, München 1899.
- 5 Janko Pleterski, Narodna in politična zavest na Koroškem, Ljubljana 1965, 235—236.
- 6 Linhartov govor je bil objavljen v Neue Freie Presse 26. maja 1918, št. 19.
- 7 Janko Pleterski, cit. d., 236—237.
- 8 Prav tam, 233.
- 9 Prim. Dr. Richard Pfaundler, Die Staatsgrenze Deutschösterreichs in der Steiermark, Flugblätter für Deutschösterreichs Recht, Nr. 2, Wien 1919.
- 10 Tone Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941—1945, Maribor 1968, 83.
- 11 Prav tam, 83 sl.
- 12 Dušan Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933—1941, Ljubljana 1966, 96.
- 13 Tone Ferenc, cit. d., 85.
- 14 Prav tam.
- 15 Prav tam, 86.
- 16 Franjo Baš, Doneski k problematiki slovenještajerskega nemštva pred in med okupacijo 1941—1945, tipkopični elaborat v arhivu inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani.
- 17 Prav tam.
- 18 Gebiets- und Wirtschaftsfragen der Untersteiermark, Wien 1946. Knjižica je izšla v založbi avstrijske državne tiskarne.
- 19 V Germanenerbe 1941, 67. Cit. povzet po tipkopisu Franja Baša o vprašanjih nemške manjšine pri nas. Tipkopis hrani arhiv INV.
- 20 Gl. elaborat Franja Baša cit. pod 19.
- 21 Hermann Ibler, Des Reichs Südgrenze in der Steiermark, Juni 1940.
- 22 Tone Zorn, Prispevek k ljudskemu štetju 1939 na Zgornjem štajerskem, Časopis za zgodovino in narodopisje, nova vrsta, Maribor 1971, 329—335.
- 23 Obsežno razpravlja o nacističnem okupacijskem sistemu na slovenskem štajerskem dr. Tone Ferenc v cit. d.
- 24 Tone Ferenc, Politične in državljanske kategorije prebivalstva na štajerskem pod nemško okupacijo, v: Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, I, 1960, 82; citirana okrožnica z dne 29. januarja 1941 je shranjena v arhivu okrožnega vodje domovinske zveze v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja, fascikel 1941—1945, mapa I, ovoj 2. Tekst okrožnice: Im Hinblick auf den in vollem Gange befindlichen Rückdeutschungsprozess in der Untersteiermark ist bei Erhebungen jeglicher Art von der Fragestellung nach der Volkszugehörigkeit gegenüber bodenständigen Untersteirern abzuweichen. Die Begriffe Volksdeutscher, Windischer und Slowene sollen im Laufe der Zeit aus der Diskussion verschwinden und sind bereits heute nicht mehr geeignet, um nach ihnen Einteilungen der Bevölkerung der Untersteiermark vorzunehmen. Soferne irgendwelche Erhebungen bezüglich der Stellung des Einzelnen zum Deutschum notwendig erscheinen, kann sich die Frage künftig nur darauf erstrecken, ob jemand endgültiges oder vorläufiges Mitglied des Steirischen Heimatbundes ist oder nicht in denselben aufgenommen wurde.



Slovenska prosvetna zveza ljubiteljem slovenske filmske umetnosti redno omogoča, da vidijo dosežke slovenskega filma. Na sliki: slavnostna premiera filma „Cvetje v jesen“ v Volkskinu v Celovcu

Ukrepi regionalnega prostorskega urejanja na Koroškem in njihov vpliv na slovensko narodnostno skupnost

Splošno o prostorskem urejanju in načrtovanju

Stopnja razvoja današnje industrijske družbe v Evropi zahteva nove metode za reševanje problemov, ki nastajajo predvsem zaradi doslej nekontroliranega naraščanja industrijske blagovne produkcije in zaradi ogrožanja okolja po negativnih posledicah enostransko na profit orientiranega gospodarstva. Ti problemi so tako komplicirani, da jih je mogoče reševati le še z znanstvenimi metodami. Regionalno urejanje oz. načrtovanje išče kot nova interdisciplinarna veja znanosti rešitve, novi zakoni ter novoustvarjeni upravni organi omogočajo uveljavljenje ukrepov prostorskega urejanja. Taki ukrepi so postali potrebni, ker je postala zemlja, ki se ne da pomnožiti, izredno dragocena dobrina, s katero je treba gospodariti predvidevno in načrtno. To pomeni, da je treba za koriščenje zemlje določiti prioritete in omejitve po krajevnih in nadkrajevnih vidikih. Kar velja v malem na primer za občino, ki s svojim občinskim prostorskim načrtom določi koriščenje zemljišč v svojem območju v obliki kategorij: zelene površine, površine za gradnje in površine za promet, velja v velikem za dežele in regije, ki nudijo s svojimi različnimi naravnimi lastnostmi torišča bodisi za industrijo, kmetijstvo ali turizem

Funkcija Koroške v makroregionalni delitvi dela

Koroška nudi ugodne pogoje skoraj za vse gospodarske panoge, izvzemši težko industrijo. V tako imenovani makroregionalni delitvi dela pripada Koroški brez dvoma funkcija prostora za oddih prebivalcev industrijskih aglomeracij, predvsem v Zvezni republiki Nemčiji. Ta funkcija je med drugim zelo jasno izražena tudi v koroškem zakonu o prostorskem urejanju, ki določa kot cilj razvoja med drugim tudi, da je treba „ohraniti posebnost koroške pokrajine ter njeno naravno funkcijo, da služi kot prostor za oddih in podlaga turizma“. Notranje se je Koroška v grobem zdiferencirala v dva tipa področij, v tako imenovani koroški centralni prostor ter v obrobne pokrajine s turizmom kot razvojnim ciljem. Koroški centralni prostor kot področje gospodarske in prebivalstvene koncentracije zavzema prostor, ki se razteza od Celovca mimo Vrbskega jezera do Beljaka, vzhodno od Celovca do občine Tinje, južno od Beljaka pa sega proti Baškemu jezeru. Od ostalega jezikovno mešanega ozemlja Koroške se vključuje v ta prostor še hribovje Osojskih Tur med Vrbskim in Osojskim jezerom in hriboviti svet Gur. Obsežna področja narodnostno mešanega ozemlja, Spodnjega in Zgornjega Roža, Podjune in območja Karavank južno od Drave, ter velikovškega podgorja severno od Drave

in srednjega dela Ziljske doline pa ostajajo agrarna z uveljavljanjem nove funkcije turizma in oddiha, s počasnejšo rastjo delovnih mest v neagrarnih gospodarskih panogah, kot pa je to v centralnem območju. To pomeni, da ostajajo še naprej obsežna področja Južne Koroške gospodarska periferija, kjer je rast delovnih mest počasnejša od rasti odraslega prebivalstva. Posledica takega razvoja je odseljevanje dela zmožnega „odvišnega“ prebivalstva v regije z močnejšo gospodarsko rastjo, predvsem v centralni prostor.

Za slovensko narodnostno skupnost na Koroškem pomeni tak razvoj veliko nevarnost in škodo: tok notranjekoroške migracije se izliva od etnično docela ali delno homogenih naselitvenih prostorov koroških Slovencev v smer etnično pretežno nemško strukturiranih centralnih naselij in centralnega prostora sploh, ki skoraj ne nudijo pogojev za ohranitev jezikovnih in kulturnih posebnosti koroških Slovencev. To velja predvsem, dokler prevladuje tendenca po omejevanju etnične posebnosti koroških Slovencev na njihov najožji življenjski krog, na družino in dom, medtem ko se na delovnem mestu, v trgovskem centru in v kraju šole od njega pričakuje, da se bo „prilagodil“ nemškemu jeziku, ki tam prevladuje. To nevarnost za obstoj in razvoj slovenske narodnostne skupnosti na Koroškem bi bilo mogoče omiliti oziroma odpraviti s tem, da bi omilili ostro delitev območij glede razvojnih ciljev, kar bi pomenilo manjši migracijskih odtok v centralni prostor, ter s tem, da bi bil odpravljen asimilacijski pritisk na slovenskega deželana v centralnih naseljih in v centralnem prostoru samem.

Reforma občinske strukture

Med najpomembnejše ukrepe na področju prostorskega urejanja in strukturne politike Koroške v zadnjih letih šteje brez dvoma združevanje občin, ki je znižalo število koroških občin od 203 na 121. Podlage za „zboljšanje občinske strukture“, kakor uradno imenujejo združevanje občin, so izdelali strokovnjaki za prostorsko urejanje, kljub temu pa niso bili izločeni „neznanski momenti“ pri odločanju o usodi posameznih občin, saj je zakon o zboljšanju občinske strukture končno rezultat konsenza političnih strank, ki so zastopane v deželnem zboru.

Obe osrednji organizaciji koroških Slovencev sta izročili svoja stališča k osnutku občinske reforme deželnemu glavarju oziroma deželni vladi. Poleg tega so bili prvi osnutki reforme predmet temeljite razprave na koroških kulturnih dnevih decembra 1971, ki sta jo pripravila dr. Vladimir Klemenčič in avtor tega referata (Vladimir Klemenčič-Pavel Apovnik: Združevanje občin na dvojezičnem ozemlju Južne Koroške v luči manjšinske problematike; objavljeno v Slovenskem vestniku 1972, številke 6 do 19). V stališčih in omenjeni razpravi je bilo povedano, da koroški Slovenci niso načelno proti reformi občinske strukture, vendar reforma ne bi smela omejevati njihovih pravic kot narodnostna skupnost ter njihovih možnosti razvoja. Povedano je bilo tudi, da ni dovoljeno združevanje občin s slovenskim ali mešanim prebivalstvom z občinami z nemškim prebivalstvom ali obratno. Občinsko reformo ni mogoče izvesti ločeno od problemov slovenske narodnostne skupnosti na Koroškem, če predvideva reforma ravno na dvojezičnem ozemlju korenite spremembe občinske strukture.

Odgovor direktorja urada koroške deželne vlade z dne 6. decembra 1971 na vlogo Zveze slovenskih organizacij na Koroškem ne zadene jedra problema, ko ugotavlja, da „spada manjšinsko pravo po določbah zvezne ustave v izključno pristojnost zveze in da je zato mogoče reševati manjšinske zadeve, v kolikor jih je treba urejevati z zakoni — samo z zveznimi zakoni. Reforma občinske strukture,

ki jo narekujejo izključno vzroki strukturno- in gospodarskopolične narave, pa spada v pristojnost dežele ter je treba pribiti, da deželni zakonodajalec nima niti ustavne možnosti in še manj namena, da bi v tej zvezi kakorkoli omejeval pravice slovenske manjšine na Koroškem".

Kakor že prejšnja združevanja občin, je prizadela tudi velika reforma občinske strukture iz leta 1972, ki je bila uveljavljena s 1. 1. 1973, slovenski narodnostni skupnosti na Koroškem očitno škodo in je v nasprotju z namenom določil državne pogodbe iz leta 1955, ki ščitijo manjšino. Ta trditev naj bo preverjena na primerih sledečih občin:

Občini Brdo in Goriče, ki spadata k dvojezičnemu ozemlju v smislu šolske odredbe iz leta 1945 oziroma koroškega manjšinskega šolskega zakona 1959, sta bili združeni z mestno občino Šmohor/Hermagor. Obe občini sta zdaj skupno s prejšnjimi docela nemškimi občinami Šmohor/Hermagor, Rattendorf in Mitschig sestavni del nove občine Hermagor-Presegger See, v kateri je delež slovenskega prebivalstva po rezultatih ljudskega štetja 1971 samo še 1,0 %. Podobna je situacija v primeru občine Marija na Zilji ob Baškem jezeru, katere pretežni del je bil priključen avtonomni mestni občini Beljak, ki je s priključenimi občinami Landskron, Fellach bei Villach in manjšimi deli občin Kellerberg in Treffen s 50.993 prebivalci po številu prebivalcev prvo mesto za Celovcem. V novi občini Beljak znaša delež slovenskega prebivalstva po podatkih ljudskega štetja 1971 le 0,3 %, medtem ko je bil odstotek slovenskega prebivalstva v prejšnji občini Marija na Zilji še 3,8 %. Odstotek Slovencev je nazadoval tudi po združitvi dvojezičnih občin Loga vas ob Vrbskem jezeru ter Kostanje z občino Vrba ob Vrbskem jezeru. Posebno huda primera sta združitve občine Slovenji Plajberk z občino Borovlje ter občine Radiše z občino Žrelec. Medtem ko je bil delež slovenskega prebivalstva po podatkih ljudskega štetja 1971 (v kombinacijah slovensko, nemško-slovensko, slovensko-nemško in slovensko-vindiš) v občini Slovenji Plajberk 40,6 %, je v novi občini Borovlje samo še 10,7 %. Še bolj občutno se je spremenila etnična struktura v občini Radiše: v tej občini je bil odstotek Slovencev po ljudskem štetju 1971 (v istih kombinacijah, kot so zgoraj navedene) 46,2 % vsega prebivalstva, v novi občini Žrelec je njihov delež samo še 7,7 %.

Za te posege v etnično strukturo dvojezičnih občin velja to, kar je ugotovil prof. Veiter v svoji knjigi „Das Recht der Volksgruppen und Sprachminderheiten in Österreich", založba Wilhelm Braumüller, Dunaj, 1970, da je združevanje občin, ki privede do zmanjšanja odstotka Slovencev, v nasprotju s členom 7 avstrijske državne pogodbe iz leta 1955. Ta Veiterjeva ugotovitev se nanaša na združevanja občin po sklenitvi državne pogodbe 1955, posebno na reformo občinske strukture leta 1963. Kot „očividni pregrešek zoper člen 7 državne pogodbe 1955" označuje Veiter združitve občine Medborovnica/Unterferlach z občino Borovlje. Posebno izraziti pregrešek zoper člen 7 je po Veiterju tudi združitve občin Blato/Moos in Libuče/Loibach z mestno občino Pliberk/Bleiburg. Tudi spojitve občine Bela/Vellach z občino Železna Kapla/Eisenkappel (te združitve so bile izvedene leta 1963) po mnenju omenjenega avtorja ne odgovarja členu 7 državne pogodbe. Veiter zaključuje svoja tozadevna izvajanja s stavkom: „Za primer, da obstoji namen še nadaljnjih združitve občin v dvojezičnih ali manjšinskih ozemljih Gradščanske in Koroške, bo treba tudi le-to presoditi iz stališča, ali se s tem meje, kakršne so bile 15. maja 1955, spremenijo v škodo po členu 7 zaščitene manjšin." Ne glede na ta opomin mednarodno priznanega strokovnjaka manjšinskega prava in ne glede na stališča in ugovore slovenskih organizacij je bila v sklopu velike reforme občinske strukture leta 1972 spremenjena etnična struktura nadaljnjih dvo-



Ernst Arbeitstein: Na polju, olje 1968

jezičnih občin v škodo slovenske narodnostne skupnosti na Koroškem. Kako se izogiba direktor urada koroške deželne vlade v svojem odgovoru na stališče Zveze slovenskih organizacij glede reforme občinske strukture problemu, je razvidno iz posledic takih posegov v etnično strukturo odpravljenih občin: pogoji za doseganje mandata v občinskem svetu so za volilne skupnosti Slovencev veliko bolj neugodni kot so bili v prejšnjih občinah. Neposreden pravni učinek je povzročila združitev občine Radiše z občino Žrelec v zvezi z uradnim jezikom na sejah občinskega sveta: občinski svet občine Radiše je sklenil, da se morejo občinski odborniki na sejah občinskega sveta poslužiti tudi slovenščine poleg nemščine; z odpravo občine Radiše je „utonil“ tudi ta sklep radiškega občinskega sveta. V novi občini Žrelec Slovenci s svojim 7,7-odstotnim deležem celotnega prebivalstva (po ljudskem štetju 1971) s ponovitvijo takega sklepa ne bodo prodrli.

Zmanjšanje deleža slovenskega prebivalstva potom združevanja občin bi utegnilo še bolj usodno učinkovati na slovensko narodnostno skupnost predvsem tedaj, če bi — proti členu 7 državne pogodbe — izpolnitev obveznosti v zaščito manjšine bila odvisna od odstotka manjšine v **občinah**. Ta skrb nikakor ni neutemeljena, spomnimo se osnutka zakona o uradnem jeziku v upravi iz leta 1967 (tako imenovani Klausov osnutek), ki je predvideval, da bi vpeljali slovenščino kot uradni

jezik v upravi samo v tistih občinah, kjer bi se občani odločili za to v občinskem referendumu.

Škoda, ki jo koroškim Slovencem prizadene reforma občinske strukture, ki je bila izvedena mimo prizadetega prebivalstva, bi bila manjša ali bi je ne bilo samo tedaj, če bi Avstrija docela izpolnila obveznosti, ki jih je prevzela napram manjšinam. Dokler se to ne zgodi, pomeni reforma občinske strukture, ki je iz stališča prostorskega urejanja sicer uvidevna, vsekakor nov člen v verigi ukrepov, ki ogrožajo obstoj in razvoj slovenske narodnostne skupnosti na Koroškem.

Preureditev razmestitve ljudskih in glavnih šol

Z reformo občinske strukture je najtesneje povezana preureditev razmestitve ljudskih in glavnih, to je obveznih šol. Preureditev lokacije šol je logično nadaljevanje upravnoteritorialne reforme na področju obveznega šolstva. Urad koroške deželne vlade je izdelal julija 1971 osnutek programa razvoja za razmestitev obveznih šol. Programi razvoja so v zakonu o prostorskem urejanju predvidene odredbe, ki pravno obvezno določajo načela za razvoj zaokroženih predelov dežele ali stvarnih področij. Programi razvoja obvezujejo deželno vlado, da izdela letni proračun v skladu s cilji razvojnega programa. V primeru razvojnega programa za razmestitev šol to pomeni, da je mogoče predvidevati sredstva v deželnem proračunu samo še za take šolske gradnje, ki niso v nasprotju z razvojnim programom. Tudi odločbe v zvezi z gradnjo šol ali ukinitvijo šol morajo upoštevati cilje razvoja.

Program razvoja pa ne dovoljuje ukinitve šol proti volji nositelja šole. Zato je že ob delu na programu razvoja za razmestitev šol v skladu s sklepom šolsko-komunalnopolitičnega odbora koroškega deželnega zbora z dne 20. 4. 1971 bil stavljen predlog za spremembo koroškega šolskega zakona, ki naj bi določil zvišanje minimalnega števila šoloobveznih otrok v šolskem okolišu. Koroški deželni zbor je dne 8. maja 1974 sprejel spremembo koroškega deželnega zakona. S to spremembo je bila ustvarjena pravna podlaga za preureditev razmestitve šol in za ukinitve javnih šol tudi uradnim potom po deželni vladi. V noveli k šolskemu zakonu je bilo zvišano minimalno število otrok, katerim mora biti na razpolago ljudska šola, ki ni oddaljena dalj kot eno uro hoda, od 30 na 120. Glavne šole morajo obstojati odslej v takem številu in v takih krajih, v katerih okolišu stanuje najmanj 360 (prej 120) za glavno šolo obveznih otrok, ki šolsko pot z ozirom na prometne zveze zmorejo v največ eni uri in pol. Zvišanje minimalnega števila otrok za šolski okoliš dovoljuje razširitev šolskih okolišev in ukinitve številnih šol, bodisi prostovoljno po nosilcu šole — občini ali uradnim potom po deželni vladi, „če niso več dani pogoji za obstoj šole ali če je mogoče z ukinitvijo šole doseči pri drugi javni obvezni šoli višjo organizacijsko stopnjo.“

Skupno je za ukinitve predvidenih 169 ljudskih šol s skupno 290 razredi, od teh v okrajih:

Šmohor/Hermagor	16 lj. šol	ali	24 razredov
Celovec-dežela	25 lj. šol	ali	50 razredov
St. Veit	37 lj. šol	ali	57 razredov
Spittal	29 lj. šol	ali	49 razredov
Beljak-dežela	23 lj. šol	ali	45 razredov
Velikovec	24 lj. šol	ali	36 razredov
Wolfsberg	15 lj. šol	ali	29 razredov

Organizacijska stópnja ljudskih šol na Koroškem bo po preureditvi razmestitve šol sledeča:

enorazredne lj. šole	doslej 67,	po preureditvi 0
dvorazredne lj. šole	doslej 96,	po preureditvi 1
trirazredne lj. šole	doslej 34,	po preureditvi 12

Vse ostale ljudske šole na Koroškem bodo štiri- oziroma petrazredne. Od današnjih ljudskih šol, na katerih je po določbah zveznega zakona o manjšinskem šolstvu ter koroškega zakona o manjšinskem šolstvu predviden dvojezični pouk (98), ali na katerih se na podlagi prijav dejansko poučuje dvojezično (76 v šolskem letu 1970/1971), je predvidenih za ukinitvev 42 šol in sicer v okrajih:

Šmohor/Hermagor	4 šole	od 6
Beljak-dežela	9 šol	od 25
Celovec-dežela	9 šol	od 24
Velikovec	20 šol	od 43

Med manjšinskimi šolami, ki so predvidene za ukinitvev, so tri, na katerih so prijavljeni vsi učenci k dvojezičnemu pouku. Od ljudskih šol, kjer je prijavljenih k dvojezičnemu pouku več kot 50 odstotkov učencev, bo ukinjenih 10 šol; od ljudskih šol z več kot 25-odstotnim deležem prijavljenih učencev pa bo ukinjenih 20 šol.

Ukinitvev 42 šol s skoraj povsod visokim deležem k dvojezičnemu pouku prijavljenih učencev bo slovenske otroke duševno in telesno močno obremenila. Zapustiti bodo morali njihovo domače okolje, ki je za priučitev slovenščine ugodno ter bodo izpostavljeni v velikih šolah v centralnih naseljih novim obremenitvam. Dnevne vožnje v šolo in domov bodo za otroke težko breme, ker pešpot do postajališč šolskih avtobusov mnogokrat ne bo krajša od dosedanje poti v bližnjo šolo. K temu pa pride še ob šolskih vožnjah neobhodno čakanje na avtobus pred poukom in po pouku.

Slovenske narodnostne skupnosti k preureditvi razmestitve šol niso vprašali, čeprav utegne zadeti ta prostorsko urejevalni strukturnopolitični ukrep njeno srčno žilo. Zadel jo bo, če v višje organiziranih šolah na dvojezičnem ozemlju ne bodo ukrenili vse, da se zagotovi, da bodo prijave k dvojezičnemu pouku možne brez odvrčajočega vplivanja na starše na vseh zato predvidenih šolah, da se bo vršil dvojezični pouk po kvalificiranih učiteljih v duhu določil v zaščito manjšine, upoštevajoč etnične in kulturne posebnosti slovenskih učencev in da bodo šole na dvojezičnem ozemlju postale dejansko kraji srečanja med večinskim narodom in slovensko skupnostjo na Koroškem.

Tukaj nakazani primeri nekaterih pomembnih prostorsko-urejevalnih strukturnopolitičnih ukrepov na Koroškem jasno dokazujejo, da je vsak tak ukrep za slovensko narodnostno skupnost škodljiv, če se istočasno ne izpolnjujejo določbe v zaščito slovenske narodnostne skupnosti in sicer na celotnem ozemlju, na katerem živi kot avtohtono prebivalstvo. Dosedanje izkušnje pa kažejo, da so bili leta 1959 sklenjeni izvedbeni zakoni k členu 7 državne pogodbe 1955 in tu opisani strukturnopolitični ukrepi sprejeti brez sodelovanja prizadete slovenske narodnostne skupnosti na Koroškem in brez ozira nanjo. Trenutne tendence manjšinske politike v deželi skoraj ne dajo upanja v spremembo razmer v prid koroških Slovencev. Take tendence pa so vzrok nadaljnjih napetosti med večinskim narodom in manjšino.

Koroški Slovenci v dobi Taaffeja

Ko je bil avgusta 1879 imenovan grof Eduard Taaffe za ministrskega predsednika in je s tem prenehala doba liberalne vladavine, je bilo pričakovati, da si bodo tudi koroški Slovenci laže priborili narodno enakopravnost. Toda sprememba vlade na Dunaju ni niti najmanj omajala dominantne vloge, ki so jo igrali liberalci na Koroškem. To svojo vlogo so znali koroški liberalci, ki jih bolj točno moremo imenovati nemški nacionalisti, z vsemi razpoložljivimi sredstvi utrjevati in izgrajevati. Pri tem so se posluževali vseh sredstev, ki jih jim je nudil sistem — naj omenim le razdelitev volilnih okrajev na škodo Slovencev, krivično ureditev osnovnega šolstva ter ne nazadnje nadvse odločujočo gospodarsko moč.

Krivični volilni sistem koroškim Slovencev ni dopuščal večjih volilnih uspehov. Te so mogli doseči edino pri deželnozborskih volitvah v velikovškem okraju. Vsi drugi volilni okraji so bili jezikovno mešani in koroški Slovenci so iskali zaveznike med nemško govorečim prebivalstvom dežele. Politično vodstvo koroških Slovencev je take zavezniške videlo v konservativno-klerikalnih Nemcih, ki na Koroškem v Taaffejevi dobi niso igrali pomembnejše vloge. Andrej Einspieler, ki se je predvsem zavzemal za nemško-slovensko sodelovanje na Koroškem na podlagi katoliške vere in na klerikalno-konservativni idejni osnovi, ni mislil na ustanovitev neke samostojne slovenske politične organizacije, ki bi v določenih predelih Koroške mogla postati odgovarjajoča protitež snujočim se nemškim političnim organizacijam.

Taka organizacija je bila tudi „Bauernbund“, ki so ga njegovi idejni voditelji skušali prikazati kot stanovsko zastopstvo koroških kmetov, ki da ne pozna

nacionalnih razprtij in nasprotij. Dejansko pa je bila ta „Kmečka zveza“ privešek nemško-nacionalnega gibanja na Koroškem z nalogo, da prodre na slovensko podeželje in s tem ohromi vpliv slovenskega konservativno-klerikalnega vodstva. Kmečka zveza je imela pri tem početju določene uspehe, še prav posebno zaradi demagoškega nastopanja njenih voditeljev, ki so vselej trdili, da koroškim Slovincem nikakor ne mislijo vzeti narodnosti oziroma materinskega jezika.

V demagoškem nastopanju so bili nemški nacionalisti sploh prekaljeni. Demagogija in blatenje političnega nasprotnika — to je bila tudi osnovna publicistična poteza obeh nemško-nacionalnih listov „Freie Stimmen“ in „Allgemeine Bauernzeitung“. Seveda je delo nemških nacionalistov olajševal nastop slovenskega konservativno-klerikalnega vodstva, ki je že najmanjši pojav liberalnih idej obsojalo in s tem odrinjalo od slovenskega narodnega gibanja predvsem edino posvetno inteligenco na podeželju — učiteljstvo in poleg tega važne vaške mogotce.

Ker so idejni voditelji koroških Slovencev izhajali iz vrst duhovščine, je tudi krško škofijstvo izvajalo pritisk na le-te. Duhovnike so nadzirali. Na znane narodnjake-duhovnike so izvajali direkten pritisk.¹ Tako se je moral leta 1872 zagovarjati pred krškim škofom slovenjeplajberški župnik Simon Muden prav zaradi narodnega delovanja. Podljubeljski občini je naznanil, da nemških dopisov ne bo več sprejemal in da jih bo vračal občini, kar je tudi storil. Okrajno glavarstvo je obvestilo škofa in ta je zahteval pojasnila. Muden pa je bil trdne volje, „v ti zadevi kot Slovenec, državljan in srenjčan svojo pravico tirjati in braniti in tudi ne jenjati, čeravno podpisani in kot pravnik šole na

vseučilišču doveršil, pa je vendar po božji milosti tolko zdravih možgan dobil in sprejel, da § 19. drž. osnovnih postav razložiti ve in se jemu nepotrebno dozdeva, se na **nezmožljivost** Podljudeljskoga župana in dopisca c. k. okrajne glavarije zanašati, ...² Muden pripominja, da ni stvar uradnij, da razlagajo zakone napačno in pravi, da že leta slovensko dopisuje okrajni glavariji, dobiva pa le nemške odgovore ter meni: „Slovec je potrpežljiva duša, pa to ni enakopravnost, če bi imel Slovec le toliko vživljati, kolikor se drugim dopade in poljubi, če **Slovec slovenski dopisuje je dolžen nemške odloke** sprejemati, zares čudna enakopravnost — podpisani je ne more razumiti — tako razlaganje § 19 preseže meje mojega omejenega podložnikovega uma! in podpisani le to resnobno izreka. Da je vsih uradnij, ki imajo s Slovenci opravlja sveta dolžnost s Slovenci slovensko občeati, to dolžnost jim nalaga § 19 — in to bomo tudi tirjali če bi mogel podpisani tudi prvi ali drugi po tem potu postopati. Okoli 8000—10 000 Slovencev je bilo zbranih, ki sim ravno § 19 na Taborji v Zopračah razkladal, in terjat tanjko izpolnevanje, — čim me uradniki niso zaverili?? —“³

Še naprej bo uradnijam dopisoval slovensko, tako pa ne nastopa kot duhoven „— temveč kot Slovenec, državljan in srenjčan na pravni zemlji stoji in svojo pravico terja — tako bo stal in se boril za svojega — za slovenskega naroda pravice, kolikor se svojimi slabimi močmi le zmore. Uradi so pa postavi dolžni, s slovenskimi strankami po slovenski uradovati.“⁴

Interese naroda postavlja Muden torej pred verske. Tako mišljenje pa je na Koroškem preganjala oblast tudi s pomočjo cerkvenih dostojanstvenikov. Sicer se je tudi Andrej Einspieler zavzemal v svojem življenju za narodno enakopravnost, to dokazujejo vsi njegovi listi, vendar je stalno poudarjal, da je vsak napredek možen le na podlagi katoliške vere. Narodno enakopravnost je hotel doseči prav s pomočjo nemških klerikalcev in s tem zašel v tabor, ki z interesi slovenskega prebivalstva na Koroškem ni imel nič skupnega, saj so njegovi pripadniki večinoma pripadali veleposestvu in industriji in so prav nekrščansko izžemali slovensko prebivalstvo, v času krize kmečkega gospodarstva

pa pokupili v slovenskem delu Koroške številne kmetije.⁵

Slovenskemu gibanju oziroma slovenski stranki je politični nasprotnik zlahka očital, da se brati z nasprotniki kmeta, čeprav je bila to le demagoška fraza. Nemški nacionalisti so se še v veliko večji meri opirali na gospodarsko moč veleposestnikov, industrije in malih podjetnikov. O „Miselnosti ‚Nemcem prijaznih Slovencev‘ — ‚Nemškutarjev‘ po letu 1873“⁶ razpravlja J. Pleterski, ki opozarja na gospodarske, politične in družbene faktorje, ki so bili temelj tej miselnosti. Genocidna miselnost se je na Koroškem oblikovala prav v tej dobi. Parole o mirnem sožitju Nemcev in Slovencev in trditve, da spravlja slovensko narodno gibanje v nevarnost to mirno sožitje, so starejšega izvora, ohranile pa so se do današnjega dne. Najpogostejše so se pojavljale v publicistiki nemških nacionalcev.

Eden glavnih oblikovalcev in gojiteljev protislovenske ideologije je bil Albin Matschnig, ustanovitelj „Kärntner Bauernbunda“ in urednik lista „Allgemeine Bauernzeitung“. Pod pretvezo, „da se bori za blaginjo dežele“,⁷ je vplival kvarno na razpoloženje v deželi. Moral je leta 1888 pobegniti iz dežele oziroma države, ker bi ga bili sicer postavili pred sodišče. V poročilu na notranje ministrstvo o publicistiki na Koroškem poroča leta 1888 deželni predsednik, da se liberalizem in nemštvo povzdiguje posebno na Koroškem in to s strani oseb in na način, ki da je bil mnogim že dolgo „zelo neljub in neprijeten“. ⁸ Vendar se stari liberalci doslej niso upali reagirati. Dejstvo, da so se za „velikimi frazami o blaginji ljudstva, napredka in nacionalnosti skrivale le nepoštenost, želja po škandalih in korupcija“, ⁹ je po mnenju deželnega predsednika globoko omajalo ali mogoče celo uničilo „verodostojnost in kredit organov ostrejšega tona in njihovih zastopnikov“ ¹⁰ pri vseh tistih, ki se do tedaj niso mogli izvleči iz njihovega vpliva. Vendar se pri listih „Freie Stimmen“ in „Allgemeine Bauernzeitung“ v agresivnosti pisanja proti slovenski stranki ne da opaziti nobenih sprememb. Agresivnost se je kvečjemu še povečala z ustanovitvijo „Katoliškega političnega in gospodarskega društva za Slovence na Koroškem“ 5. marca 1890, priložnost pa je nudil tudi podkloštrski incident, kjer je bil pri nekem pretepu med

volitvami ubit volivec nasprotne stranke.¹¹ Moralno krivdo za uboj so naprtili Gregorju Einspielerju, ki je po smrti Andreja Einspielerja prevzel vodstvo koroških Slovencev.

Nemški nacionalisti so napadali vse in vsakega, ki je ogrožal njihovo dominantno vlogo v deželi, in zavračali še tako malenkostno koncesijo koroškim Slovencem s strani vlade. Pri svojem boju proti slovenski stranki so uporabljali tudi slovenščino. Nazadnje so leta 1898 ustanovili še slovenskega pedanta k „Allgemeine Bauernzeitung“ — „Koroški kmetski list“, ki je imel nalogo, da vpliva v „naprednem smislu prosvetljsko na kmečko prebivalstvo slovenskih delov dežele Koroške“.¹² V drugi številki imenovanega lista najdemo pismo bralca iz Rožne doline, ki dokumentira, kako uspešna je bila propaganda nemških nacionalistov med premožnejšim in slovensko govorečim prebivalstvom dežele.

Istovetenje slovenskega narodnostnega gibanja z nazadnjaštvom, konservativizmom, klerikalizmom in materialno revščino je v tem primeru popolno. „Poglejmo en malo okoli sebe — en malo po krasni rožni dolini — kdo so naprednjaški možje in kdo je privrženec klerikalcev. Večji, premožnejši posestniki, ljudi, koji ste bolj omikani — vsi ste za napredek, vsi ste hvaležni sredstvu nemščine; nemški jezik vam kaj dobro služi, da si gošpodarjenje zboljšate. — Klerikalcem pokorni so pa le bolj revni kočarji. — Nočemo jih zavolj jih gmotno slabega stanja obrekovati — a kriva temu je tema, kateri služijo, tema ki ovira vsaki napredek.“¹³ Prav v tem pismu bralca „Koroškemu kmetskemu listu“ najdemo vse prvine, ki jih navaja J. Pleterski v že omenjenem poglavju svoje razprave „Narodna in politična zavest...“. Manjka morda le še važna komponenta — to je komponenta izdajstva domovine, agentstva za neko tujo silo.

Seveda tega razmišljanja ni oblikoval šele „Koroški kmetski list.“ Začetki takega naziranja segajo v obdobje po marčni revoluciji in so na Koroškem prisotni zdaj v manj potem spet v bolj jasni obliki.

Pod takimi okoliščinami seveda ni bilo mogoče pričakovati velikih uspehov pri volitvah. Volilni boj je bil posebej na Koroškem narodnostni boj, boj za enakopravnost Slovencev v šolah, uradnih in

pred sodišči.¹⁴ Volilno propagando slovenske stranke so nemški nacionalci označevali kot hujskanje in agitatorje stranke kot hujskače.¹⁵ Slovenskemu narodnostnemu gibanju so sploh odrekli domovinsko pravico in še posebej napadali „kranjske hujskače“ in s tem terminom najpogosteje označevali slovenske poslance v državnem zboru na Dunaju, ki so pogosto stavili interpelacije zaradi razmer, v katerih so se nahajali Slovenci na Koroškem.

Politično so se koroški Slovenci prvič spet krepko pojavili pri državnozbornih volitvah leta 1879. Priborili so si znatno število glasov na vsem slovenskem področju Koroške, ne da bi seveda dosegli mandat, kar pa je preprečeval krivični volilni sistem, ki enostavno ni dopuščal Slovencem volilnih uspehov. Združeni nemško-slovenski konservativci so dosegli 283 glasov, nemški liberalni stranki je zadostovalo 362 glasov za dosego vseh štirih mandatov kmečke kurije. Pri nadomestnih deželnih volitvah leta 1880 v velikovškem okraju je z veliko večino prodrł Andrej Einspieler, ki je začetka januarja 1882 ustanovil „Mir“ — list, ki je nastopal v imenu „slovenske in nemške katoliške (konservativne) stranke“¹⁶ vse do smrti svojega ustanovitelja.

Prav v Taaffejevi dobi so koroški Slovenci pomagali organizatorično in gmotno nemškim konservativcem na noge, ne da bi imeli od tega koristi. Pri deželnih volitvah leta 1884 so slovenski konservativci osvojili oba mandata kmečke kurije v velikovškem okraju, v mestni kuriji pa je propadel njihov kandidat dr. France Adamič. To je bil obenem prvi in zadnji poskus koroških Slovencev, da prodrejo s svojim kandidatom v mestni kuriji. Pri volitvah za državni zbor leta 1885 je A. Einspieler prepustil kandidaturo v volilnem okraju Celovec-Velikovec nemškemu konservativcu baronu Pinoju, sam pa se je umaknil v brezizgledni beljaški okraj. Kandidat nemško-slovenske konservativne stranke Pino je bil izvoljen s konservativnimi glasovi, v državnem zboru pa ni odprl ust za potrebe Slovencev in niti 2 leti po izvolitvi je odložil mandat. V beljaškem volilnem okraju A. Einspieler ni bil deležen podpore nemških konservativcev.

Po odstopu Pinoja od svojega poslanskega mandata so Slovenci na Koroškem abstinirali nadomestne volitve v državni

zbor. Leta 1888 so pri nadomestnih volitvah v deželni zbor po smrti Andreja Einspielerja kandidirali njegovega nečaka Gregorja Einspielerja, ki je prodrl z 78 glasovi. Njegov liberalni oziroma nemško-nacionalni nasprotnik je dosegel 33 glasov. Slovenci so pri deželnozborskih volitvah leta 1890 osvojili oba mandata kmečke kurije v velikovškem okraju. Pri volitvah v državni zbor leta 1891 pa so propadli v kmečki kuriji v volilnem okraju Celovec-Velikovec.

Po smrti A. Einspielerja so bile oblasti prepričane, da se za stremljenja voditelja koroških Slovencev ne bo našel „enako vztrajan naslednik“. ¹⁷ Gregorju Einspielerju niso pripisovali sposobnosti, kot jih je imel A. Einspieler. ¹⁸

Oster boj so vodili nemški nacionalci na področju šolstva. Poudarjali so potrebo znanja nemščine, smešili dosežke slovenske kulture in trdili, da koroški Slovenci „novoslovenskega“ jezika ne razumejo. Čeprav so koroški Slovenci tožili nad jezikovno ureditvijo ljudskih šol, so nemški nacionalci dosledno in stalno poudarjali, da so Slovenci z jezikovno ureditvijo ljudske šole na Koroškem zadovoljni in da ne želijo sprememb.

Že dolgo pred pričetkom Taaffejeve dobe so na Koroškem vodilni politični faktorji formulirali svoje gledanje glede jezikovne ureditve ljudskih šol in odločno zavrnilo želje koroških Slovencev po enakopravnosti na tem področju, dobro zavedajoč se, da bi s tem izgubili verjetno tudi vpliv pri učiteljstvu in pri velikem delu premožnejšega prebivalstva na slovenskem področju Koroške. Ko so poslanci slovenske narodnosti v neki spomenici leta 1867 zahtevali enakopravnost slovenskega jezika v šolah, uradnih in pred sodišči in ko so ministrstvo za pouk in bogočastje, notranje ministrstvo in justično ministrstvo izdali tozadevne odloke o upoštevanju slovensčine pri podrejenih uradih na Koroškem, je koroški deželni odbor nastopil proti zahtevam poslancev slovenske narodnosti in pripomnil, da monarhija ne pozna poslancev narodnosti, temveč le poslance kronovin. Koroški deželni odbor je menil, da slovenski poslanci nimajo pravice govoriti v imenu koroškega prebivalstva. V odlokih je videl deželni zbor krepitev slovenskega in slabitev nemškega elementa na Koroškem. Koroška da je starodavna nemška

cesarska dežela in nemški značaj dežele naj se ne spreminja s pomočjo administrativnih ukrepov; nemška kultura prekaša slovensko, nemški element pa da se je izkazal za podjetnejšega. Koroško prebivalstvo da je vselej živelo v „globokem miru in harmoničnem sožitju.“ ¹⁹ Nemec je videl v Slovencu ljubega sopreivalca, še več, brata, kajti tako Nemec kot Slovenec sta se čutila kot Korošca. Koroški Slovenec v koroškem Nemcu ni nikoli videl sovražnika. Rad in voljno je prevzemal nemško kulturo in sredstvo za dosego le-te, to je jezik svojega nemškega sodeželana... „Ob oživljajočem soncu nemške kulture se je naš Slovenec ogreval in v njeno okolje se je vživel, naučil se je več kot nemško govoriti, naučil se je čutiti in misliti nemško. In to ne samo, ker je njegova eksistenca s tisočimi niti povezana s to kulturo, ne, temveč tudi zaradi tega, ker je v njej videl odrešenje iz barbarstva. Promet, industrija, vsi življenjski pogoji vežejo koroškega Slovenca na Nemca. Samo nemška roka mu odvzema v mestih in trgih, ki je vsako in vsak na Koroškem še specifično nemško, njegove izdelke, samo industrija, ki jo je ustvarila nemška bistrournost in ki je razširjena v vseh predelih dežele, mu daje delo, samo z nemščino se more sporazumevati preko mej svoje fare, samo nemški jezik in le nemška kultura mu odpirata svet.“ ²⁰ In tej kulturi in temu jeziku naj bi se odpovedal. Ves ta triumfal in pohod nemške kulture pa je potekal brez nasilja. „Novejšemu času je bilo pridržano, da tudi na Koroškem odkrije jezikovno vprašanje in našla se je stranka, ne, kasta, ki se je nenaprosena in nepoklicana proglasila za zagovornika dozdevno napadenih pravic koroških Slovencev. So edino in le člani slovenskega klera na Koroškem in njihovi maloštevilni pristaši, ki skrbijo v deželi za nelepo delo nacionalnega hujskanja in iz te okoliščine sledi, da ni nemški jezik, temveč da je nemška kultura, ki se tu napada.“ ²¹ Pri prevelikem vplivu, ki ga je imel kler v preteklih desetletjih, je bil oškodovan po pisanju koroškega deželnega odbora le nemški element. Najdejo se seveda tudi še vse druge znane teze. Nazadnje pa le preide na bistvo odgovora, ko meni, da bi upoštevanje slovensčine kot enakopravnega jezika v šolah, uradih in pred sodišči spremenilo „nemški značaj“ ²² dežele na način, ki bi povzročil krik

splošnega zgražanja in v drugem koraku bi se začela slavizacija dežele potom dekretov.

Taka in podobna stališča so koroške oblasti v Taaffejevi dobi dosledno ponavljale, še posebno, ko so v dunajskem državnem zboru interpelirali slovenski poslanci zaradi razmer na Koroškem, ali je to bil zdaj Vošnjak, Poklukar, Klun, Ferjančič ali Šuklje. Odgovor Koroške je bil vselej enak — koroški Slovenci da so s svojim položajem zadovoljni.

Nemški nacionalci so na Koroškem napadali vse, kar bi utegnilo krepiti narodno zavest slovenskega prebivalstva v deželi. Prav v Taaffejevi dobi so bili le-ti izredno dosledni in so pri tem prizadevanju izrabili vse možnosti. Neposredno so pritiskali na zastopnike koroških Slovencev. Andrej Einspieler, ki je državnemu poslancu Vošnjaku posredoval material za interpelacijo o koroških šolskih razmerah, je bil potem deležen izredne „pozornosti“

s strani koroškega deželnega predsednika Schmida-Zabierowa, tako, da je nazadnje samo še upal, da bo v miru dočakal penzijo, do katere je imel le še mesec dni.²³ Prav tako so nemški nacionalci trdili, da je zaradi praznovanja 50-letnice mašništva A. Einspielerja²⁴ v nevarnosti deželni mir. Uradni zastopnik pa je zapisal,²⁵ da je bilo praznovanje „tako dostojno in legalno“, da so se izkazale bojazni, da bi utegnil biti v nevarnosti deželni mir, ki so bile izrečene z nemške strani, „popolnoma neosnovane“.

Gregorja Einspielerja je deželni predsednik zatožil zaradi letaka „Častiti gospod!“²⁶ pri škofu. Letak, edini izvod, so zaplenili.²⁷ Z letakom je mislil podpreti Gregor Einspieler zahtevo drž. poslanca dr. Ferjančiča po preureditvi volilnih okrajev. Letak naj bi Slovenci tudi podpisovali. V istem letaku je Gregor Einspieler zahteval tudi enakopravnost slovenščine v ljudskih šolah. Deželni pred-



Koroški kulturni dnevi, ki jih prirejajo slovenske organizacije, so postali sestavni del kulturnega življenja koroških Slovencev.
Na sliki: pogled v dvorano plenarnega zasedanja koroških kulturnih dnevov 1973

sednik je v pismu, ki ga je naslovil na škofa, menil, da bi letak sprožil val peticij — „Petitionssturm“. Označil je dejavnost G. Einspielerja kot „katoliškemu duhovniku nedostojno“²⁸ in prosil škofa, da nekaj ukrene proti Einspielerjevi agitatorični dejavnosti.

G. Einspieler se je udeležil proslave 25-letnice ljubljanskega Sokola in s te proslave poslal v imenu vseh udeležencev Strossmayerju čestitke. Taaffe sam je iz tega sklepal, da spada G. Einspieler k „najbolj vnetim“²⁹ pristašem Strossmayerja in izrazil bojazen, da utegne med „slovanskim prebivalstvom dežele“ agitirati za Strossmayerjeve ideje. Zato je zaukazal „strogo, toda prikrito nadzorstvo“³⁰ nad dejavnostjo poslanca. Po približno letu in pol je stvar prišla na dan in državni poslanec grof Lažansky je naslovil na Taaffeja interpelacijo, ki je le-tega neprijetno prizadela.³¹ Deželni predsednik se je v cirkularju, v katerem je zaukazal okrajnim glavarstvom nadzorstvo nad G. Einspielerjem glede na njegovo delovanje med slovenskim prebivalstvom, skliceval na tozadevni Taaffejev ukaz. Kako so podkloštrski volilni incident izrabljali nemški nacionalci, smo že čuli. Posebno so se avstrijski politični krogi zanimali za Einspielerjeve stike in odnos s Slovanskim dobrodušnim društvom v Petrogradu. V preiskavo se je vključilo celo zunanje ministrstvo monarhije.³²

Predmet interpelacije v koroškem deželni zboru je bila 1884 Mohorjeva družba. Zopet enkrat je bil namreč mir dežele v nevarnosti, ker se je Mohorjeva družba drznila tiskati list „Mir“. Poslanec dr. Traun je skušal dokazati, da stoji Mohorjeva družba zunaj zakona. Posebno je kritiziral, da družba iz društvenega denarja vzdržuje tiskarno, kjer se tiska „Mir“, ki da seje v deželi „le nemir in zavist med narodnostima.“³³ Čutil je „moralno obveznost“, da v „interesu miru in enakopravnosti v deželi“³⁴ povpraša deželnega predsednika po zakonitosti obstoja in delovanja družbe. Leta pozneje je celovški okrajni glavar Mac Nevin, ki je bil pri Slovencih na zelo slabem glasu, očital Mohorjevi družbi, da je izdala dve knjigi, ki sta pridigali „golo veleizdajo“ in so ju oblasti morale konfiscirati.³⁵ Odbor je zahteval od okrajnega glavarja pismeni preklc in Mac Nevin je moral priznati, da je bil njegov očitek neutemeljen. Deželni predsednik ga je po-

svaril in mu priporočal večjo zadržanost pri uradovanju s prebivalstvom celovške okrajne glavarije.

Oblasti so skušale s pomočjo visokih cerkvenih krogov otežkočiti delovanje Ciril-Methodove družbe. Duhovniki naj ne bi delili brošur te družbe. Brošura družbe „Valentin Vodnik, prvi slovenski pesnik“, je vzbujala pomisleke v „patriotičnem pogledu“³⁶ brošura „Tisočletnica Metodova“ je naletela sploh na težave ter so jo zaplenili sklicujoč se na §§ 302 in 303 kazenskega zakona. Brošura je bila po mnenju celovškega okrajnega šolskega sveta politične in agitatorske vsebine, ker je na „vse mogoče načine“ stremela za tem, da „vzbudi in neguje slovansko zavest svojih bralcev.“³⁷ Poleg tega je urad omenil, da dela „propagando za slovansko bogoslužje“ in da bralce hujska proti Nemcem. Eden delivcev citirane brošure, župnik Scharwitzel, je bil celo obsojen na denarno kazen.³⁸

Ministrstvo za bogoslužje in pouk se je zanimalo za vpliv revije „Dom in svet“³⁹ med študirajočo mladino in za agitatorje revije ter priporočalo, da deželno predsedstvo v primeru, da revija negativno vpliva na mladino, ukaže šolskim direktorjem,⁴⁰ da na primeren način prepovedo list. Podobno je ministrstvo postopalo v primeru Mahničevega „Rimskega katolika“,⁴¹ ko je indirektno prepovedalo branje revije oziroma sodelovanje pri njej.⁴² Pomisleke je deželni predsednik izrazil, ko je krški škof Kahn leta 1887 sprejel v semenišče veliko število študentov teologije češke narodnosti in menil, da to ne bo dobro vplivalo na mir v deželi, kajti „pri znanih narodnostnih razmerah te dežele, pri veliki občutljivosti pripadnikov nemške narodnosti proti vsemu, kar utegne spremeniti ali okrniti njihov položaj v deželi...“, bo večina videla v škofovem koraku „možnost, da, verjetno dalekosežnih sprememb v narodnostnih razmerah te dežele...“⁴³

Ta občutljivost je bila zares izrazita, seveda pa tudi zavestna in nameravana. Tako se je deželni odbor izrekel proti navedbi imen katastralnih občin v zemljiški knjigi v nemščini in slovenščini. Očital je justični upravi, da s tem, ko zahteva tako vodenje zemljiških knjig, pripravlja „postopno slovenizacijo“⁴⁴ dežele.

Ob zatonu Taaffejeve dobe so Slovenci

prosili za uvedbo dvojezičnih poštnih žigov pri poštini uradih v Pliberku in v Šmihelu. Poštna direkcija, ki je tozadevno povprašala deželno predsedstvo, je dobila značilen odgovor: „Po mnenju c. k. deželne vlade naj se pomen nekega drugega deželnega jezika ne meri le po svoji številčni razširjenosti kot ‚občevalni jezik‘, temveč tudi po pogostosti svoje uporabe v notranjem uradnem in v zunanjem uradnem prometu. Izhajajoč iz tega stališča pomen slovenskega jezika na Koroškem nikakor ne odgovarja svoji številčni razširjenosti kot občevalni jezik, kajti tako v notranjem uradnem kot v zunanjem uradnem prometu — za zadnjega vsekakor

kor v toliko, v kolikor se odvija pismeno, je tudi v slovenskih delih dežele v rabi skoraj izključno nemški jezik; ...⁴⁵ Vzrok temu, da je tako, so za deželno predsedstvo mesta in trgi, ki jih poseljujejo večinoma Nemci. S temi pa tudi Slovenci s podeželja občujejo pogosto v nemščini. Koroški Slovenci si v Taaffejevi dobi niso mogli priboriti niti najmanjših koncesij na narodnostnem področju. Režim sam tudi ni imel interesa, da spremeni položaj v deželi, ki so jo imeli v zakupu nemški nacionalci, ti pa so skušali uničiti in preprečiti vse, kar bi utegnulo koristiti razcvitu in utrditvi narodne zavesti med koroškimi Slovenci.

O P O M B E

- 1 N. pr. tudi na Andreja Einspielerja zaradi publicistične dejavnosti v šestdesetih letih 19. stoletja
- 2 Škofijski arhiv Celovec, farni akti, Slovenji Plajberk fasc I
- 3 Škofijski arhiv Celovec, farni akti, Slovenji Plajberk fasc I
- 4 Škofijski arhiv Celovec, farni akti, Slovenji Plajberk fasc I
- 5 Pleterski, Narodna in politična zavest na Koroškem, Ljubljana 1965, str. 94—128, 226—228
- 6 J. Pleterski, Narodna in politična zavest na Koroškem, Ljubljana 1965, str. 205—242
- 7 KLA Präs. Fasz. 156/1686 de 1888
- 8 KLA Präs. Fasz. 156/1686 de 1888
- 9 KLA Präs. Fasz. 156/1686 de 1888
- 10 KLA Präs. Fasz. 156/1686 de 1888
- 11 KLA Präs. Fasz. 165/1177 de 1890
KLA Präs. Fasz. 165/1368 de 1890
KLA Präs. Fasz. 165/1463 de 1890
KLA Präs. Fasz. 165/1577 de 1890
- 12 KLA Präs. Fasz. 202/688 de 1898
- 13 Koroški kmetški list, 15. februar 1898, št. 2
- 14 V. Melik, Volitve na Slovenskem, Ljubljana 1965, str. 238—248
- 15 Glej „Freie Stimmen“ in „Allgemeine Bauernzeitung“ v času volilnih bojev
- 16 Mir, 10. julij 1884, št. 13
- 17 KLA Präs. Fasz. 157/84 de 1888
- 18 KLA Präs. Fasz. 157/1105 de 1888
- 19 KLA Präs. Fasz. 76/1425 de 1867
- 20 KLA Präs. Fasz. 76/1425 de 1867

- 21 KLA Präs. Fasz. 76/1425 de 1867
- 22 KLA Präs. Fasz. 76/1425 de 1867
- 23 AS Priv. A LIX (korespondenca Josipa Vošnjaka)
- 24 KLA Präs. Fasz. 153/814 de 1887
- 25 KLA Präs. Fasz. 153/1143 de 1887
- 26 KLA Präs. Fasz. 156/1808 de 1888
- 27 KLA Präs. Fasz. 156/1808 de 1888
- 28 KLA Präs. Fasz. 156/1808 de 1888
- 29 KLA Präs. Fasz. 156/1346 de 1888
- 30 KLA Präs. Fasz. 156/1346 de 1888
- 31 KLA Präs. Fasz. 166/726 de 1890
KLA Präs. Fasz. 170/204 de 1891
- 32 KLA Präs. Fasz. 182/284 de 1894
KLA Präs. Fasz. 182/358 de 1894
KLA Präs. Fasz. 182/1135 de 1894
- 33 KLA Präs. Fasz. 143/1743 de 1884
- 34 KLA Präs. Fasz. 143/1743 de 1884
- 35 KLA Präs. Fasz. 172/1977 de 1892
- 36 KLA Präs. Fasz. 165/438 de 1890
- 37 KLA Präs. Fasz. 165/438 de 1890
KLA Präs. Fasz. 169/265 de 1891
- 38 KLA Präs. Fasz. 169/265 de 1891
- 39 KLA Präs. Fasz. 196/681 de 1891
- 40 KLA Präs. Fasz. 169/1668 de 1891
- 41 KLA Präs. Fasz. 182/731 de 1894
- 42 KLA Präs. Fasz. 187/85 de 1895
- 43 KLA Präs. Fasz. 153/1306 de 1887
KLA Präs. Fasz. 153/1356 de 1887
KLA Präs. Fasz. 153/1470 de 1887
- 44 PLA Präs. Fasz. 157/1230 de 1888
- 45 KLA Präs. Fasz. 174/1754 de 1892

AS — Arhiv Slovenije

KLA — Kärntner Landesarchiv

Avtor je članek prebral na XVII. zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Piranu in Trstu.



Ansambel Lutkovnega odra Maribor je lani v organizaciji SPZ in KKZ z uspehom gostoval na Koroškem



Problemi informiranja nemške javnosti

Vprašanje uspešnega delovanja v javnosti je danes ključnega pomena za vsako podjetje, za vsako politično stranko in bi moralo biti še posebej važno za naše narodne organizacije, saj nastaja v koroški in širši avstrijski javnosti čedalje bolj zamegljena in neobjektivna slika o položaju naše narodnostne skupnosti.

Vprašanje uspešnega delovanja v javnosti je odvisno v veliki meri od možnosti posredovanja informacij, ki naj pravočasno in predvsem učinkovito dosegaajo adresate.

Pomembnost informacije vsak dan otipljivo doživljamo: spomnimo se bencinske krize; danes vemo, da je bencina primanjkovalo — kljub polnim zalogam — samo, ker so mediji opozarjali na nevarnost pomanjkanja. Danes vemo, kaj je povzročilo realen dvig šilinga: milijoni deviz so se začeli stekati čez noč v deželo, samo ker je časopisje nakazalo, da bi se vrednost šilinga utegnila zvišati.

Ta dva primera naj še posebej predočita pomembnost informacije, saj je v vsakdanjem življenju tako, da marsikdaj, kar se ljudem posreduje z informacijo, šele ustvarja zavest o eksistenci tega ali onega, da se marsikdaj z informacijo šele ustvarja realnost.

Zavedajoč se tega dejstva, smo študentje v Klubu iz vidika informacijske politike analizirali položaj naše narodne skupnosti in ugotovili, da se je v tej smeri razen slovenske informacije v obeh slovenskih tednikih bore malo zgodilo. Tu mislim zlasti na pomanjkljivo obveščanje nemške javnosti, o kateri

ne moremo globalno trditi, da je nujno negativna. Če pogosto takšen vtis tudi objektivno nastane, potem kaže poiskati vzroke za to, kaže pometati tudi pred lastnim pragom.

Naš tednik in Slovenski vestnik, naša slovenska politična tednika, dosežeta omejen krog ljudi, omejen krog naročnikov — interesentov Slovencev. S svojo informacijo ne zajemata niti vseh slovensko govorečih prebivalcev naše dežele, kaj šele nemško govorečih. Svoje vplivno področje si delita: pogosto tam, kjer se bere Tednik, Vestnika ni in obratno.

Deželna tiskovna služba (Landespresse-dienst) važnejše članke iz obeh prevede v nemščino (Tednik ji gre tu pa tam na roko s tem, da objavlja tudi v nemščini), da so merodajni deželni uradi na tekočem, kaj meni o raznih vprašanjih „manjšina“.

Ti prevodi so takorekoč za interno uporabo vladne hierarhije in pridejo po tej poti v roke nam nenaklonjenim krogom, ki jih potem po svoje uporabijo. Ne pridejo pa v roke širše javnosti, ki bi tako lahko spoznala stališče slovenske narodne skupnosti. Redke izjeme so le, če kakšen nemški časopis reagira preko omenjenih prevodov.

Brez dvoma naša tednika prinašata pogosto kot prva tista dejstva, ki jih drugi zamolčijo. Toda zamolčijo jih lahko samo zato, ker vedo, kako majhen je krog bralcev teh tednikov in predvsem, da je vedno isti.

Naš tretji medij — slovenske oddaje v radiu — bi seveda imel večje možnosti aktualnega poročanja, ker je pogostejše

navzoč in ker se ne omejuje na relativno majhen krog naročnikov — zajame torej vse slovensko razumeče Korošce. Ugotoviti pa je treba, da je le-ta v poročanju zelo previden in informacije močno „preseje“, preden gre v javnost.

Temu nasproti stopa množična informacija v nemškem jeziku. Na tem mestu ne kaže podrobneje analizirati vseh nemških časopisov in publikacij. Zanima nas le del, ki zadeva informacijo o slovenski narodni skupnosti.

Ne glede na popolnoma enostranske in sovražne (a sila učinkovite) publikacije KHD in njegovih predhodnikov, ki dose-gajo redno znaten krog bralcev že nad dvajset let, je poročanje o naših problemih v drugih nemških listih obveščanje s strani večinskega naroda in predvsem s strani interesov, ki jih obstoječi listi zastopajo. Tako seveda ni čudno, da večina o slovenski narodni skupnosti zelo malo ve oz. ve ravno toliko, kolikor je potrebno za ustvarjanje sovražne slike. Slovenci pa se samo čudimo, kako more nasedati primitivni, zlobni „informaciji“ (propagandi) krogov, ki si nas želijo povsod, samo ne na Koroškem.

Na ta odnos ključno vpliva tudi osnovna šola (tu mislim na osnovno šolo v vsej deželi), ki učence s slovensko narodno skupnostjo sploh ne seznaja razen v zvezi z mogočnim „Abwehrkampfom“. Slovenci, prikazani kot nasil-neži, roparji, morilci, izdajalci domovine, se v fantaziji otroka izoblikujejo v neizbrisno sovražno sliko, ki jo je lahko oživeti in priklicati v zavest z omenjenim načinom „informacije“ ter s preprostim stereotipi kot „Čuš“, „komunist“, „fitoist“, „partizan“ ipd.

Stvarna ugotovitev teh dejstev je bila torej povod, da smo razmišljali o potrebnih in novih poteh h kar se da široki javnosti, kajti tako imenovano manjšinsko vprašanje ni le nacionalno vprašanje slovenske narodne skupnosti same. Prikazuje se čedalje bolj kot osnovno vprašanje odnosa večine do

manjšine, kot osnovno koroško in avstrijsko družbeno vprašanje, kot vprašanje zrelosti in potence naše demokracije.

Porodila se je torej zamisel prikaza naših osnovnih vprašanj v obliki razstave. V obliki razstave zagadatelj, ker psihologija masovnih medijev uči, da je informacija najučinkovitejša tedaj, kadar je snov prikazana enostavno, vsebinsko lahko doumljivo, optično privlačno, z eno besedo pregledna na prvi pogled.

Kaj pomagajo debele knjige, na drobno pisani teksti, skozi katere se človek muči po napornem delu, tako, da na-pослед obupa, stvar pusti ležati, ne da bi se poglobil v problematiko.

Razstavo smo imenovali „Sodobni problemi Koroških Slovencev“ in jo pokazali v Globasnici ob 50-letnici Kluba slovenskih študentov na Dunaju. Prav gotovo je bila dokaz, da slovenski študentje na Dunaju dogodke na Koroškem ne le spremljamo, temveč da konstruktivno in iniciativno dajemo pobude za usmerjanje politik naše narodnostne skupnosti.

Razstava izhaja iz uzakonjenih pravic v državi pogodbi in prikazuje sistematično na podlagi zemljevidov, grafičnih prikazov in slik, v kolikor te pravice niso izpolnjene, obravnava vprašanje ljudskih štetij, etnični razvoj na Koroškem, šolsko vprašanje, vprašanje upravnega in sodnega jezika, analizo gospodarske strukture, vprašanje topografskih napisov ter jesen 1972.

Da razstavo nismo mogli pokazati širši publiki, so gotovo najtežji vzrok bojkoti vseh lastnikov dvoran v Celovcu od Mestne hiše do Delavske zbornice, prav gotovo pa pade nekaj sence na našo lastno neaktivnost in študijsko pogojeno odsotnost, saj dejansko ne bi bilo potrebno, da bi razstava ležala zaprta v skladišču.

Ker je torej bilo otežkočeno, razstavo pokazati širši javnosti in sta obe narodni organizaciji vedeli za njen vsebinski pomen glede na informacijo domače in

mednarodne javnosti, sta dali pobudo, gradivo te razstave objaviti v posebni knjigi.

Knjiga je dobila naslov „Die Slovenen in Kärnten — Slovenci na Koroškem.“ Napisana je v obeh deželnih jezikih, predvidene pa so izdaje tudi še v drugih jezikih. Njen namen je podoben namenu razstave, seznanjati avstrijsko in mednarodno javnost o slovenski narodni skupnosti na Koroškem.

Njen namen pa je tudi, dati v roke našim ljudem znanstveno utemeljeno razpravo o vprašanjih, ki jih nam nenačlonjeni krogi dnevno prinašajo v nepravilni luči; dati našim ljudem v roke argumentacijski priročnik proti ugotavljanju manjšine, saj se ravno pri tem vprašanju skriva za navidezno demokratično masko želja po likvidaciji slovenske skupnosti.

Kljub temu je knjiga namenjena predvsem nemško govorečim sodeželanom, ki nas podpirajo v našem boju za dosego pravic, ker jim to narekuje globoka demokratična zavest. Namenjena je vsem, ki si odkrito želijo sožitja na podlagi popolne enakopravnosti.

Iz omenjene demokratične zavesti naših nemško govorečih prijateljev je izšla tudi pobuda, napisati za koroško in avstrijsko javnost brošuro v nemškem jeziku, ki naj bi jasno razkrinkala koroško družbo in njene fašistoidne zardoke, ki naj bi jasno izpovedala v nedvoumni obliki to, kar mnogi slutijo in čutijo. Rezultat tega, brošura „Kärnten — ein Alarmzeichen“, je jasno pokazala, da je njena vsebina močno zadela v živo.

Zadela je v živo zato, ker je bila pisana v nemščini in je bila razposlana reprezentativnemu delu koroške javnosti — ni je torej bilo mogoče zamolčati (kot npr. Neues Forum).

Iz tega je seveda nujno potrebno napraviti zaključke: Opozorjeni na učinek stvarne informacije (stvarne kritike ni bilo zapaziti — nesvarna, emocionalna in razne stvari podtikujoča ni prišla ne pričakovano), napisane v nemščini, bi

bilo na mestu premišljevati o organu, ki bi redno izhajal v nemškem jeziku, ki bi zavzemal stališče k vsem na Koroškem relevantnim vprašanjem — od problemov tujskega prometa do poročanja o kazenskih procesih; posredoval pa bi predvsem informacije o slovenski narodni skupnosti, poročal o njenem kulturnem življenju in bil tako posrednik med narodom.

V tej smeri je „Information“, v nemščini pisano glasilo Kluba slovenskih študentov, gotovo posnemanja vredna pobuda tudi za Koroško.

Na tako široko zasnovani informacijski podlagi bi bilo lažje vzdrževati gibanje, kot ga predstavlja Solidarnostni komite za pravice koroških Slovencev, gibanje, ki je prav tako zraslo iz pobude dunajskega študentskega kluba. Če se spomnimo mogočne demonstracije leta 1973 na predvečer državnega praznika, seveda ne smemo prezreti, da se je pretežni del demonstrantov rekrutiral iz Slovencev; prav tako pa se moramo zavedati tudi dejstva, da demonstracija in sploh zamisel Solidarnostnega komiteja nikoli ne bi bila tako učinkovita in nikoli ne bi vzbudila toliko zanimanja v avstrijski javnosti, če ne bi podprle in odločilno nosile gibanje organizacije in osebnosti večinskega naroda in če ne bi podprli demonstracijo nemško govoreči sodeželani z globoko demokratično zavestjo.

ANDREJ KOKOT

Udari

*Udari zemljo,
da te bo ljubila.
Užali mater,
da te povzdigne v nebo.
Ubij prijatelja,
da te sovražnik počasti,
uniči brata,
da padeš z njim v isti grob.*

Načela politike neuvrščenosti

Nekako deset let po koncu druge svetovne vojne je v mednarodno življenje vstopil povsem nov mednarodni dejavnik, ki si je v dvajsetih letih pridobil vidno mesto v krogu držav sveta. Gre za takojmenovane neuvrščene države, ki so se spričo vseh sprememb, ki smo jim bili priče v povojnem razvoju sveta, razrastle v številčno najmočnejšo skupino držav, ki se pojavlja v mednarodnih odnosih. Danes sestavljajo neuvrščene države veliko večino v Združenih narodih, v mednarodnem življenju pa te države zastopajo kar dve tretjini človeštva.

Neuvrščenega gibanja pa nikakor ne gre soditi samo po številčni moči njegovih pripadnikov. Dosti bolj pomembno in odločilno je tisto, kar neuvrščene države zagovarjajo kot temeljna načela svojega delovanja, tisto, kar te države skušajo v svojem delovanju uresničiti.

Da bi bolj razumeli bistvo neuvrščene politike, si oglejmo, kaj je bilo tisto, kar je priklicalo k življenju neuvrščeno gibanje. Vrniti se moramo v čase po končani drugi vojni. V njej se je zbralo v skupni boj pravzaprav vse, kar je čutilo vso nevarnost nacizma in fašizma. Na strani protihitlerjevskih zaveznikov so se bojevali tako ali drugače številni narodi iz vseh delov sveta. Težnja po svobodi je bila poglavitna gonilna sila, ki je te narode vodila v boj proti nacizmu in fašizmu. Prav v tem pa je očiten tudi napredni, osvobodilni značaj druge svetovne vojne.

Po vojni številni narodi nikakor niso hoteli ostati v podrejenosti tudi tistim, s katerimi so se bojevali proti fašizmu. Od tod razraščanje močnega osvobodilnega gibanja proti kolonialni oblasti nekaterih evropskih sil v Aziji in pozneje v Afriki. Sad takega boja je bil razpad kolonializma kot svetovnega sistema in nastanek novih neodvisnih držav.

Pred vse te male države se je ob njihovem rojstvu postavilo bistveno vprašanje:

Kam? Odločiti so morale, kako zagotoviti pridobljeno neodvisnost. Treba je namreč imeti pred očmi tedanji mednarodni položaj in razvoj odnosov po zmagi nad fašizmom. Iz medvojnih zaveznikov so že prva leta nastali čedalje hujši nasprotniki. Izoblikovala sta se zlasti v Evropi dva tabora, vzhodni in zahodni, dve vojaški zvezi, Atlantski in Varšavski pakt. Čedalje bolj so rastla nasprotja med blokoma ne samo na političnem in vojaškem, pač pa tudi na vseh drugih področjih, gospodarskem, idejnem, kulturnem. Začelo se je obdobje hladne vojne. Dve velesili, oboroženi z atomskim orožjem, sta se postavili na čelo obeh blokov. Začela se je ostra bitka za vplivno mesto in vlogo v vsem mednarodnem življenju. Začela se je bitka za pripadnost novo nastalih neodvisnih držav.

Vse te države so spoznale, da blokovska delitev sveta, ki je težila zaobseči ves svet, nikakor ne more biti v prid komaj pridobljeni svobodi. Prikloniti se temu ali drugemu bloku bi pomenilo priti iz dežja pod kap. Zato so se države, ki so nastajale po vojni, iz lastnih koristi uprle pridružitvi temu ali onemu bloku, hotele so ostati zunaj blokov, neodvisne, enakopravne v mednarodnih odnosih. Da bi to dosegle, so se morale povezati. Tako je nastajala klica nove vrste držav, neblokovskih, ki so se pozneje dokončno preimenovala v neuvrščene države.

Prva znamenja o nastajanju novega gibanja so prišla iz Azije, kjer je bila že leta 1955 prva konferenca neuvrščenih držav, ki pa je zajela samo azijske in nekaj afriških držav, kolikor jih je bilo do tedaj osvobojenih. Prva resnična svetovna konferenca neuvrščenih držav je bila v Beogradu. Zakaj nosi beogradska konferenca označbo in veljavo prve konference neuvrščenih držav? Zato, ker je bila prva, ki je združila prav vse dežele, ki so se izrekle za neuvrščeno politiko, iz vseh delov

sveta, iz Azije, Afrike, Latinske Amerike in Evrope. Še bolj pomembno pa je, da so neuvrščene države šele na beograjski konferenci izdelale in do konca izoblikovale svoja načela, po katerih se ravnaajo tako v svoji mednarodni dejavnosti kot pri urejanju sodobnih mednarodnih sporov in vprašanj.

Katera so načela, ki uvrščajo neuvrščene države med najbolj napredne in demokratične dejavnike v sodobnih mednarodnih odnosih? Neuvrščeni izhajajo iz pravice vsakega naroda do svobode, samostojnega življenja in do samoodločbe. To je tisto revolucionarno geslo, ki je vsa povojna leta spodbujalo osvobodilna gibanja, ki so težila k vzpostavljanju neodvisnih držav. Toda, če hočejo novonastale in tudi vse druge, zlasti manjše in šibkejšje države zagotoviti svojo neodvisnost, potem mora v mednarodnem življenju prevladati načelo o enakopravnosti vseh narodov, velikih in majhnih, bogatih in revnih. Da bi to dosegli, je treba preprečiti politiko, ki je v navadi zlasti pri velikih in močnih državah, da se namreč vmešavajo v notranje zadeve drugih držav. Sodobno življenje nudi več kot preveč dokazov o takem vmešavanju.

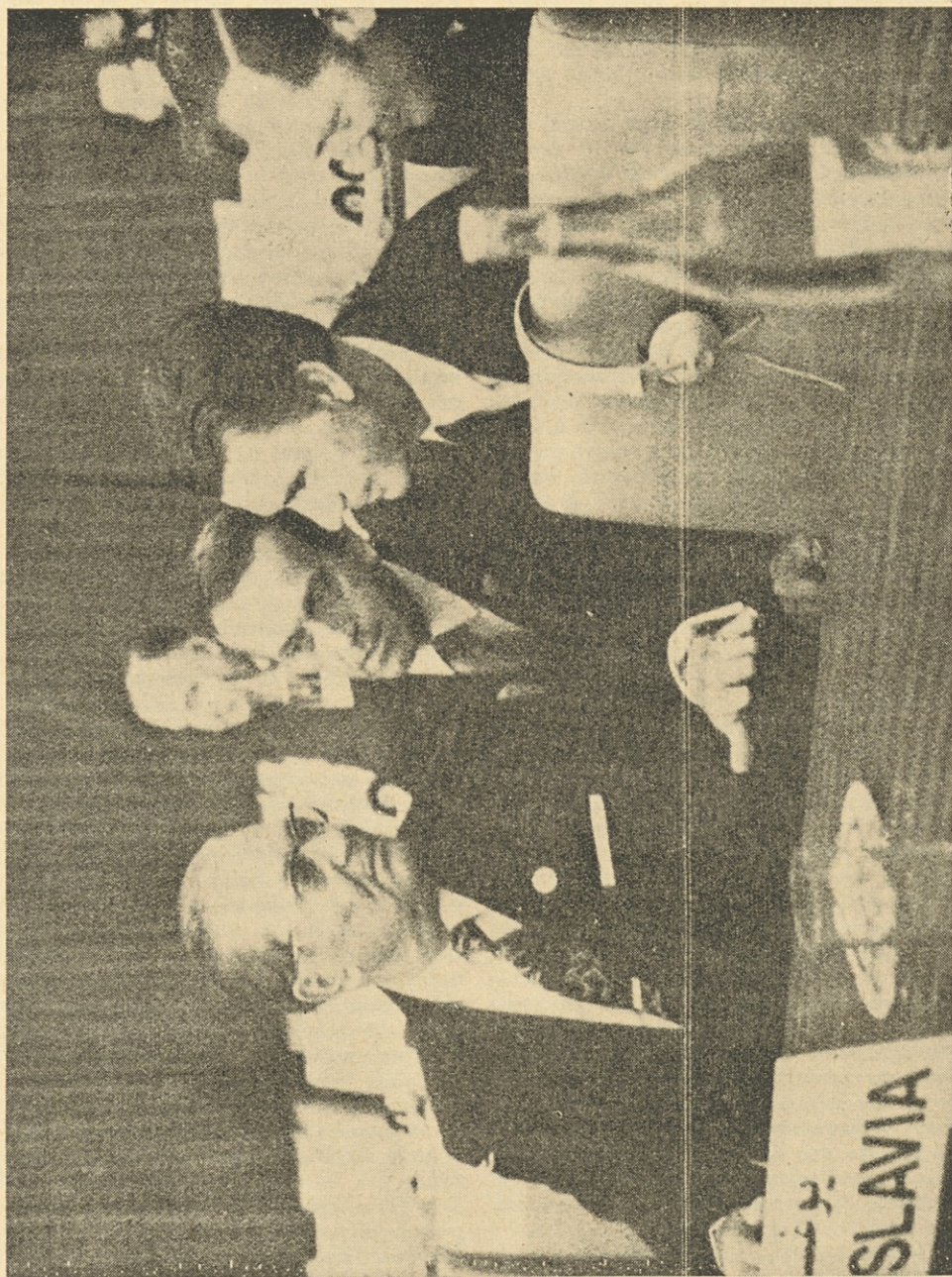
Neuvrščene države, vse tiste, ki so bodisi izšle iz težkega protifašističnega boja ali tiste, ki so dobojevale svoj osvobodilni boj proti kolonializmu, so spoznale, kako nujno potrebno je zagotoviti človeštvu trajen mir, da bi se narodi lahko nemoteno posvetili svojemu gospodarskemu in drugemu razvoju. Zato so neuvrščene države odločno proti vsakršni osvajaalni vojni, zato se z vso vnemo zavzemajo za svetovni mir. Vprašanje miru je postalo usodno za vse človeštvo prav v sedanjem času, ko silovita moč atomskega orožja ne ogroža le svobode, pač pa življenje večine narodov sveta. Spričo takega spoznanja o usodnosti morebitne vojne za vse človeštvo se neuvrščene države zavzemajo za tako politiko, kot jo izraža pojem miroljubna koeksistenca oziroma sožitje. Kaj pomeni ta pojem? Pomeni, da se morajo vse države odreči politiki, ki deluje s postojank sile, se pravi politiki pritiska, groženj z orožjem in vojne kot najostrejšje oblike politike sile.

Silo in vojno izločiti kot sredstvo za urejanje mednarodnih odnosov, je pglavitna zapoved neuvrščene politike. V tem je tudi protiblokovsko bistvo te politike, kajti

že sam blok, vojaški, politični, pomeni uporabo sile, pritiska, pomeni podrejanje drugih držav.

Vsa ta in podobna načela so neuvrščene države utrjevale skozi vrsto let in svojo dejavnost uravnavale — včasih bolj, včasih manj uspešno — na temelju skupno sprejetih sklepov in obveznosti, ki so si jih določile na posameznih mednarodnih konferencah. Za beograjsko leta 1961 je bila po treh letih konferenca v Kairu, zatem v Lusaki in zadnja, četrta, v Alžiru leta 1973. Zlasti zadnja konferenca je pomenila odločilen dogodek za delovanje neuvrščenih držav. Na njej so potrdili, kako čedalje bolj vstopajo v ospredje vseh mednarodnih odnosov gospodarska vprašanja, vprašanja gospodarske ureditve mednarodnih odnosov. Konferenca je z vso odločnostjo opozorila na nevzdržnost sedanjega gospodarskega sistema na svetu, ko bogati bogati na račun revnih, ko se čedalje bolj širi prepad med razvitimi državami in deželami, ki so komaj stopile na pot samostojnega gospodarskega življenja. Z alžirske konference je prišel klic — spodbudile so ga latinsko-ameriške države: Vsaka država, vsak narod bodi gospodar nad svojimi naravnimi bogastvi. S prav tako odločnostjo so v Alžiru postavili zahtevo po spremembi obstoječega mednarodnega gospodarskega sistema. Postaviti ga je treba na take temelje, da bo tudi v gospodarskih odnosih obveljalo načelo o enakopravnosti, o nevmešavanju v notranje zadeve, o gospodarski, ne samo politični neodvisnosti vseh narodov. Vse tisto, kar je prinesla na svet takoimenovana naftna stiska in kriza na področju preskrbe s surovinami, je prvič zamajalo stebre ustaljenosti tudi razvitih držav. Gre za znamenja, ki govorijo, da je treba nekaj korenitega spremeniti v gospodarskih odnosih. Neuvrščeni so vneti pripravljalci teh sprememb, o čemer priča izredno zasedanje Združenih narodov spomladi 1974, ki je bilo — prvič v zgodovini svetovne organizacije — namenjeno obravnavi gospodarskih vprašanj. Zasedanje so sklicali na pobudo neuvrščenih držav.

Svoj čas so tako na zahodu kot na vzhodu pripisovali neuvrščenemu gibanju kratko življenje. Rekli so, to je trenutni pojav, nastal spričo blokovskih nasprotij. Ko pa bodo ta nasprotja splahnela, tudi neuvrščenih ne bo več, ker ne bodo imeli kaj



Na konferenci neuvrštěn

početi. Nekateri so neuvrščene države po vsej sili skušali prikazati kot nekakešen tretji blok ob obema že obstoječima. Toda neuvrščeno gibanje ni usahnilo kljub vsem spremembam, ki jih je zaznati tako v odnosih med velikimi silami — po Nixonovih obiskih v Moskvi in Pekingu in v spremembah znotraj Evrope: uspehi Brandtove vzhodne politike, priznanje Vzhodne Nemčije, priznanje dokončnosti zahodnih meja Poljske in podobno. Kljub vsem tem spremembam neuvrščeno gibanje ne le da ni izgubilo svoje veljave, nasprotno, močno se je ta vloga povečala. Res so se velike sile sporazumele, da bodo izvajale politiko popuščanja in sodelovanja, da ne bodo uporabile sile, niti se vmešavale v notranje zadeve. Toda tako ravnanje je omejeno izključno na njihove medsebojne odnose. Nasproti drugim, majhnim državam pa nikakor ne veljajo načela o popuščanju, neuporabi sile, nevmešavanju in podobno. Nasprotno, ko da je dogovor med velikimi še bolj spodbudil njihove težnje, da si podrede šibkejše okoli sebe, da se vtikajo v vse notranje življenje, da spreminjajo vlade, če jim niso povšeči in temu podobno. Primerov je na pretek, od Čila do Cipra. Zato prav v sedanjem času neuvrščene države vso svojo dejavnost usmerjajo k temu, da preprečijo razne dogovore in sporazume med velikimi na škodo malih; bojujejo se proti težnjam velikih sil, da bi male države povsem spodrinili, ko gre za urejanje mednarodnih odnosov. Spriči tega je še posebno važna zahteva neuvrščenih držav po enakopravnem sodelovanju, po upoštevanju mnenj vseh držav. Zlasti pa je danes in bo še dolgo živa potreba, da se vse neodvisne države varujejo tujega poseganja v njihove notranje zadeve, da delujejo proti krivičnim gospodarskim odnosom in podobno.

Dvajset let mednarodnega življenja je dalo dovolj dokazov o tem, da so neuvrščene države dejansko nosilci najbolj naprednih in zato tudi najbolj demokratičnih idej in zamisli o urejanju in vodenju mednarodnih odnosov. Biti svobodnen, enakopraven, neodvisen, živeti v miru, brez bojazni za jutrišnji dan, biti upoštevan, ne glede na moč ali velikost, vse to so žive težnje milijonov in milijonov ljudi po svetu. V tem sklopu kajpada tudi najmanjši narod, še več, tudi najmanjši del nekega naroda, ki mu je onemogo-

čeno živeti pod skupno streho z lastnim narodom, lahko išče in najde jamstva in perspektive svojega boja za obstoj in razvoj.

Če smo skušali tako v skupih črtah zarisati podobo in bistvo neuvrščenega gibanja, potem bi kaj lahko razumeli vzroke, ki so pripeljali Jugoslavijo v krog neuvrščenih držav, kamor sodi od vsega začetka in kjer si je — po zaslugi izjemno pomembne mednarodne vloge njenega predsednika — upravičeno pridobila eno najvidnejših mest.

Jugoslavija je takorekoč edina evropska država — poleg Cipra — ki se je pridružila neuvrščenim silam. Njena pot k neuvrščenosti nosi — za razliko od večine drugih držav — nekatere izvirne značilnosti. Prva povojna leta se je jugoslovanska zunanja politika usmerjala k čim tesnejšemu sodelovanju z drugimi socialističnimi državami. To je bilo tudi naravno, saj je Jugoslavija v teku osvobodilnega boja uresničila svojo globoko družbeno preobrazbo, tako da je izšla iz vojne ne samo kot svobodna država, pač pa tudi z vsemi lastnostmi socialistične države. Vendar pa je od prvega dne vojne Jugoslavija postavljala narodno svobodo in neodvisnost kot najvišjo vrednoto. Zanj je dalo ljudstvo Jugoslavije tudi najvišjo možno ceno v človeških žrtvah. Naravno je torej bilo, da bo Jugoslavija, ko je zmagovita izšla iz vojne, svoj vstop v mednarodno življenje postavila na temeljno načelo o zagotovitvi in nadaljnji utrditvi lastne neodvisnosti. Tako stališče je nujno moralo priti v spor z drugačnimi, blokovskimi pojmi stalinske politike, ki si je hotela Jugoslavijo podrediti in njeno notranjo in zunanjo politiko usmerjati po kolesnicah, ki bi ustrezale blokovskim ciljem in ciljem Sovjetske zveze kot velike sile. Jugoslovanski odpor takim nakanam je nosil vse označbe protiblokovske usmeritve, torej neuvrščenosti zunanje politike. In bilo je naravno, da se je Jugoslavija povezala s podobnimi težnjami in tokovi v povojnem tako močno spremenjenem svetu.

Jugoslavija in njen predsednik sodita ne samo v vrsto najvidnejših neuvrščenih držav in neuvrščenih voditeljev, pač pa jima je zgodovina že priznala vlogo enega najpomembnejših ustvarjalcev neuvrščene politike. To veliko vlogo ustvarjanja in zbiranja neuvrščenih sil je opravil

Tito v svojih zgodovinskih potovanjih po vseh celinah, od Azije, Afrike do Amerike. Značilno je, da sodi med prve zgodovinske dokumente neuvrščene politike uradno sporočilo s pogovorov Tita s pokojnim indijskim voditeljem Nehrujem leta 1954 — torej še pred azijsko-afriško konferenco v Bandungu — kajti to sporočilo vsebuje vse bistvene prvine politike neuvrščenosti. Kako veliko vlogo in vidno mesto sta si Jugoslavija in njen predsednik pridobila v krogu neuvršenih držav že v prvih letih razraščanja in oblikovanja neuvrščenega gibanja, priča dejstvo, da so prav Beograd kot glavno mesto Jugoslavije izbrali za mesto prve svetovne konference neuvršenih držav v zgodovini.

Ves povojni razvoj sveta, razvoj Jugoslavije pa še posebej, priča o zgodovinskem pomenu usmeritve Jugoslavije k neuvrščeni politiki kot edini možni izbiri, ki zagotavlja Jugoslaviji, da kljub mnogoterim pritiskom zdaj s te, zdaj z druge strani, ohrani in utrdi svojo neodvisnost. Za Jugoslavijo pomeni neuvrščenost dosti več kot zgolj obliko povezovanja z drugimi državami. Neuvrščen položaj pomeni za Jugoslavijo tudi edino trdno jamstvo za samostojno lastno pot notranjega

razvoja. Zato v Jugoslaviji pojmujejo neuvrščeno usmeritev v mednarodnem življenju kot organski, sestavni del notranjega razvoja in narobe. To pomeni, da je samostojen notranji razvoj Jugoslavije, se pravi izvirne oblike samoupravnega socializma, v organski odvisnosti od neuvrščenega položaja Jugoslavije v svetu. Ni si mogoče zamisliti, da bi Jugoslavija s kakšno drugačno zunanjepolitično usmeritvijo kot je neuvrščenost lahko uspešno gradila samoupravno socialistično družbo. Pa tudi narobe je res: težko si je zamisliti, da bi Jugoslavija lahko bila neuvrščena država, če ne bi šla po samosvoji poti notranjega razvoja, ki se izraža v samoupravnem socializmu. Oboje — lastna notranja pot razvoja in neodvisna zunanja politika v sklopu neuvrščenega gibanja — pa je tisto, kar edino ustreza najglobljim družbenim, gospodarskim, človeškim in narodnim interesom jugoslovanskih narodov in narodnosti. Tako se Jugoslavija pojavlja v sodobnem svetu kot primer, kako neki narod, pa četudi je postavljen na še tako vetrni prostor, kot so narodi Jugoslavije, zagotovi sebi svobodno lastno pot na znotraj in na zunaj.

Drago Košmrlj

ANDREJ KOKOT

Prepričanje

Spil bom čašo skaljene vode,
veter prosil, da premeri svod neba,
poroti rekel, naj gre med bele rože,
da igra z mano sama se konča.

Ko bom nasičen tuje sreče,
povabim vse sodnike in poroto,
da pove, kdaj moj dan se izteče,
da razdam ves strup in vso dobroto.

In ko bo moj dan končan,
zemlja odprta na stežaj,
da sprejme trup poln mrtvih ran,
boste besedo temno vzeli spet nazaj.

Baski - prepovedan evropski narod

Če se kot turisti peljemo po zahodni Evropi, se nam zdi, da smo v svetu, ki se je bolj ali manj otrešel nacionalnih konfliktov in v katerem so danes temeljna vprašanja le nadaljnja gospodarska rast in socialna nasprotja. Ta svet naj bi z vsakdanjim prizadevanjem svojih družbeno-političnih gibanj težil k vedno večji odprtosti. Zahteve gibanj narodnih manjšin in manjšinskih narodov po priznanju enakopravnega statusa nacionalnih jezikov, avtonomnega, ne le kulturnega temveč tudi političnega življenja, in enakopravnega gospodarskega vključevanja v gospodarski in družbeni prostor večine, prikazujejo politični vrhovi, pa tudi politične stranke večinskih narodov običajno kot preživeli ostanek narodno-preporodnih gibanj preteklega stoletja, ki je sicer neprijetna, lahko celo nevarna ovira procesa tako imenovane evropeizacije, ki pa je danes že bolj ali manj v slepi ulici, saj z družbeno in gospodarsko prestrukturacijo evropskih dežel vse hitreje izginjajo tudi manjšine in manjšinski narodi.

Vendar izgleda, da je človeku, ki se rodi kot pripadnik določenega socialnega sloja ali kot pripadnik določene etnične oz. narodne skupnosti, vsaj danes še eksistenčno potrebna svoboda narodnostne opredelitve. Tega dejstva ni mogoče zbrisati s tem, da ga vrnemo zgodovini. Samo po sebi se razume, da sta v deželi, ki ne omogoča enakopravnega življenja vseh njenih narodnih skupnosti, problematični njena družbena odprtost in svoboda nasploh. Vse bolj očitno pa je tudi, da z ugotovitvijo o izginjanju in asimilaciji manjšinskih v večinske etnične skupine, v upanju in neredko prizadevanju, da bi bila ta asimilacija čim hitrejša, politika velikih narodov ni spravila z dnevnega reda

manjšinskih problemov. Ko piše o manjšinah v Franciji, ugotavlja R. Lafont, da doživljajo baskovska, bretonska, katalonska, korzijska, oksitanska, flamska in alzaško-lorenska nacionalna zavest stalno renesanso.

Članek naj bi informativno opozoril na enega trenutno najbolj militantnih evropskih manjšinskih narodov — Baske. Sama opredelitev „manjšinski narod“ za Baske ni najbolj posrečena, saj gre za povsem posebno in samosvojo, skoraj milijon strnjeno živečih pripadnikov obsegajočo narodno skupnost. Italijanski raziskovalec S. Salvi je štel Baske k desetim evropskim narodom, ki se na nobenem delu svojega ozemlja niso uspeli združiti v posebno narodno-državno skupnost. Imenoval jih je prepovedane evropske narode. Od tod torej naslov tega spisa. Pri pisanju informacije sem se oprl na naslednja dela: Guy Heraud — *Peuples et langues d'Europe*, Denoël - Paris 1968; Gil G. Reicher — *Les Basques*, Paris 1939; Philippe Veyrin — *Les Basques*, Arthaud-Toulouse 1955; J. L. Davant — *Lutte nationale et lutte des classes dans le mouvement basque*, *Les Temps Modernes* 324-26, avgust-september 1973.



Baski so danes naseljeni v štirih provincah severnozahodne Španije (Navarra in „provincias vascingas“: Guipuzcoa, Alaba in Viscaya) in v treh jugozahodnih francoskih pokrajinah (spodnji Navarri, Labourd in pokrajini Soule v nizkih Pirenejih). Po podatkih enciklopedije Baritannicae (1964) živi v teh štirih španskih provincah več kot milijon in pol ljudi, od tega je „pravih Baskov“ približno polovica. Priseljevanje v industrijska področja je zelo intenzivno, tako je — kljub naj-

prej ekonomski in kasneje politični emigraciji Baskov ter državljanski vojni, ki je med Baski zahtevala velike žrtve — število prebivalstva v prvih 60. letih našega stoletja narastlo kar za 130 %. Intenzivno doseljevanje je seveda posebno v mestih zmanjšalo prisotnost baskovskega nacionalnega elementa in pospešuje proces hispanizacije. V nasprotju z industrijskimi središči pa je za severna, agrarna, z Baski poseljena področja v Španiji in skoraj povsem agrarne z Baski naseljene pokrajine v Franciji značilno izseljevanje v mesta oziroma druge kraje Španije in Francije. V treh francoskih pokrajinah živi danes še okoli 150 do 200 tisoč Baskov. Baski sami sebe imenujejo Euskaldunak, kar pomeni: „tisti, ki imajo spretne roke“, svoj jezik pa Euskara, Euskuara, ali Uskara in je danes edini živi jezik v zahodni Evropi, ki ne spada v indo-evropsko jezikovno skupino. Med številnimi hipotezami o izvoru Baskov (npr. avtohtonosti, prihodu z vzhoda, sorodnosti z Etruščani, celo teorija Atlante) se je danes utrdila teza o sorodnosti baskovskega in kavkaških jezikov, ki — čeprav različni — tvorijo svojo jezikovno skupino. Po tej tezi naj bi bili Baski priseljenci, ki so prišli iz Male Azije v začetku bronzaste dobe (2000 let pred našim štetjem).

Z nam znano delitvijo v „zgodovinske“ in „nezgodovinske“ narode so Španci in Francozi tudi Baskom dodelili status „nezgodovinskega“ naroda, torej naroda, ki ni imel višjih socialnih razredov in zato tudi ne svoje lastne zgodovine. Pisanje Baskov o lastni preteklosti je pod močnim vtisom tega očitka, zato pogosto nekritično, v iskanju zgodovinske potrditve. Literaturo, ki sem jo imel v rokah, so pisali v glavnem Baski sami. Španski zgodovinski učbeniki, zvesti svoji centralistični kastiško-španski orientaciji, razmeroma malo, le ob obravnavanju regionalnih razvojnih značilnosti z Baski naseljenih področij, omenjajo tudi baskovsko zgodovino. Zanimivo je, da v tem pogledu skoraj ni razlike med srednješolskim učbenikom, ki je izšel v obdobju republike (R. Ballester: *Curso de historia de Espana*, Barcelona 1933) in univerzitetnim učbenikom, ki je izšel dobrih trideset let kasneje (C. Perez Bustamante: *Compendio de historia de Espana*, Madrid, 1966). Le nekoliko več podatkov o Baskih je v francoskih zgodovinskih pregledih.

Prisotnost Baskov na ozemlju Navare sicer omenjajo že rimski avtorji, vseeno pa se zdi zgodnja baskovska zgodovina bolj ali manj predmet ugibanj. Znano je, da so bili bojevit narod in da so se uspešno upirali različnim ljudstvom, ki so segali po iberskem polotoku. Tako so tudi Baski in ne Mavri razbili stražo Karla Velikega 778. leta v boju pri Roncevelles, ki ga opeva *Chansons de Roland*. Potem, ko so v VII. stoletju sprejeli krščanstvo, je dobila vera središčno mesto v njihovem duhovnem življenju in je to mesto obdržala vse do danes.

V srednjem veku sta na z Baski naseljenem ozemlju nastali dve državni tvorbi, ki ju Baski omenjajo kot sestavni del njihove zgodovine in neredko celo kot dokaz o njihovi državnostnosti (npr. J. J. Davant v *Les Temps Modernes*): biskajsko vojvodino (602—1052) in kraljevino Navaro, ki jo isti Davant časovno omejuje kar z letnicama 717—1839. Naj bo tako ali drugače: pirenejski prostor je bil prizorišče stalnih bojov, najprej med posameznimi španskimi in francoskimi fevdalnimi državami in kasneje med španskim in francoskim kraljem, vendar je Baskom v vseh sedmih provincah — ne glede na njihovo državno pripadnost — uspelo v Franciji do francoske revolucije, v Španiji pa celo pol stoletja dalj obdržati lokalno avtonomijo in privilegije v trgovini, vojski in dajatvah.

Ti privilegiji so bili sestavni del tradicionalnih zakonov, imenovanih *fueros*, ki so določali pravice ljudskih skupščin in pravila dedovanja. Lokalne skupščine — te so se tako po sestavi kot v funkcioniranju med seboj nekoliko razlikovale — so imele v rokah praktično vso lokalno upravo: razpolagale so z vodo in gozdovi, skrbele za pašnike, ceste in mostove, upravljale s katastrskimi knjigami, nadzorovale trgovino itd. Baski so imeli tudi svoje avtonomno sodstvo. Posebno ponosni pa so bili na privilegij, ki je določal, da jim ni treba služiti vojske izven dežele, obenem pa je omogočal lokalne „brambovske“ oddelke. Kmetje, ki so bili večina prebivalstva, so bili — kot piše P. Veyrin — v glavnem svobodni in niso poznali podložništva. Oblast kraljevih zastopnikov oz. predstavnikov posameznih fevdalnih gospodov je bila torej omejena, čeprav različna tako v posameznih obdobjih kot po posameznih deželah.

Baski imajo bogato književno tradicijo, saj segajo začetki pisane besede v njihovem jeziku že v 16. stoletje. Tako je pesnik Bernard Dechepare v prvi polovici tega stoletja osupel, „ker so Baski — med katerimi so bili in so veliki učenjaki — tako malo storili v korist lastnega jezika“ — izdal drobno brošuro verzov v „domačem“ jeziku. 1571. leta je izšel prevod svetega pisma (Jesus Christ Gure Jaunaren Testamentu Berria), ki se smatra za klasično delo v baskovskem jeziku. Kontinuiteta izdajanja različnih besedil v „Euskari“ nato ni več prekinjena, čeprav so v obdobju do 19. stoletja to predvsem različni cerkveni teksti ali poizkusi liričnih izpovedi. Ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja pa naj bi literatura Baskov doživela renesanso. Med najpomembnejšimi stvaritvami 20. stoletja se omenjajo Cancionero Vasca Azcube (1919) in pesmi P. A. Donostia.

Bolj bogata kot umetna literatura je baskovska ljudska umetnost in folklor. Izročilo pozna pravo množico legend, pregovorov in pesmi, še danes je mogoče ob praznikih opazovati njihove slikovite narodne noše, medtem ko je tako imenovana baskovska kapa (beret basque = baretka) vsakdanje Baskovo pokrivalo. Ljudska igra z žogo se imenuje pelota in jo še danes igrajo v baskovskih deželah praktično vsi moški od otrok do župnikov. Le kratko lahko v tej zvezi omenimo še baskovsko cerkveno arhitekturo, saj se baskovska cerkev z dolgimi lesenimi galerijami za moške vernike razlikuje od cerkva v Španiji in Franciji. Posebna zanimivost pa je „baskovski križ“ na grobovih, ki s svojo nenavadno okroglo obliko in orientalsko ornamentiko spominja na tako imenovano „svatiko“ indijskih ljudstev ter tako kot najstarejši baskovski materialni spomenik nemo priča o danes še ne povsem razkriti povezanosti stare vzhodne in baskovske zgodovine.

S krepitvijo državne in kraljeve moči (posebno v Franciji) je sicer že v obdobju pred francosko revolucijo postajala baskovska avtonomija vse bolj navidezna, čeprav so jo formalno tako v Franciji kot Španiji še spoštovali. V Franciji so bile avtonomne pravice Baskov dokončno odpravljene šele s centralistično organizacijo francoske države po francoski revoluciji, v Španiji pa so to avtonomijo izgubili pol stoletja kasneje, potem ko so podprli po-

nesrečni karlistični upor (1839). Misel o skupni zgodovinski in etnični povezanosti sedmih baskovskih dežel — skrita v ljudski formuli „Zaspiak-bat“, ki po naše pomeni: $7=1$ — pa vse do danes ni zamrla.

Začetki modernega nacionalnega gibanja Baskov segajo v devetdeseta leta preteklega stoletja in so tesno povezani z mislijo in delom Sabina de Arana Goiri. Sabinovi nacionalni koncepti so nastali v obdobju velikih gospodarskih in družbenih pretresov v južnih, z Baski poseljenih provincah. V istem letu, ko Sabino objavi svoje nove sestavke, je ustanovljena borza v Bilbau, obenem pa pride do prve delavske stavke.

Leta 1895 je ustanovil Sabino s somišljeniki Narodno stranko Baskov (špan. Partido Nacionalista Vasco), ki je nato več kot šestdeset let edina politična stranka Baskov. „Euzkadi“ je dežela Baskov, piše Sabino (Davant opozarja, da je beseda Euskadi, ki pomeni deželo Baskov, Sabinova lastna konstrukcija), njegovo geslo, ki postane tudi programsko izhodišče Narodne stranke, pa je v skladu z baskovsko krščansko in narodno tradicijo: Juan Gaiakoa eta Lega Zaharra (Bog in stara pravda). Sabinova nacionalna ideologija je „separatistična in nacionalistična“ (Davant), njegovi družbeni koncepti pa so nejasni. Sabino je sicer obsojal kapitalistično izkoriščanje, se zavzemal za družbene reforme, vendar je ostal daleč od socializma. Kot piše Davant, naj bi vzrok za to ne bil le v njegovem verskem prepričanju in težnji, da bi združil versko in narodno tradicijo Baskov, temveč v odklonilnem odnosu leta 1879 ustanovljene socialistične stranke Španije do nacionalnih zahtev Baskov in njihovega gibanja. Narodna stranka Baskov je postala jedro narodnega gibanja in je uspela vse do proglasitve republike 1931. leta Baske v Španiji enotno strniti okoli sebe.

Proglasitev republike pa je Baske v Španiji razdelila v dva tabora. Guipuzcoa, Viscaya in delno tudi Alba so bile pripravljene pogajati se o statusu relativne avtonomije Baskov v republiki, medtem ko je Navara — sama razdeljena v dva tabora — 9. junija 1932 na zboru v Pamploni odklonila pogajanja z republikansko vlado. Kaj je lahko Baske v tem odločilnem trenutku tako usodno ločilo in povzročilo razcep v njihovem gibanju —

razcep po svoje usoden tudi za kasnejši potek državljanske vojne? V Navarri — ki je pretežno agrarna pokrajina — je tradicija karlizma močnejša kot v ostalih baskovskih deželah, na odločitev navarskega kmeta pa je imela velik vpliv tudi duhovščina, sama zmedena ob obljubah španskih generalov (npr. Mole) in v strahu pred „rdečo nevarnostjo“. Tako vidi Davant enega glavnih vzrokov za navarsko odklonitev v agresivnem antiklerikalizmu španskih republikancev. Vseeno pa — kot trdijo navarski Baski — Franco med njimi ne bi dobil oborožene podpore, če bi republikanska vlada omogočila konstituiranje narodne vlade Baskov že pred frankističnim udarom 18. julija 1936.

Naj bo tako ali drugače: Navarra je ob udaru stopila na stran monarhistov in tri tisoč navarskih „requetes“ je bilo med Francovimi najboljšimi možmi. Zato pa Franco tudi v Navarri ni prav nič prizanesel svojim nasprotnikom: že istega leta je 7000 navarskih Baskov plačalo nacionalno prepričanje s smrtjo.

Ostalim trem baskovskim provincam je republikanska vlada tri mesece po Francovem udaru — 6. oktobra 1936. leta — priznala avtonomijo. Viscaya in Guipuzcoa sta se — „od proletariata do buržoazije“ — skupaj z Narodno stranko Baskov že v prvih dneh vojne dvignile v obrambo republike. Boji v z Baski naseljenih pokrajinah so trajali do poletja 1937 in so — kot je znano — zahtevali mnoge smrtno žrtve. Po zmagi frankistične vojske je veliko Baskov emigriralo v ZDA in Francijo. Tudi baskovska narodna vlada, sestavljena iz pripadnikov Narodne stranke, je našla azil v Franciji. Tako je njena rezidenca še danes v ulici Singer št. 48 v Parizu.

Po podatkih časopisa TIME (jan. 1974) naj bi le manjšina španskih Baskov danes še živela v gorah od živinoreje in kmetijstva oz. od ribolova ob obali. Štiri z Baski poseljene španske province so med najbogatejšimi v Španiji in v industrijskih središčih, kot je Bilbao ali področje okoli San Sebastiana, živi že skoraj 80 % španskih Baskov. Gospodarska prestrukturacija z Baski poseljenega prostora in spreminjanje socialne strukture prebivalstva sta pospešili tudi idejno diferenciacijo v njihovem narodnem gibanju.

Medtem ko si je v dolgoletnem boju proti španskemu nacionalnemu pritisku in nato

proti fašizmu uspela Narodna stranka zagotoviti množično podporo — dokaz za to podporo sta tudi uspela generalna štrajka 1947. in 1951. leta — je postala po drugi svetovni vojni glasnejša kritika njene politične taktike in njenih družbenopolitičnih konceptov. Ti koncepti so postali za delavske sloje razmeroma kmalu nezadostni in delavci so začeli pristopati k levim španskim strankam in gibanjem, čeprav te stranke in gibanja — z izjemo komunistov — niso pokazala posebnega razumevanja za baskovski nacionalni problem. Poleg tega se je Narodna stranka s svojim programom zavzela za združitev in avtonomijo južnih baskovskih provinc v demokratični Španiji, kar pomeni, da se je odpovedala Baskom v Franciji. In ne nazadnje: njena nenasilna politična taktika je po mnenju njenih kritikov v državi, ki se ne izogiba nobenih represivnih metod, že v naprej obsojena na neuspeh.

Kot Kataloncem Frankova Španija tudi Baskom ni priznala nobenih nacionalnih pravic. Po obdobju popolne prepovedi katalonskega in baskovskega jezika so španske oblasti sicer v zadnjem času nekoliko popustile — naj bo zato, da bi oslabile pozicije nacionalistov ali zato, da bi popravile slab sloves v tujini — in so dovolile omejeno število publikacij v katalonščini in baskovskem jeziku, obenem pa omogočile lokalni in nacionalni radijski postaji v Barceloni in San Sebastianu. V javnem življenju, v šoli, v administraciji in na sodišču je seveda mogoče uporabljati le kastilščino (oz. španščino). Vse poizkuse Kataloncev in Baskov, da bi si z množičnimi manifestacijami zagotovili nacionalne pravice, je tako kot obe generalni stavki, ki ju je organizirala Narodna stranka Baskov, Frankova oblast nasilno zadušila.

Posledica kritičnih razhajanj v baskovskem nacionalnem gibanju je nastanek gibanja ETA (Euzkadi Ta Azkatzazuna — Domovina Baskov in svoboda) leta 1959. Vodstvo gibanja je že od ustanovitve v rokah militantnejših nacionalistov, ki se v svojih družbenih konceptih nagibajo k socializmu in celo marksizmu, obenem pa se zavzemajo za neposredno akcijo proti španski fašistični oblasti. V petnajstih letih od ustanovitve je tudi v ETA prišlo do številnih razhajanj, predvsem v iskanju ravnotežja med nacionalnimi in so-

cialno revolucionarnimi koncepti. Spoznaje, da je potrebno nacionalne zahteve gibanja povezati z družbeno revolucionarnim bojem, je sicer sestavni del programa vseh skupin, nasprotja pa nastajajo ob vprašanju poudarka. Na konferencah 1968 in 1970. leta se je ETA razcepila v dve skupini. Prva, ki je kasneje dobila večinsko podporo, sicer vztraja pri socialističnih izhodiščih, vendar se zavzema za enotnost nacionalno usmerjenega meščanstva in proletariata v boju za nacionalno osvoboditev. Druga skupina zastopa bolj internacionalistično stališče. Tako se zavzema za enotno delavsko fronto iberskega polotoka, ki bi v boju proti španskemu fašizmu združila ves španski delavski razred in bi šele prek socialne revolucije zagotovila tudi nacionalno osvoboditev Baskov.

Po programu, ki ga je junija 1972 objavil časopis Zutik, je ETA organizacija „narodne osvoboditve“, ki se bori za združitev severnih (francoskih) in južnih (španskih), z Baski naseljenih provinc v enotno socialistično državo Baskov, neodvisno tako od španske kot od francoske države. Sedanje stanje imenuje časopis okupacijo. V skladu s tem stališčem ETA

je njen delavski voditelj Onaindia že na procesu v Burgesu pred skoraj petimi leti zahteval, da ga sodišče obravnava kot vojnega ujetnika.

ETA se je od konca šestdesetih let že večkrat zatekla k terorističnim akcijam in atentatom, njena zadnja taka akcija pa naj bi bil — kot je znano — atentat na španskega premiera Blanca. Po podatkih komentatorja londonskega Observerja (dec. 1973) ob tej priliki naj bi se ETA za teroristične akcije pripravljala tudi na Irskem skupaj z IRA (Irsko republikansko armado). Nas bi seveda zanimalo, kako odmeva politični program ETA in njena politična in teroristična aktivnost v širših plasteh baskovskega prebivalstva. O tem pa praktično ni podatkov. Če verjamemo J. J. Davantu, ima ETA pri Baskih na obeh straneh meje množično podporo. Tudi komentator Observerja je ob atentatu na Blanca zapisal, da je ETA edina dovolj močna opozicijska politična skupina v Španiji, ki je lahko izvedla tako teroristično akcijo. In vendar se je terorizem v dosedANJI zgodovinski izkušnji izkazal kot zelo dvomljiva in ne posebno uspešna metoda političnega boja, ki je običajno združila le nekaj najbolj fanatičnih somišljenikov, medtem ko je v širših plasteh prebivalstva naletela na zelo deljena mnenja in ostala brez kohezivnega učinka. Zato tudi o obsegu zaledja ETA lahko le ugibamo.

Španski Baski imajo še svoje delavske sindikate, ki jih zaradi pomanjkanja prostora le omenjamo. Izjemno mesto v življenju baskovskega človeka in njegovem nacionalnem boju pa ima glede na globoke korenine krščanstva in stoletno tradicijo katoliške cerkve njegov duhovnik. Baskovski duhovnik je, kot piše Veyrin, v marsikaterem pogledu „samosvoja osebnost“, v stalnem, neposrednem stiku s sorojakom tako pri igranju pelote, njegovi vsakdanji duhovni in družabni stiki ter njegovem narodnem upor. Ze v državljanski vojni so mnogi baskovski duhovniki stopili na stran republike. In prav tako so v današnji Španiji, naj bodo vključeni v narodno-politična gibanja ali izven njih, baskovski duhovniki v stalnem sporu in neredko celo v odkritem spopadu ne le s civilnimi, temveč tudi cerkvenimi španskimi oblastmi.

Od francoske revolucije 1789. leta in tudi še danes prevladuje v Franciji prepri-

ANDREJ KOKOT

Zvezda

*Nekje je zvezda mrtva,
brez sonca in brez noči
in brez čudnih ljudi,
je brez boja za črno in belo.*

*Tam ni belih cvetov,
ne smrti in temnih grobov.*

*Pa ta zvezda žari,
kljub temu žari!*

čanje, da obsega „francoski narod“ vse v francoskem državnem okviru združene prebivalce ne glede na njihov jezik in etnično poreklo, ne obsega pa npr. francosko govorečih Belgijcev in Švicarjev. Francoski narod so torej po tem naziranjju tudi Bretonci, Baski, Katalonci, Flamci ter ostale manjšinske narodne skupine, ki živijo v okviru francoskih državnih meja. Toda, če „ta abstraktna koncepcija naroda vodi k odpovedovanju manjšinam, ki so ostale izven državnih meja, ima znotraj države za posledico njihovo asimilacijo“ (Heraud). Francoska „demokracija“ sicer ne postopa sovražno proti tujim (nefrancoskim) jezikom; v skladu s svobodo izražanja lahko izhajajo časopisi v kateremkoli med njimi. Isto velja tudi za njihovo javno uporabo. „Na nesrečo“, nadaljuje Heraud, „pa je jezik družbeno bitje. Da bi se ohranil, potrebuje določeno organizacijo jezikovne skupnosti. Toda liberalna francoska demokracija ne pozna in ne podpira nobene jezikovne skupnosti izven nacije. Francoščina je edini uradni jezik na vsem teritoriju, jezik, ki ga je nujno potrebno poznati in edini, ki se ga poučuje v ljudski šoli“.

Različna zakonska določila so po drugi svetovni vojni — predvsem tako imenovana „loi Deixonne“ — omogočila fakultativni pouk manjšinskih jezikov za učitelje, prav tako s fakultativnim značajem pa so bili sprejeti v program mature. Leta 1951 je škofija v Bayonne uvedla baskovski jezik kot obvezen predmet v svojih seminarjih in katoliških šolah prve in druge stopnje. Po ekumenskem koncilu je postala baskovščina tudi liturgični jezik, z zahtevo mestnega sveta v Bayonnu 1967. leta pa naj bi se baskovski jezik kot prvi učni jezik uvedel tudi v nižje državne šole.

Za razliko od danes že razmeroma industrializiranih španskih z Baski poseljenih provinc ima ozemlje, na katerem so naseljeni francoski Baski, še vedno skoraj povsem agraren značaj. Prevladuje majhna kmečka posest, ki še pospešuje izseljevanje v industrijska središča v ravninah, kot je npr. Bordeaux. Zato je razumljivo, da je bilo baskovsko nacionalno gibanje tod manj militantno kot v Španiji. Tudi to gibanje pa od začetka šestdesetih let doživlja ponoven polet. Gibanje mladih Baskov v Franciji „Enbata“ je najprej

nastalo okoli časopisa z istim imenom, nato pa se je leta 1963 konstituiralo kot organizirano politično gibanje. Ob svoji ustanovitvi so za svoj programski cilj razglasili „politično, administrativno in kulturno avtonomno enoto v združeni Evropi, ki bo združila sedem baskovskih provinc in se v federativni zvezi povezala z ostalimi evropskimi etničnimi skupinami“. V prvi fazi naj bi se zato v poseben „department“ združile tri francoske z Baski poseljene province (Soule, spodnja Navarra in Labourd). Ta department naj bi imel poseben šolski in administrativni statut za baskovski jezik. Politični razvoj v Evropi in Franciji pa je hitro demantiral iluzorna upanja in pričakovanja mladih Baskov. Danes predstavljajo jedro gibanja uradniki, delavci, delno tudi kmetje, njihova ideološka in taktično politična izhodišča ter njihove nacionalne zahteve pa se vse bolj približujejo programskim izhodiščem ETA.

Francoska vlada se — kot vse kaže — temeljito zaveda, da baskovski nacionalni problem tudi zanjo že zdaleč ni „ad acta“. Ena zadnjih potrditev te ugotovitve naj bi bila po mnenju Newsweekovega komentatorja v odklonitvi francoske vlade, da bi se s Španijo pogajala o vrnitvi domnevnih atentatorjev na premiera Blanca, njihova začasna konfinacija v okolici Lilla in nato njihov nepojasnen odhod v „neznano smer“.

Kaj naj zapišemo ob koncu te informacije? Da se zde zahteve baskovskih nacionalistov po korekciji špansko-francoske meje v korist nacionalne države Baskov danes nerealistične, iluzorne, neuresničljive...? In obenem: kje je odprtost, evropska širina in svoboda sveta, ki lahko enostavno prepove več kot milijonskemu narodu njegovo eksistenco?

Tudi narod je zgodovinski in zato verjetno prehodni pojav. Tako lahko verjame, da sodobni procesi v svetu, kljub številnim oviram težijo k širšim, bolj odprtim oblikam združevanja. Tisočletno nacionalno vztrajanje Baskov in njihova agresivna prisotnost v današnjem svetu pa ponovno dokazujeta, da je nacionalna zavest zelo močno čustvo, ki ga z enostavno prepovedjo ni mogoče ubiti.

(Vestnik koroških partizanov, Ljubljana, 1974/I)



Tudi Slovensko prosvetno društvo „Svoboda“ v Logi vasi je lani proslavilo 70-letnico obstoja.



Na slikah: moški zbor jubilarnega društva, mešani zbor „Mojceji“ in mešani zbor sosednega SPD „Edinosti“ v Škofičah.



Iz stare lipe poganja novo drevo

Naša domačija stoji pod borovim hribom na desnem dravskem bregu. Odtod ima oko pri lepem vremenu prosto pot mimo Št. Petra na Vašinjah tja na sončne Dješke, kjer se rado ustavi in dalje sploh ne želi. Bolj proti polnočni strani pa preblizu stoječi enakomerni stožec Vašinje gore ne more utešiti pogleda, tudi iz borovine na gričku sijoča cerkvenica Lisna ga uspe privabiti le za trenutke, ko od tam ravno zveni poldne ali večernico.

Že v rosnih otroških letih, ko sem spoznaval široki podjanski svet med Peco in Svinjo planino, sem opazoval, kako v nevihtah sivi dežni zastor zakrije Svinjo, medtem ko Vašinja gora spredaj še dolgo modri v nebo. Tako sem za Vašinjo goro zaslutil veliko neznanega sveta, ki je venomer dražil domišljijo. V tistih letih sem ta kraj napolnjeval večinoma z divjimi nevihtami, s točo in živinskimi sejmi. Oče, ki so hodili tja nakupovat krave in ovce, so mu vedeli tudi ime: „Grebinja“.

Tudi v poznejših, mladeniških letih me je grebinjski vremenski kotel in svet pod Gorenčico in okoli Vašinje gore hkrati privlačeval in odbijal. Nenehno me je izzival, da bi razvozlal njegove skrivnosti. Nevihtam s točo in živinskim sejmom so se pridružile številne kitice pesmi o Roži Mariji na Lisni in posebno v Kloštru. Medtem ko so moški modrovali o letini in cenah že pri tretjem ali četrtem vrčku Štihowega piva, v hladu lip in kostanjev, so poljanke in gorjanke še vedno iskale tolažbe in utehe pred kipom kloštrske Matere božje, daleč čez poldne prepevajoč, brez nemške komande, kakor je od srca prihajalo.

Prepotoval sem „Dravce“ ali „Cedrovce“ — na biciklu in podplatih — od Drumelj pri Labotu, prek Leda in Šmiklavža v Gorenčah do Rude, Podbrega in Grebinja. Od Račič in Št. Petra ter Šmartina do Št. Štefana in Vovber. Preplazil sem dješke, vovbrske in grebinjske gore, kjer te kot neznanca še pogostijo po stari navadi z moštom in kruhom. Hodil sem po pokopališčih, od groba do groba, in povsod ugotavljal isto prečudno stvar: Slovenci tod so nesmrtni ali pa hodijo umirat v drugo deželo. V Št. Petru je napis „Volksschule“ pomaknjen kuriozno nesimetrično na rob šolskega poslopja: slovenski del napisa so nacionalni ihteži nabitro prepleskali, za celo steno pa občina v teku petdesetih let ni imela ne denarja ne časa. Vprašam možakarja za pot, pa mi zabrusi v slabi nemščini: „Reden's tajtsch, mir san jo in Esterajh!“ V Šmarjeti se po petdesetih letih še niso zedinili, kje je pravzaprav bilo tisto oktobrsko glasovanje: Imajo kar dve spominski plošči, eno na šolskem poslopju, drugo pa na neki uti. Vzpenjam se v Vovbrske gore, nedeljsko jutro, s hriba od podružnice klenka — naračmal sem na šentlambertske sejme ali žegnanje: dvakrat sem moral pogledati, ker sem mislil, da se mi sanja — skoraj vsi moški uniformirani, v rjavem koroškem gvanu. Na cerkvenih vratih razberem besede v nemškem pravopisu, ki jih je s svinčnikom zapisala okorna roka: Schklamprat (Št. Lambert) je en hudoben kraj. V Stari vasi

pri Grebinju se mi prikadi „Ierma“ (nevihta) nasproti. Ženska srednjih let, ki stremi po vaški poti navkreber, mi pritrdi po domače: Ja, diž bo, diž bo! Mahnem jo v bližnji trg in počakam, da se zlije. Gledam, strmim, si manem oči: zviška zre na „štramtajc“ Grebinj napis „Narodna šola“. Udaril je — vsemu navkljub — skozi nemško apno, prestal toliko političnih ujm, ki so prizadele te kraje in ljudi tako hudo, kakor verjetno niso zadele nobene druge koroške pokrajine.

Začel sem se nekako načrtno poglobljati v duševne poteze tega severovzhodnega kota slovenske Koroške, študirati registre in klaviaturo metod in sredstev ponemčevanja, narodno-jezikovnega odtujevanja. Še pred približno sto leti v velikovškem okraju med kraji južno od Drave in kraji severno od Drave v jezikovnem in narodnem pogledu ni bilo bistvene razlike. Prvi hujši ponemčevalni val se je razlil čez „Dravce“ že pred prvo svetovno vojno. Odločilen dejavnik pa je gotovo v različni ekonomski strukturi obeh delov Podjune, ki ju ločuje Drava: socialnoekonomski položaj povprečja slovenskega prebivalstva v ruško-grebinjski okolici je (bil) bistveno slabši od pliberške okolice. Ponemčevalni zatiralni naval na velikovško-grebinjsko področje je po plebiscitu naravnost pobesnel in vrgel v neravno razmerje sil vsa sredstva: individualni in kolektivni teror, gospodarski pritiski in zapostavljanje, ponemčevalno šolstvo in še cerkev. Posledice lahko opazujemo po 50 letih po vseh občinah velikovškega sodnega okraja.

Peter Handke, letnik 1943, v številne jezike prevajani pisatelj, po materi slovenskega pokolenja, doma iz Stare vasi pri Grebinju, je v avtobiografski knjigi „Wunschloses Unglück“ (1972) dokaj točno označil ekonomski in socialni položaj svojega domačega kraja. Kolikor je pokrajina nudila obdelovalne zemlje, pravi Handke, je ta bila last cerkve in plemiških veleposestnikov, ki so jo deloma dajali v najem prebivalstvu, malim kmetom in rokodelcem. O svojem dedu, ki je z nad 86 leti še čil in zdrav, pripoveduje, da je bil tesar in zraven sta z ženo obdelovala nekaj krp zemlje, za katere sta letno oddajala najemnino. Dalje je o dedu zapisal, da je slovenskega pokolenja, Slovenec, in da je nezakonski sin hlapca, kakor tedaj večina otrok tega malokmečkega prebivalstva. Ta opis zaključuje pisatelj s pomenljivim navedkom iz ekonomskega časopisja, namreč da je lastnina popredmetena svoboda, kar ima v določenem smislu in obsegu svojo veljavo. V drugi knjigi z avtobiografsko vsebino „Ich bin ein Bewohner des Elfenbeinturmes“ je Handke kritično zapisal nauk iz koroških šolskih klopi: „Učili so me, jezike zaničevati in jezike ljubiti. Neke manjšini pri nas, ki od mladih nog govori neki slovanski jezik, smo mi drugi svetovali, naj vendar gre v tisto deželo, kjer govori večina njen jezik“.

Posebno po plebiscitu je nemški nacionalizem masivno in brutalno izrabljala ekonomska šibkost in odvisnost slovenskega prebivalstva kot sredstvo razdvajanja, izigravanja in germanizacije. Ta odvisnost in ranljivost je bila seveda največja pri najemnikih celih kmetij in med najemniki travnikov in njiv. Tako rekoč vsi batarji in kmetje zapovrstje pa so odvisni od zemljiške veleposesti zaradi tega, ker sami nimajo gozda temveč kvečjemu kake servitutne pravice dvomljive vrednosti. Če je kmet ali batar potreboval stelo, suhljice za drva, stavbeni les za „rušč“, če ima vodovod iz baronove gore itd., je moral iskati naklonjenosti protislovensko usmerjenega veleposestnika in njegovih gozdarjev ter uradnikov. Nekdaj je bil to zlasti baron Helldorf, potem je zavzel njegovo mesto posebno sinški Leitgeb.

Nemški nacionalizem je po plebiscitu brutalno izkoriščal svoje ekonomske prednosti, prav tako leta 1958 pri tistih šolskih štrajkih in odjavah od dvojezičnega pouka. Ta pritiski je dejaven tudi še danes, kolikor ni itak razbit zadnji odpor in ljudstvo pahnjeno v topo resignacijo. Za ilustracijo nekaj primerov: V Grebinju in okolici so namah pregnali vse najemnike Helldorfovih posestev, o katerih so sumili, da so glasovali za Jugoslavijo. Ne postava o varstvu najemnikov, ne prošnje in tožbe niso nič zalegle. Spomladi leta 1922 je dal Mannner v imenu barona Helldorfa vreči iz stanovanj v Št. Jakobu in v Kloštru več družin, češ da stanovanja potrebuje, ali ta stanovanja so potem stala prazna. Gospa Matendorferjeva iz Stare vasi je 30 let bila šolska služkinja v Grebinju. Odslovili so jo brez pokojnine. Bila je Slovenka. Konec aprila 1921 je bila javna najemniška dražba travnikov iz Helldorfovega

veleposestva. Izvršila pa se je samo pri parcelah, katere so imeli do tedaj v najemu zavedni Slovenci. Bila je tam nastavljena cela truma nemškutarjev, ki so kričali kakor besni, zmerjali in grozili s palicami tako, da Slovenci niso bili življenja varni. Dosegli so, da so bili vsem Slovincem travniki odvzeti. Marsikateremu kmetu je s tem grozil gospodarski polom.

Po plebiscitu se je tudi koroška C e r k e v, celovško škofijstvo pričelo udinjati germanizatoričnim smernicam Heimatdiensta — Heimatbunda. V dvojezični župniji Grebinj je bil nastavljen za župnika slovenščine nezmožni poljski Nemec Leitner-Lipiarczik, ki tudi po več letih še ni znal toliko slovensko, da bi ustrezal normalnemu pastirovanju in verouku. Slovenci so vztrajno zahtevali dvojezičnost v cerkvi in slovenski verouk za slovenske otroke. Svoje zahteve so podkrepili s podpisi, ki so prišli potem ali po škofijstvu ali po župniku v roke žandarmerije. Podoben boj so Slovenci bojevali v sosednji slovenski župniji, na Rudi, kamor je škofijstvo poslalo za župnika koroškega Nemca Laureja, ki je po letih za silo lomil slovenščino. Slovenski verniki so kljubovali dolga leta, da bi dosegli svoje jezikovne pravice v cerkvi. Nad slovensko delegacijo, ki je v župnišču predložila svoje želje in zahteve, so poslali orožnike. V znamenju zapostavljanja slovenskih vernikov je potekal tudi cerkveni shod velikovške dekanije na veliko gospojnico leta 1926 v Kloštru. Na sprejemu pri škofu je predstavništvo koroških Slovencev hotelo izročiti peticijo, vendar je škof ni sprejel. Ob priložnosti birme v št. Rupertu leta 1926 se je velikovski župan zahvalil škofu za vztrajno sodelovanje in podporo v vsakem oziru, in res niso vpeljali toliko nemških pridig in potisnili slovenski materin jezik iz šole in cerkve nikjer v takem obsegu kakor v velikovski dekaniji.



Pevski zbor SPD „Danica“ v št. Vidu v Podjuni ima med drugim tudi prijateljske stike s pevskim zborom MGV Liedertafel Großgründlach pri Nürnbergu v Zvezni republiki Nemčiji, kjer je lani z uspehom gostoval.

Teror, grožnje in fizični napadi, ki so bili zlasti v dvajsetih letih skoraj na dnevnem redu, so se odigrali v posebno obremenjevalnih okoliščinah. Prvič, ob terorističnih aktih zoper Slovence so se predstavniki javnega reda (orožniki) zadržali pasivno ali pa so te izgrede celo dobrohotno spremljali. Drugič, pri terorističnih aktih zoper Slovence so javno sodelovali predstavniki oblasti (okrajni sodnik, župani). Tretjič, pred sodnijo Slovenci navadno niso dosegli ničesar, saj je sodnik govoril o napadenih kot o „jugoslawisch Gesinnte“, napadalce pa tituliral s „heimatentreue Bur-schen“. Tako se mnogi Slovenci niso več obračali na sodišče po pravico, saj so imeli samo pota in stroške, ne da bi kaj dosegli.

Najhuje so seveda bili preganjani in trpinčeni tisti Slovenci, ki se po plebiscitu niso uklonili, temveč kmalu spet začeli v velikovsko-grebinjskem okolišu poživiljati slovensko gospodarsko, kulturno in politično dejavnost. Teror je imel ta namen, da stre Slovincem življenjsko voljo in jih pahne v resignacijo, posebno pa da mladini prepreči vstopanje v slovenske kulturno-politične vrste. Med zelo številnimi terorističnimi akti naj bosta navedena vsaj dva izmed najhujših primerov:

V nedeljo 12. marca 1922 bi moralo biti v Kloštru od oblasti dovoljeno slovensko zborovanje. Pred zborovalnim poslopjem se je začela zbirati gruča ljudi, oboroženih s palicami in revolverji. Okrajni revirski inšpektor Philipp Zwick je naznanil sklicateljshoda, da Heimatdienst ne trpi slovenskega zborovanja in da orožniki ne bodo mogli preprečiti napadov. Na ugovor sklicatelja, da Heimatdienst ni nobena oblast, je dejal revirski inšpektor, da bodo orožniki odšli in da prepustijo vsako odgovornost Slovincem. Ker so Slovenci upravičeno odklonili tudi kontrolo nad zborovanjem, ki bi jo morali izvrševati trije teh „orgešovcev“, je tolpa vdrla v zborovalne prostore, ne da bi ji orožniki branili. Med divjim kričanjem in grožnjami so pretepli Velikovčana Čarfa in druge Slovence. Sklicatelja shoda Toma Kunčiča iz Spodnje Kneže so pretepli s palicami, bikovkami in bili s pestmi in revolverji po glavi. Potem so napravili pred hišo „špalir“ ter pretepali in pljuvali v Slovence ki so bili prisiljeni odhajati skozi njih vrste. Vse to se je dogajalo pred očmi orožnikov. Napadalske tolpe so bile zbornane iz vseh občin velikovške okolice. Grebinjski župan Schwarzen je bil pozval celo občinske odbornike, naj pridejo k tem pretepom. On je določil, katere Slovence je treba pretepti. Poleg grebinjskega župana Schwarza in župana Rabitscha iz Vovber je vodil pretepače deželnosodni svetnik dr. Josef Poetsch iz Velikovca. — Naslednji dan pa se je tolpa zbrala pred Narodno šolo v Št. Rupertu, kakih 60 mož, in je pod vodstvom istega dr. Poetscha, velikovškega župana Kandutha in učitelja Hornbognerja zahtevala od dr. Petka in od Kupperja, nadučitelja na Narodni šoli, da morata do 1. aprila zapustiti Velikovec, ker pozneje ne morejo jamčiti za njuno življenje. Za nobenega od pretepaške tolpe to ni imelo posledic: Schwarz in Kanduth sta še naprej županovala, dr. Poetsch še dolga leta „sodil“ v Velikovcu. Če so bili tepeni socialdemokrati, je bilo že nekoliko težje ostati nekažnovan. Josef Glantschnigg iz Št. Štefana pri Vovbrab, krajevno znan klofutač (p. d. so ga imenovali „general Zepej“), je bil leta 1927 vendarle obsojen. Aprila tistega leta je na zborovanju socialdemokratov v Velikovcu govoril poslanec Gagl, landbundovci pa so zborovanje motili. Pri tem je Glantschnigg s pestmi razbil obraz Wedenigu, tedanjemu velikovškemu okrajnemu tajniku socialdemokratov.

V takih razmerah je bila seveda vedno tvegana reč, organizirati kulturne prireditve ali javno dostopna politična zborovanja. Od leta 1921 naprej je bil grebinjski okoliš hudo izoliran, šele junija 1927 so priredili dvoje zborovanj in sicer pri kmetu Goleju na Krčanjah in pri kmetu Kazorniku Pod bregom pri Grebinju. Govoril je poslanec Vinko Poljanec o programu koroške slovenske stranke, o šolskem vprašanju in o gospodarskih potrebah. Domači kronist je pri tej priložnosti zabeležil: Menda noben narod ni tako potreben dobre besede kakor mi ubogi koroški Slovenci severno od Drave, kjer smo tako rekoč od vseh zapuščeni. Bere se pri nas strašno malo, ne uprizarjamo iger, ker bi nam prireditve razbili, nimamo voditeljev, nimamo gospodarskih predavanj, v cerkvi in šoli pa se uči sama nemščina.

Sicer je — v skladu z nakazano socialno strukturo — velik del slovenskega prebivalstva volil socialdemokrate, vendar je tudi v teh občinah koroška slovenska stranka (KSS) redno nastopala pri volitvah med 1924 in 1932 in imela za seboj razmeroma trdno

vrsto volivcev: V Grebinju je dosegla KSS v letih 1924 šest odborniških mest (od skupno 22), 1928 in 1932 pa po štiri mandate (z 249, 195 in 155 glasovi). Na Rudi je KSS v letih 1921, 1924 in 1928 držala svoje štiri odbornike (od 16), leta 1932 ni bilo slovenske liste. Podobno politično razmerje kakor na Rudi je vladalo v Št. Petru na Vašinjah. Sempetrjani so držali na listi KSS štiri odbornike. Velikovčani so z rastočim številom glasov imeli ves čas enega odbornika KSS, Važenberčani so držali dva odbornika, Vovbriani pa so nazadovali od štirih na tri (od skupno 16). Razvoj rezultatov deželnozborskih volitev (1921, 1923, 1927, 1930) v občinah velikovškega sodnega okraja nikakor ni enoten: V Grebinju je dosegla KSS svoj višek 1923 (252 glasov), 1927 utrpela hud poraz (186 glasov), 1930 pa kaže spet rastočo tendenco (192 glasov). Na Rudi je KSS držala pri prvih treh volitvah okoli 150 glasov in padla 1930 na svoj minimum (108 glasov). Št. Peter kaže enakomerno upadanje pristašev KSS. Velikovec je imel svoj minimum leta 1923 (65 glasov) in je odlej spet naraščal in dosegel 1930 svoj maksimum (97 glasov). Vovbre imajo svoj maksimum (125 glasov) leta 1921 in svoj minimum (63 glasov) leta 1927, pri četrth volitvah pa je rezultat spet poskočil na 94. Pri volitvah v kmetijsko zbornico je slovenska Kmečka zveza dosegla v sodnem okraju Velikovec štiri odbornike (landbundovci 6, socialdemokrati 1 in nacionalsocialisti 1). Rezultati vseh treh vrst volitev kažejo, da je bila KSS oz. KZ med obema vojnama tudi v velikovško-grebinjskem okolišu tehten dejavnik političnega življenja.

Kakor na političnem, tako tudi na kulturno-prosvetnem področju grebinjski kraj ni bil deležen potrebne opore in pomoči od zunaj. Glasiló Političnega in gospodarskega društva za Slovence na Koroškem „Koroški Slovenec“ je bilo v teh krajih precej razširjeno, vendar so ga učitelji preganjali in preštevilni poštni uradniki sabotirali redno dostavljanje — na lastno ali na pobudo od zgoraj. Določen pokazatelj kulturno-prosvetnih razmer je za to obdobje gotovo tudi število udov Družbe sv. Mohorja. Čeprav je število mohorjanov na avstrijskem Koroškem po preselitvi družbe iz Celovca nasploh močno padlo, je v farah, kejer so župnikovali nemški duhovniki, katastrofalno, saj so mohorjevim knjigam pogosto nasprotovali, ostala duhovščina in ostala inteligenca, kolikor je je sploh bilo, pa se je za oskerbo takih župnij premalo brigala. V dekaniji Velikovec, ki je imela leta 1918 716 mohorjanov, jih je bilo deset let pozneje samo še 176: Velikovec je nazadoval od 25 na 0, Grebinj od 41 na 0, Št. Rupert od 100 na 17, Šmarjeta od 70 na 10, Vovbre-Št. Štefan od 91 na 13, Djekše-Kneža od 123 na 20, Št. Jur na Vinogradih od 52 na 4.

Društveno življenje so začeli oživljati leta 1927, z večjimi uspehi v ruškem območju. V Št. Petru je deloval pevski zbor. Odločilnega pomena je bil občni zbor izobraževalnega društva konec novembra 1927, ki sta se ga udeležila Lovro Potočnik in poslanec Starc. Govorila sta o socialnem delu in o ljudski prosveti. Dejanski začetek po toliko letih kulturne suše so naredila ruška dekleta, ki so uprizorila dve igri s 30 (!) igralkami. Odrsko udejstvovanje Gorenčanov v gostilni pri Ehartu v Št. Radegundi so nasprotniki pred očmi varnostnih organov razbili in gostilničarju Ehartu, rojenemu Nemcu, ki se je bil postavil na stališče, da je njegova gostilna za vse, zagrozili. Kljub številnim težavam se je kulturna volja in samozavest mladine začasno spet nekoliko okrepila. Za jesen 1928 je Izobraževalno kmetsko društvo za Rudo, Št. Peter in okolico napovedalo narodno igro „Miklova Zala“ v gostilni pri Kleperniku v Šmatiji pri Rudi. Domači kronist je zabeležil ta veliki kulturni dogodek, prvo uprizoritev te igre v Podjuni severno od Drave takole: „... Bila je torej dobra misel, da so se domači fantje na Rudi in okolici odločili igrati „Miklovo Zalo“. Odločiti se je bilo lažje, kakor misel izvesti. Ako upoštevamo razmere, moramo prirediti, da so dekleta in fantje na Rudi in okolici pokazali toliko požrtvovalnosti in ljubezni do stvari, da zaslužijo vse priznanje. Najti toliko igralk in igralcev, oskerbeti oder in kostume, imeti številne vaje, posebno še, ker so igralci eno in dve uri naražen, ni malenkost. In vendar je šlo. Dvakrat so igrali. Kmet Kazornik v Podbregu je bil tako prijazen, da je dal prostor na razpolago. Obakrat, 23. in 30. septembra, je bila udeležba jako številna, kar je igralcem vsaj nekoliko poplačalo veliki trud. Igralci so igrali dobro, nekatere prizore izvrstno. Bodi jim torej hvala in čast.“

Konec navedka je podoben nagrobnemu govoru za padlimi junaki. Danes nudi narodnostno-jezikovno obličje grebinske pokrajine videz opustošenih polj in nasadov, ki jih je do tal oklestila in potolkela toča. Dvema prejšnjima letnicama — katastrofama se je v naši dobi pridružila še tretja usodna zarez v razvoju: leto 1958. Jeseni tega leta je bilo odpravljeno splošno obvezno dvojezično šolstvo — ravno v trenutku, ko se je začel krepiti kvalificiran in slovenščine voljan učiteljski kader, da bi odredba o dvojezičnem šolstvu sploh šele zaživela in začela dajati sadove in bi se šola pomemčevalnica spreobrnila v resnično in pravično dvojezično šolo.

Zemlja je poteptana, opustošena, pobita, potlačena. „Vereitet ist daz velt, verhowwen ist der walt; I wan daz daz wazzer fliuzet, als ez wilent floz, I für war, ich wande, min unglücke wurde groz.“ — Opustošeno je polje, okleščen je gozd; I ko bi še voda tekla, kot nekda je tekla, I zares, menil bi, moja nesreča je velika. (Elegija, Walther von der Vogelweide). Korenike pa so ostale, marsikod močne in zdrave, ki so zmožne novih poganjkov. Presenetljiv znak odpornosti in možnosti vsaj delne regeneracije je dejstvo, da so prav ti kraji s starejšimi in mladimi predstavniki v današnjem življenju koroških Slovencev nadpovprečno močno zastopani: Tinje, Grebinj-Kloster, Št. Peter na Vašinjah, Šmarjeta, Djekše, Gorenče in še kak kraj. Iz stare posekane lipe je že marsikje pognalo novo drevo. Mila slovenska govorica bo na „Dravskem“ zvenela tudi v tretje tisočletje.



SPD „Vinko Poljanec“ v škocijanu je lani obnovilo pevsko dejavnost. Njegov moški zbor, ki ga vodi Hanzej Kežar je sodeloval tudi na prireditvah za goste v času turistične sezone.

Na primerih Menihovec, Cimperc in Ovčja vas . . .

Pod naslovom „Am Beispiel Eibelhof . . .“ se Alfred Ogris od koroškega deželnega arhiva v letniku 1973 Carinthie I zelo obširno bavi z zgodovino in imenom tega zaselka, ki ga Blaž Singer v svojem turističnem priročniku „Vodnik na poti med Slovenci na Koroškem“ iz leta 1970 prvič imenuje „Ovčjak“. To ime je nato prišlo tudi v delo „Koroška. Karta in imenik slovenskih in nemških krajevnih imen“, ki bi moralo po dogovorih iziti pri založbi Drava, Celovec-Borovlje, je pa na precej samovoljen način, kot je znano, mimo koroških Slovencev, izšlo v Mariboru pri založbi Obzorja. Končna redakcija dela je torej izključna zadeva prof. Vladimírja Klemenčiča.

V Sienčnik-Grafenauerjevem seznamu koroških krajev iz leta 1945 in v hektografiranem ponatisu iz leta 1963 nosi zaselak Eibelhof v obeh jezikih isto ime. Ker se v nemški pisavi pri imenih, ki izvirajo nesporno iz slovenščine, nikjer ne uporablja slovenska oblika pisave (v zadnjem času je celo iz oblike „Ojstra“ nastala „Oistra“, iz „Topica“ pa „Topitza“), je možna za nemški „ei“ (ki ga moramo slovensko brati kot „e-i“) samo slovenska oblika „aj“, kar da v našem primeru oblika Ajbelhof.

Sam Alfred Ogris zelo nazorno prikazuje, da je lastnik p. d. Ovčjak v Zvirčah od leta 1931 naprej tudi lastnik posestva Ajbelhof. Bil je torej Ajberlhofer in Ovčjak. Zato ni nič čudnega, če je Blaž Singer na licu mesta ugotovil ime Ovčjak za Ajbelhof. V tem primeru zaradi dvojnega posestva sicer vulgarno ime, ki ga je novi lastnik prinesel s seboj, zares ne more iz-

podriniti prvotnega vulgarnega imena, vendar je dejstvo, da so ljudje v novem lastniku videli Ovčjaka, kajti Ovčjak je bil kupil Ajbelhof. Sicer pa ni nič nenavadnega in se kar pogostoma dogaja, da se z novim lastnikom izpodrine staro vulgarno ime. Tako dobi kmetija p. d. pri Konečniku ime pri Bürgerju, ker se novi lastnik tako piše itd. Ime zaselka se na tak način seveda ne more spremeniti.

Ta problem je torej pojasnjen in ni nastal namenoma in iz slovenizacijskih vzrokov, kakor dokazuje tudi ves potek razčistitve te zadeve. Zaradi tega je naslov razprave Alfreda Ogrisa „Am Beispiel Eibelhof . . .“ že tvegan, ker podtikava Slovincem menda najmanj še vrsto podobnih, zavedno konstruiranih primerov.

Kako se pa dejansko prastara slovenska imena po vrsti eliminirajo, je bilo v Slovenskem vestniku v številkah 47/1970, 5/1971 in 7/1971 na konkretnih primerih izčrpno prikazano. Jaz se omejujem le na tam navedena primera Menihovec in Cimperc. Zemljevid Provisorische Österreichische Karte 203 Maria Saal, 1:50.000, izdaja X/47, izkazuje višino 1623 kot Mnihowec, zemljevid Österreichische Karte 203 Maria Saal, 1:50.000, izdaja 1957, izkazuje višino 1623 kot Mnihowz, Kompass-Wanderkarte 1:50.000, Nr. 65, Klopeiner See, Östliche Karawanken, šifra izdaje 05 08 82, ima za isto višino 1623 novo ime Vielspitz, Karta založbe Freytag-Berndt u. Artaria, Eberndorf-Jauntaler Seengebiet, 1:100.000, izdaja 2629-64, ima za višino 1623 tudi novo ime Vielspitz, karta iste založbe, Freytag-Berndt Wanderkarte 1:100.000, Nr. 23, Kärntner

Seen-Saulpe, izdaja 888-70, pa izkazuje višino 1623 kot Vielspitz (Mnihowz). Zemljevid založbe Freytag-Berndt u. Arctaria, Schulhandkarte Kärnten, izdaja 244-62, izkazuje, kot vse vrste drugih dotedanjih zemljevidov tudi, višino 1066 nad Pliberkom kot Zimperzgupf (specialke imajo Cimperc). Na Schulhandkarte Kärnten iste založbe, izdaja 438-64, pa se naenkrat pojavi za višino 1066 ime Kimberngupf. Po petih letih je Kimberngupf na Schulhandkarte Kärnten spet izginil — izdaja 112/69 ga nima več — Cimperc ali Zimperzgupf pa se zato tudi še ni na novo prikazal, kajti izkazana je samo nova višinska številka 1065.

Vielspitz pa se šopiri naprej kot dokaz izpodpiranja starodavnih domačih imen. Po teh dveh eksemplarično navedenih primerih načrtnega izpodpiranja slovenskih imen spet nazaj k Alfredu Ogrisu, ki v svoji razpravi o Ajbelhofu obravnava tudi pod tem zaselkom ležeči kraj Ovčja vas ter široko, samovšečno in neznanstveno postavlja: „... Schöpfendorf, dessen ‚slowenischer‘ Name ‚Ovčja vas‘ eine reine Erfindung darstellt.“ Vako postavljanje pa dejansko temelji ali na popolnem ali namernem nepoznanju resnice. Če n. pr. pri Kranzmayerju nič ni zabeleženo (odnosno netočno le Žilejev most), potem zgodbe še dolgo ni konec!

Tukaj so fakti, povedani od domačinov iz bližnje Svinče vasi, namreč od danes 80 let starega gospodarja Andreja Sturma, rojenega 1895, p. d. pri Tomanu v Svinči vasi, potrjeni od njegovega sina Tončija Sturma in sosede Mathilde Strutzmann: **Vasi z nemškimi imenom Schöpfendorf pravijo po domače Hovčja ves, kar torej odgovarja pisмени obliki Ovčja vas** (glede ves-vas velja isto kot Durf-Dorf). „Nova iznajdba“ se je torej izkazala kot staro in avtohono ime.

Da citira Alfred Ogris prav površno in nekritično, naj bo tukaj nakazano. Na strani 340 letnika 1973 Carinthie I pove, in s tem da tudi ključ za rešitev, ki je pa ne vidi: „Die ältesten Belege für die deutsche Bezeichnung Schöpfendorf stammen aus den Jahren 1322 (Schoerendorf) und 1334 (Schepphenberch!) Diese beiden Namensformen sind überaus interessant und werden zukünftig bei der Erklärung des Namens Schöpfendorf zweifellos beachtet werden müssen.“

Kakšna je torej rešitev, kakšna je razlaga?

Zapis iz leta 1322 bo že popolnoma pravičen, samo brali so ga napačno. Listina ne izkazuje „Schoerendorf“, temveč „Schoevendorf“, kar potrjuje tudi prvi del imena iz leta 1334 „Schepphen“, kar je treba brati kot v zapisu iz leta 1322 kot „Schöfen“ odnosno „Schepfen“, kar je množinska oblika samostalnika „Schaf“. Osnovnica imenskega zapisa iz leta 1334 „-berch“ je površna in napačna — pravičen je zapis „-dorf“ iz leta 1322.

Tak spodrsrljaj se strokovnjaku ne sme pripetiti. Vrh tega mora recenzent O. Kronsteinerja tudi vedeti, da se je tvoril tip imen na vas — dorf le do konca 12. stoletja. Je zares neznanstveno, enostavno postavljati „Ovčja vas — eine reine Erfindung.“

Ker sta torej imenski dvojici Ovčja vas — Schöpfendorf — Schöpfendorf istega izvora, se stavi le še vprašanje, kateri jezik je bil tisti, ki je tvoril prvo obliko. Odgovor pustimo tukaj odprt, kajti obe imeni izvirata iz časa pred 1100, čeprav se da iz do danes razumljive slovenske oblike sklepati prvotno ime. Kranzmayerjeva razlaga imena Schöpfendorf od „Schöffe, weist auf alte Gerichtsschöffen hin“, se je popolnoma izjalovila.

Če torej Alfred Ogris v svoji razpravi piše, da je „zelo zanimivo, da je tudi naša južna sosedna država Jugoslavija vsaj deloma ohranila spoštovanje napram domačim imenom, kot so Lemberg, Vurberg, Štatenberg, Rajhenav itd.“, potem obvelja to mnenje mogoče tudi pri nas. Pa do zdaj se nič ni slišalo, da bi bil zavrnil tvorbe kot so Vielspitz, Kimberngupf itd., glede Ovčje vasi pa je revidiranje stališča neizogibno.

Da pa še ostanemo pri zemljevidu, s katerega je Alfred Ogris citiral imena Lemberg, Vurberg, Štatenberg. Zemljevid nosi naslov „Socialistična republika Slovenija“ in ne „Socialistična republika Slovenija“, kot se glasi v njegovi razpravi, tudi tukaj ni treba raziskavati, zakaj tiskarski škrt ni miroval, čeprav kaj takega seveda tudi ni v redu in bi se, kot pri imeniku, dalo (če gre, jaz se ne zarečem!) preprečiti.

Na zgoraj imenovanem zemljevidu ni več imen na -berg, kot jih Alfred Ogris našteva: Lemberg, Vurberg in Štatenberg. Poleg teh pa so tam še sledeča imena na -berk: Majšberk, Kunšberk, Bogenšperk, Šumberk, Žužemberk in Dornberk. Lemberg je star zgodovinski kraj, Vurberg

star grad, Štatenberg nad dolino Dravinje je razvalina, na levi strani rečice pa je največji Štatenberg. Ljudstvo je iz končnice -berg napravilo slov. -breg. V veliki večini pa so si Slovenci (kot drugi Slovani, glej brnski Špilberk — nemško Spielberg) prilagodili imena nemškega izvora na -berg s tem, da so iz zvenečega zapornika g napravili nezveneč zapornik k, tako da je nastal -berk.

Zaradi tega ima Alfred Ogris prav, če reče, da lastna imena niso podvržena pravilom pravopisja. Pravilom kot takim ne, pač pa so podvržena splošni rabi ljudi ti-

stega jezika. Zato ima Slovenski pravopis prav, da je prevzel stalno od koroških Slovencev uporabljeno obliko Slovenji Plajberk. Kljub temu pa se bodo prebivalci tega kraja še naprej imenovali Plajberžani (kljub pravilom palatalizacije).

Ob koncu še tole: slovenska končnica v imenih tipa Jarnik zahteva na koncu -k. Če bi hoteli negirati pravico slovenščine, da po svojem čutu nadomešča v krajevnih imenih na -berg g s k, potem bi morali negirati v obilici ponemčenih osebnih imen tipa Jarnik-Jarnig končni g in ga dosledno nadomeščati s k.

MILKA HARTMAN

Pod Urško goro

Pod Urško goro
vse ptičke pojo,
ko moje dekle
po rožice gre —
o, ja, koj za me,
juhej, le za me!

Na okno jih da,
ko luna srebra
nasuje z neba
na pušeljc moj tja —
pod okence grem,
v dve zvezdici zrem.

V nedeljo se z njim
kot romarček zdim,
ki v cerkvico gre
vrh svete gore.
Svetnica je pa
koj Urška moja!

Vetrič

Vetrič, od kod si prinesel vonjave,
mi v dušo natrosil spominčice plave.
Saj je že davno odcvela pomlad,
pokoren je moje mladosti ograd.

A vetrič vonjave le nosi,
v dno duše spomine mi trosi,
in v meni je pesem zapela,
kot spet bi pomlad zacvetela ...

O prosvetnem delovanju v Borovljah in okolici

Že pred 70 in več leti je bilo v Borovljah organizirano društveno življenje. Saj so bila v Borovljah društva znana že v 18. stoletju in še prej. Na starem pokopališču v Borovljah je bil nagrobni spomenik z napisom N. Šajnik predsednik kat. izobraž. društva v Borovljah. Ta spomenik je bil vzidan na levi strani pokopališča blizu Treplna. Stari Košutnik mi je tudi pripovedoval, da so njegov oče in drugi zborovali pri Jurkelnu. Že od takrat naprej so se ustanovljala društva v okolici, kot n. pr. čitalnica v Glinjah, pevsko društvo „Drava“, ki je slovelo daleč po okolici. Konec 18. stol. so bila še večja zborovanja in tabori v Borovljah.

Posebno pa so oživela društva v naši okolici. Leta 1905 je bilo ustanovljeno slovensko krščansko socialno delavsko društvo za Podljubelj in okolico. Tudi v Kapli na Dravi so ustanovili društvo. Društveni pevski zbor, ki je sodeloval na zborovanjih in sejah, je z domačo pesmijo navduševal člane in tudi prijatelje društva. Že leta 1906 je bilo to društvo zastopano tudi na delavski akademiji na Jesenicah. Iz tega je razvidno, da je bilo društvo zelo marljivo. Prvo igro so igrali pri Keizru v Podljubelju. Prirejali so tudi zborovanja, ki so bila v okolici Ljubelja. Leta 1906 je bil v Podnu pri Podnarju društveni izlet, katerega se je udeležilo veliko članov in prijateljev društva iz Borovelj, Podljubelja in Ljubelja. Za dobro razpoloženje so poskrbeli pevci društva in tamburaši iz Slovenjega Plajberka, ki so takrat prvič nastopili. Ker je bilo zanimanje za kulturno delovanje vedno večje, se je odbor odločil, da sezida svojo lastno dvorano v Podljubelju — Delavski dom (današnja tiskarna „Drava“).

Leta 1909 se je društvnikom zdelo potrebno, da bi poleg Delavskega društva v Borovljah in okolici ustanovili še podporno društvo slovenskih kovinarjev na Koroškem. Kmalu pa se je pokazalo, da so moči za dvojce društev preslabe. Da bi bilo društvo spet bolj delavno, je prišlo oktobra 1912 v Borovljah do posvetovanja in soglasnega sklepa: da bo društvo delovalo na zelo široki podlagi. Temu primerno so spremenili pravila, ki so bila od oblasti potrjena 9. novembra 1912.

Tako so med drugim imeli 9. marca 1913 v Delavskem domu v Podljubelju shod namenjen proti alkoholizmu. Na prireditvi je bilo predavanje s 60 skioptičnimi slikami, v katerih je bilo nazorno pokazano, kako alkohol škoduje človeku.

Ko se je leta 1914 začela prva svetovna vojna, je utihnila tudi naša prelepa domača pesem in delovanje društva. Šele leta 1919, 16. januarja, so obnovili naše društvo in začeli z novimi nalogami. Pri tem gre posebna zahvala narodno zavednim družinam, ki so z vso odgovornostjo skrbele, da je naš narod preživel in še danes obstaja. Po izidu plebiscita in mučnih letih po njem je bilo delo tudi v Borovljah zelo otežkočeno. Napadi na slovenske delavce in prireditve so bili

vedno hujši. Veliko naše inteligence je šlo v Jugoslavijo in v inozemstvo, doma so ostali le kmetje in delavci.

Takratna tovarna železa v Borovljah je takoj po plebiscitu — čeprav je bilo pomankanje delavcev — odpustilo naše društvenike in sodelavce. Mora!i so zapustiti svojo rodno domovino in se podati v svet s trebuhom za kruhom. V Podgori pri Borovljah je bil novembra 1920 sestavljen poseben vlak, ki je naše družine z vsem, kar so imele, prepeljal preko Podrožce v Jugoslavijo. Po večdnevnem sem in tja so dobili delo, nekateri na Štajerskem v Brestanici, drugi pa v premogokopu v Trbovljah. Šele po več letih so se nekatere družine vrnile v Borovlje in okolico.

Na občnem zboru, ki je bil 13. aprila 1924 v Renkovi gostilni v Borovljah, je bil sklicatelj Vertič Valentin ponovno izvoljen za predsednika. Društvo je imelo na razpolago dve dvorani, in sicer pri Cingelcu na Trati in v Delavskem domu v Podljubelju. Toda nemški nacionalni krogi so bili spet na delu. Že prvo igro, ki jo je društvo uprizorilo pri Cingelcu na Trati, so tako motili, da je društvo moralo vložiti protest pri oblasteh v Celovcu.

Ko pišemo o društvenem življenju v Borovljah, moramo omeniti še sekcijo v Borovljah, ki je delovala že pred prvo svetovno vojno. Od 17. maja 1924 so dru-



Folklorna skupina in pevski zbor SPD „Zarja“ v Železni Kapli sta lani sodelovala na tednu srečanja, ki ga vsako leto prireja celovski radio in mesto Celovec.

štvene seje bile v Borovnikovi pisarni, nato pa je društvo dobilo svojo sobo pri Bundru v Borovljah, kjer je prva seja bila 8. septembra 1924.

Po zgoraj omenjenem občnem zboru je društvo spet pridno delovalo v korist in procvit našega naroda. Organizirali so igre, pevske koncerte, izlete, pustne prireditve in še veliko drugih stvari. Veliko težkoč in težav je premostilo naše društvo za obstoj našega slovenskega jezika in za naše pravice.

Dne 23. junija 1938 je bila v društvenih prostorih pri Bundru v Borovljah zadnja seja. Čas fašizma je pomenil za vsa slovenska društva uničenje in iztrebljenje do zadnjega, tako tudi za naše društvo v Borovljah. Sledile so usmrčitve, izseljevanje in zapori ter vse mogoče preiskave geštapa ter preganjanje naših slovenskih rojakov.

Po zmagi zaveznikov in jugoslovanske armade, v katero so bili vključeni tudi koroški partizani, naši najboljši sinovi in očetje, se je zrušil nemški fašizem. Žrtve so bile ogromne, posebno pri našem društvu, ki ga nam je le v skupnih naporih uspelo spet obnoviti. V naše društvo v Borovljah se je včlanilo veliko delavcev in tudi kmetov. Društveni prostori so bili oropani in uničeni tako, da je bilo treba začeti vse znova. Sami smo pisali note in pesmi in žrtvovali ogromno prostega časa. Pevski zbor v Borovljah si je po zaslugi delavcev, posebno pa po zaslugi takratnega predsednika Valentina Vertiča hitro opomogel in je že leta 1947 pri turneji pevskih zborov SPZ po Jugoslaviji sodeloval s 25 člani, kar je bilo za skupni zbor velikega pomena. Borovelsko Delavsko društvo je sodelovalo pri prekopih partizanov in s tem izkazalo čast padlim junakom v borbi za boljšo bodočnost.

Toda šovinistične sile so kmalu spet dvignile glavo in naši ljudje so bili ponovno izpostavljeni raznim napadom. Tako so po neki prireditvi v Delavskem domu v Podljubelju morali nekateri pevci skrivaj oditi na svoje domove. Društvo je zmeraj bilo kamen spotike in člani, ki so delali v nemških podjetjih, so bili čestokrat pod socialnim pritiskom. Naši najboljši kulturni delavci, kateri so se še vrnili iz taborišč, so žal že pomrli. Mladino pa je zajela motorizacija in šport, razvoj, ki ga ni mogoče ustaviti. Kljub temu pa smo organizirali mnogo izletov v Slovenijo in po naših krajih, kar s ponosom lahko dokažemo z našo društveno Kroniko. Za te prireditve so po večini nosili izdatke člani društva in naši sodelavci, čeprav je marsikateri imel velike finančne težave.

Na izlete so hodili tudi naši pevci in nam prepevali lepe domače pesmi. Ob tej priložnosti se jim iskreno zahvaljujemo, posebno našemu pevovodji Toniju Špruku, ki je z nami imel veliko dela in truda.

V zadnjih desetletjih smo vedno imeli težkoče s prostorom za pevske vaje, kar naše društvo tudi danes močno ovira pri delu. Kljub temu smo društveno delovanje obnovili in 30. aprila 1973 imeli občni zbor. S skupnimi cilji in močmi smo šli na delo. Izvolili smo nov odbor, ki je sklenil, da pri Cingelcu na Trati organiziramo prireditev. Čeprav je dvorana v zelo slabem stanju, smo jo s pomočjo Glinjčanov in tamošnje Posojilnice za silo uredili. Povabili smo folklorno skupino Slovenskega prosvetnega društva „Zarja“ v Železni Kapli. Gostje so prišli z lepim folklornim sporedom, katerega je občinstvo sprejelo z velikim navdušenjem. Tako je dvorana pri Cingelcu po daljšem času bila spet prizorišče lepe kulturne prireditve, česar se vsi veselimo. Tudi Slovenska prosvetna zveza v Celovcu je k obnovi naše dejavnosti veliko pripomogla in nam pomagala pri delu in pripravi raznih prireditev, ki smo jih v lanskem letu izvedli. Prepričani smo, da bo v novem letu naše društvo še bolj aktivno, kar pa je seveda odvisno od nas vseh.

Andrej Wieser

Vtisi naših otrok

z lanske
likovne kolonije
v Vuzenici

V likovni koloniji

Teden, ki smo ga tu preživali, je bil za nas žal le kratek, a poln lepih doživetij.

S slikanjem, risanjem, z igro, izleti in z marsičem drugim nam je ta teden minil mnogo prehitro. Prepričana pa sem, da se je naučil vsak od udeležencev v tem času nekaj koristnega, kar mu bo tudi nadalje v prid.

Povedala vam bom, kaj smo počeli te dni v Vuzenici. Najprej smo spoznavali svoje nove prijatelje in kraj. Že v ponedeljek smo ustvarili prva dela. Zvečer smo se seznanili z delom vuzeniških pionirjev. V torek so prišli gostje iz Srbije. Popoldne smo imeli na Primožu piknik. V sredo so nas obiskali slikarji iz Raven, zvečer pa



smo imeli koroški večer. Pogovarjali smo se o delu mladih na Koroškem. V četrtek smo obiskali študijsko knjižnico in Prežihovino na Ravnah in se kopali. V petek je bilo treba dovršiti vsa dela in se pripraviti za zaključno prireditev. Poleg risanja smo se učili še peti in deklamirati.

Pa da si ne boste mislili, da nismo ničesar jedli! V Vuzenici imajo namreč povsod odlične kuhinje.

Ta teden je bil za nas brez dvoma zelo koristen. Organiziranje te risarske kolonije je bila res izvrstna misel. Med nami je nastal prav prirčen kontakt.

Vse se je odigravalo v najlepšem redu. Edino nekaj me je motilo pri nekaterih naših dekletih. Večkrat sem mogla ugotoviti, da se med sabo pogovarjajo večinoma le v nemščini, šele zdaj proti koncu je to deloma prenehalo. Zato bi želela, da bi tudi doma na Koroškem vsi govorili slovensko. S tem pa boste navajali nas mlade na lep slovenski jezik. Saj smo mi slovenska bodočnost Koroške. Gotovo se bo dalo urediti, da bi tudi nas na Koroškem obiskali naši gostitelji. Že v naprej bi jih prav lepo povabila!

Nazadnje pa se hočem vam vsem, ki ste nam omogočili tako čudovit teden, prav prirčno zahvaliti. To velja seveda predvsem družinam, ki so nas sprejele s takšno prijaznostjo in nam toliko nudile, tovarišu ravnatelju, tovarišici Se-

nekovičevi ter tovarišu Kresniku. Večina od nas se že v naprej veseli snidenja v prihodnjem letu.

OLGA VOUK, Dobrla vas

Še več takih srečanj

Ob koncu šolskega leta sem zvedela, da bom letos odšla s šolsko likovno kolonijo v Vuzenico. Taki sem spoznala nove prijateljice in se med njimi prav dobro počutim. Tudi naši likovni vzgojitelji so z nami prijazni. S svojimi prijateljicami se med seboj razumemo. Takšnih srečanj si še v bodoče želim.

ANNEMARIE WOSCHITZ, Kozje

Na izletu

Na izlet smo se peljali na Primož. Tam smo pekli čevapčiče. Na izletu smo tudi risali. Še moja sestra Marica je veliko narisala. Igrali smo žogo, ki nam je padla po bregu navzdol. Igrali smo še druge igre. Tudi na gugalnici sem bil. Na Primožu je lepa cerkev. Videl sem krave in ovce. Ponoči smo se peljali domov. Bilo je lepo.

FRANCI WIEGELE, Zahomec

V Vuzenici

V nedeljo smo prišli v Vuzenico, da bi sodelovali v koloniji. Do sobote bomo vsak dan risali, kar me zelo veseli, saj mi zelo dobro gre.

V torek smo šli na Primož, danes pa bomo šli na Ravne. Tam se bomo tudi kopali. Zvečer ob šesti uri se bomo vrnili.

BRANKO KOLTER, Žvabek

Slikarska kolonija v Vuzenici

V Vuzenici so nas mlade udeležence likovne kolonije s Koroške pristrčno sprejeli. Seznanil sem se s svojimi sovrstniki, s katerimi bom cel teden skupaj ustvarjal umetniška dela. Prenočeval sem pri prijatelju Danilu, s katerim sva si v prostem času ogledala Vuzenico.

V torek smo bili na Primožu. Pekli smo čevapčiče, na igrišču pa smo otroci igrali nogomet in odbojko. Po napornem dopoldnevu v sredo so nas obiskali pravi slikarski umetniki. Ti so nam pripovedovali o svojem delu ter svojih izdelkih.

Preostali dnevi bodo hitro minili in že se bomo morali posloviti, kar je najtežje.

FRANC VRHNJAK, Dvor pri Pliberku

V koloniji

Piševa se Helga Pistotnik in Anneliese Sperden. Doma sva v Žvabeku. Obe sva zelo veseli, da lahko vsak dan riševa. Zelo nama je všeč Vuzenica in sva nadvse veseli, da so naju določili v likovno kolonijo.

HELGA PISTOTNIK in ANNELIESE SPERDEN,
Žvabek

Spet sem pri Zdenki

Letos sem že drugič zaporedoma članica šolske likovne kolonije v Vuzenici. Veselila sem se časa, da bom lahko zopet prišla k Zdenki, s katero sem se spoznala v pretekli koloniji. V torek popoldan smo se odpeljali na izlet na Primož na Pohorju, kjer smo se zelo dobro počutili, pekli smo čevapčiče in igrali žogo.

KRISTA DRUMEL, Bistrica na Zilji





Radi rišemo

Doma sem na Bregu pri Žvabeku. V nedeljo smo se pripeljali jaz, moja sestra in še dve njeni prijateljici v Vuzenico. Stanujemo vsak pri drugi družini. Jaz stanujem pri Brundelovih in mi je tam zelo všeč. Najbolj pa mi je všeč dopoldan, ko rišemo, popoldne pa gremo na izlet.

JOŽE PERNJAK, Breg pri Žvabeku

Moj novi dom v Vuzenici

V nedeljo 18. avgusta smo prišli v Vuzenico. Tovariš ravnatelj je moje starše in mene peljal v šolo, kjer so se zbrali otroci. Ko sem prišla v šolo, sem se komaj odahnila in že nas je prišla moja nova prijateljica pozdravit. Nato smo imeli kratek razgovor. Potem smo se peljali na novi dom. Pozdravili so nas njeni star-

ši. Moji starši pa so se odpeljali domov.

Veselo sem ogledovala moj novi dom!

MARIJA STINGLER, Muškava

V Vuzenici mi je všeč

Moja domovina je Koroška. Rojen sem v Celovcu, doma sem pa v Dvoru pri Pliberku. Letos sem prišel, da bi spoznal Vuzenico in da bi se naučil risati. Stanujem pri ravnatelju vuzeniške šole. Meni je tu zelo všeč, ker ima tri fante. Z njimi se igram. Je zelo prijetno. Tovarišica in tovariš so prijazni ljudje. Otroci so s Koroške, iz Srbije in Slovenije. S prijatelji se dobro razumem, ker tudi jaz znam slovensko. Morda bom prišel še drugo leto — tudi v Vuzenico.

MARKO KRIŠTOF, Dob pri Pliberku

Velike sanje malega človeka

(Odlo mek)

Popoldne se je dobil Malček s Petrom, ki je služil nekje pod Olševo. Samo po videzu ga je poznal. Več ne. Oni pa je govoril in se delal, kakor da sta ne vem kakšna prijatelja. Ko je Peter začel čvekati navsezadnje še o tem, da v njegovi vojaški enoti že zbirajo sposobneže za tisto „tajno orožje“, je bilo Malčku jasno, kakšen norec je ta podrepnik. Zunaj na fronti in po lazaretihi ni slišal nikogar resno govoriti o morebitni firerjevi zmagi. Kvečjemu v pikrih šalah so si dajali duška. Kakor pravi na primer tista o kažipotih po Sovjetiji, odkar je januarja padel Stalingrad s celotno šesto armado. Prvi dve leti, ko je šlo v Rusiji vedno naprej proti vzhodu, so postavljali zmagoviti Nemci table s kažipotom, na katerih je stalo „Marsch nach Osten!“ Zdaj pa je taka, da se je iz strateških razlogov spet in spet treba tako hitro umakniti, da tistih kažipotov ne utegnejo opremiti z novimi napisi, marveč samo v naglici zbrisejo sprednji besedi črko M, pa je zadeva rešena: umikajoči se vojaki berejo „Arsch nach Osten!“ Malček se ni upal povedati Petru te šale. Dal pa mu je drugače vedeti, da se on, Malček, poživža na take norce, ki so še ponosni, da nosijo te vojaške cape. Ni mu zaupal, kje stanuje, pustil ga je pri gostilniški mizi in tistem plivkastem vojnem pivu, ki je bilo kvečjemu za pomije.

Vračajoč se proti hiši Činkove Urše, se je tako razjaril nad vso to hitlerjansko svinjarijo in tem laganjem in tem prikrivanjem lastnih polomij, da je preslišal otroke, ko so ga pozdravljali z „Heil Hitler!“ Pri Urši se je podal pod streho in se ulegel. Premleval je, kako se bo vse to vleklo naprej. Ti trije dni dopusta bodo kmalu minili. Rane so se sicer zacelile, pač pa je še vidno šepal in skelelo ga je pri kašljanju globoko v prsih. Vseskozi pa se je počutil mnogo bolj revnega, kot je bil kadarkoli prej tukaj doma. Za invalida te stolčejo, če te že ne pokrmijo ruskim kanonom! je pljunil iz sebe. Svojce pa ti zapirajo in pretepajo. Smilil se mu je očim, za katerega je šele po ovinkih zvedel, da so ga tudi že nekam odgnali. Gestapo in policija komandirata tukaj vse. Zato so ljudje tako splašeni. Z vsako besedo lahko obvisiš v zankah teh vohunov in zasledovalcev. Pa slovenski ljudje so vmes! Ljudje, ki govorijo po kranjsko in ljubljansko, prekleti izdajalci!

Ko je Malček tretji dan odhajal s policijske komande, je bil nasajen, da bi se najraje vrnil in zagodel tistemu gizdalinskemu Orliggerju, ki je bil sedaj komandant in katerega je poznal še izpred vojne. Ta hudič zeleni nosi celo častno strankino značko. Torej je bil ta mrha že pred prihodom Hitlerja član nacistične stranke? Taka je bila torej tista Šušnikova firma, da so imeli državne uradnike kot žandarje na strani grobarja avstrijske republike. Malček je vedel, da je bilo tudi mnogo učiteljev pri hokenkrajcerjih, kakor so tedaj zlasti socialni demokrati in komunisti pravili nacistom. In kako se je postavljaj tisti Orligger in zaničljivo govoril o tukajšnjih domačih ljudeh, ki so menda tako vsi banditi ali vsaj njihovi podrepniki, a on jim bo že vsem skupaj podžgal, da bodo še kri scali. Prasec, si je dejal Malček, pitaš se tukaj v zaledju in razsajaš nad nebogljenimi ženicami, otroki in starci, šel bi malo ven na rusko fronto, da bi ti Stalin en dan godel s svojimi orglami, pa bi videl, koliko bi še ostalo te prevzetnosti v tvoji bojazljivi riti! Malček je seveda tudi vedel, da je Orligger od nekoč iz rožanske strani in da zna slovensko govoriti. Saj ga je sam slišal, ko je bil nekoč pri Rebniku in si dal z domačo strdjo in s pristnim češpljevim postreči. Zdaj pa se je delal, ko da mu je vsa ta okolica samo še lovišče, ki je v njem treba prej ali slej vse postreliti.

V takem razpoloženju je našla Malčka Vodičeva Marica. Prišepala mu je naproti in dolgo držala njegovo roko: Zrasel si in se razvil v resnega moža! Ampak shujšan pa si tudi. In noga ni v redu? Si bil hudo ranjen? Škoda, če človek pomisli, tisti, ki nas bodo osvobodili, so te obstreljevali. To se pravi rdečearmejci, ki so zavezniki naših fantov. Kaj neki tudi v prsih ni vse v redu, ko se tako pritiskaš tja, kadar pokaš-ljuješ? In tista brazgotina ob levem licu? Si jo dobil tudi zunaj na vzhodni fronti? Malček je bil precej v zadregi, ko je Marica kar tako govorila. Prvič je slišal domačega človeka, ki je očitno sekal po Hitlerju in vseh njegovih pomagačih. Čudil pa se je zlasti, ker se je tako zanesla, da jima nihče ne more prisluškovati. Tudi z Uršo ni spregovoril nič takega. Njen dedec pa je bil tako velika ničla. Podoba je bila, da mora vse ženska zanj storiti, celo misliti. Malčka je tak dedec odbijal. Marica je bila drugače lepa dečva. Zlasti je imela lepe oči, prijetno besedo in bujne lase. Te odločilnosti so skoraj odtehtale hibo z nogo. Preden pa je odšla, je izročila Malčku pismo: — Od Ančke! To pa je zate, partizanska literatura! Kadar boš sam ležal pod streho, jo preberi. Čez čas pridem ponjo in ti prinesem kaj drugega. Tri tedne imaš torej dopusta. Dobro. Srečno ta čas! Lado te tudi pozdravlja. Za zdaj je še doma. Imeli so ga zaprtega, pa se jim je še izmotal. Mnogo bi ti vedel povedati. Kaj pa naj Ančki naročim? Vse dobro in poljube, da?!

Ko sta terenca z obveščevalcem Matevžem odšla, sta ostala Ančka in Malček tam blizu Gladke peči sama v bunkerju.

Pod Prevrjem počakajta še na zvezo za „Citre“! so bile zadnje Matevževe besede. Ančka se ni mogla ubraniti, da je z očmi koj tako požirala obveščevalca. Zdaj se že peto leto upira Hitlerju. Veš, da je že devetintridesetega leta ušel tja čez mejo. Zadnjič je pripovedoval, kako so bivše jugoslovanske oblasti ravnale z njim. Celo dol v Srbijo so ga pregnali. Tako je menda zahtevala sosedna hitlerska vlada. In ta kraljevi namestnik knez Pavle, ali kaj je bil, je seveda ubogal firerja in rajhskanclerja. Ni čudo, ko se je dal fotografirati celo z Göringom, ta prestolonaslednik. In slovenska prak-tika, tiskana pri Blazniku v Ljubljani, je prinesla to sliko. Naši ljudje so jo gledali in še bolj se jim je zmedlo v tako nejasnih možganih, kar so zakrivali tukajšnji hitlerjanci in pred njimi Dollfusovi ter Schuschniggovi podrepniki. Zato je tako težko našim nevednim in zaslepljenim domačinom odpirati oči in pamet in srce za našo veliko osvobodilno stvar.

Potem je Ančka utihnila. Popravila si je uniformo in odložila orožje. Bujni rjavi lasje, v debelo kito spleteni, so se usipali izpod titovke na njeno desno ramo. Bila je očar-ljiva in polna ognja v očeh in življenja v vsakem gibu.

Dolgo sta molčala.

Prej, ko je govorila in pripovedovala o obveščevalcu Matevžu, ki je bil domačin in ki ga je kakor tudi Malček poznala izza mladih nog, je Malček mislil: kako se je spremenila v teh nekaj letih! Cisto drug človek govori iz nje. Pogumen in močan človek, poln vere v pravično stvar partizanstva. Vsi so si podobni: Matevž in Lado in še marsikateri drugi tovariši. Ne pa vsi. Navadni borci so nekateri prav podobni nekako tistim vojakom, kakršnih bo najbrž povsod po svetu po vseh armadah, ki se pač ne navdušujejo za nobeno stvar in vidijo v prvi vrsti le svojo rit. Po sili vojaki so, ki samo sodelujejo, kolikor morajo, hkrati pa skrbe, da bi odnesli zdrave pete na koncu vojne.

Ob teh mislih se je Malček zamotal v čudne nove slutnje: potemtakem so pravi borci nekaki norci, ker se žrtvujejo za stvari, ki jih potuhnjenici niti ne poznajo ali jih niti ne priznavajo? To pa ne more biti! Z ljudmi, ki ne zavzamejo odločnega stališča, se gotovo ne bo mogel graditi kak boljši svet v bodočnosti, po osvoboditvi, po vojni! Gola miroljubnost sedaj v tem peklenskem času nima nikjer mesta, ne pri švabih ne tukaj v gozdu pri partizanih. Zdaj se je treba odločiti: bodočnost bo prinesla svobodo in boljši svet samo tistemu, ki bo vanj veroval, se zanj boril in samega sebe tudi prevzgojil. Iz samega sebe bomo z revolucijo ustvarili človeka! Te komisarjeve besede si je že prvi teden zapomnil in o njih premišljeval še in še. Videl je v ljudeh, kako različno pojmujejo namen partizanstva. Celo med borci je videl dosti nezrelosti.

Potem je Ančka pristopila k Malčku: — Kako je čudno na svetu! Zatisnila je velike lepe oči z dolgimi trepalnicami. Mislila je na davno preteklost — četudi samo štirih let — in je videla sebe in Malčka, kako sta se srečavala na poti v dolino. Vedno ga je rada videla. Rada je govorila z njim. Že izza šolskih klopi. Vsaj nekaj let sta hodila skupaj v isto šolo. Ko je sedaj tako rahlo slonela ob njem, se ji je prvič zazdelo v življenju, da je vse, kar je zadnje čase postal ta mladi človek, njena zamisel, njena zasluga. Zato se je tesneje prižela k njemu in rekla:

— Ali veš, da sem te že davno rada imela? Še kot ... Naprej ni govorila. Prevzela jo je velika blaženost, ko je čutila, kako sladko vznemirjenje trza po njegovem telesu. — Kako bi bilo lepo, ko bi se lahko podala dol v dolino domov in bi začela delati, kakor smo nekdaž obdelovali domačo zemljo!

— Ko bova šla spet svobodno v dolino, bomo mi ljudje, bomo mi Slovenci s sabo in z našimi sodeželani svet in življenje pravično uredili. Prešernove besede o sosedu mejaku, in ne vragu, se bodo uresničile.

— Koliko žrtev bo še treba ...?

— Govoriva raje kaj o nama. Saj ne veš, kdaj se spet dobiva na samem.

— Okoli poldne pričakuješ kurirja iz Koprivne? Samo pokimala je.

— Ko bi bili mirni časi in pravično urejeni, bi lahko bila oba že v višjih šolah.

— Končala bi jih že lahko. Veš, da sva že enaindvajset mimo?

— Čudno, da vseeno tako hitro mine čas, četudi je tako grozen!

— Kdaj sva bila tako na samem skupaj kot danes? O, to je že dolgo. In takrat sva bila še brez strahu.

— Poleg tebe me ni strah. Lahko bi se branila do smrti!

— Kaj pa ti misliš, kaj bo še vse prišlo nad naju? Imaš upanje, da se bō še vse dobro izteklo?

— Za naju osebno sem prepričana, da bodo najine poti v bodočnosti zmeraj skupne, še bolj kot do sedaj.

— Kakor nama je usojeno. Kaj pa, če eden od naju pade?

— Saj sam veš, kako je rekel komandant Lenart: ni važno, da živimo, važno je, da zmagamo.

STANKO WRULICH

Roža

Na vrtu roža
bela-nežna
mi cveti,
v vetru giblje se,
lepo diši.
Na njej čebelica
medu si išče.

Na vrtu roža bela
še cveti,
ni nežna več,
mi ne duhti,
le v vetru giblje se
počasi sem ter tja —
vse minljivo je!

Pa prišla zopet bo
pomlad zelena
in roža nežno bela
spet bo zaduhтела
ter v vetru rahlo
se klanjala naravi.

Malček se je spomnil komandanta prvega koroškega bataljona. Tudi njega je osebno poznal. To je bil fant. Vedno nasmejan, vedno je imel kako posebno misel. Še prej pred vojno. In bistro glave je bil, pa pogumen. Ukvarjal se je z igrami, s tamburaškim orkestrom in je bil vnet prosvetar. Potem so mu izselili mater, obglavili brata in njega nasilno vtaknili v vojaško suknjo. Še dvainštiridesetega pa je bil že v hosti.

Z Dragom sta se dobila pri „hlevcu“. Oba izmučena, premražena, zmočena in sestradana. Peklenski vrtnec velike nemške hajke se še ni unesel. V trikotniku med Mežico, Savinjo in Belo je vrelo, pokalo, bataljoni so bili noč in dan na nogah, sovražnikov enote so se stalno premikale.

Malček se je sesedel v kot, ni bilo drugega prostora, kajti stole in klop so zasedli drugi tovariši. To je zadnja zima! Pomlad nam prinese svobodo! je kljuvalo v sencah. Zdaj je že drugo partizansko zimo preživel na domačih tleh.

Nekdo je govoril polglasno o prestanih naporih na Veliki planini:

— Ko smo bili za streljaj oddaljeni od hleva, v katerega niso pustili nobenega borca, ki se je še sam premaknil naprej, pa je zagorelo. Prasketanje zubljev in ječanje ranjenih, ki so polnili gorečo stajo, smo še čuli.

Neki vedevec je zabil govorečega: — Usedli smo se, da počijemo, ne pa, da bi poslušali tvoje panikarske zgodbe!

Dragec je zazeהל in se vrgel tik Malčka na tla: — Zdaj sva že na konju. Veš, tukaj pri tej bajti smo še vedno dobili kaj za pod zob. Kako je to mogoče, da takšni ljudje toliko premorejo?

— Vsak menda ne more takih tvesti kot Ježljeva Mica. Saj si čul? Neki tuji borci so se zglasili pri Ježljevih. Mica pa kar v pozdrav črne komandantu v obraz: Ničesar vam ne bomo dali, ko ste nam našega brata požrli! Komandant poizveduje kako in kaj, ali je brat padel kot partizan, pa izve, da je padel doli nekje na sremski fronti. Končno so tudi izvedeli, da sta še dva Micina brata nemška vojaka.

— Kolja bi moral na kaj takega naleteti!

Malček je zasikal predse: — Jih pa včasih tudi zanese, ker le preveč nasedajo tukajšnjim babjim čenčam. Pred tedni so imeli načrt, da prav tukaj pri hlevcu izvedejo rekvizicijo in obe ženski „bolj trdo primejo“. In veš, zakaj v prvi vrsti?

— Saj vem, ker imajo tistega fanta v nemških šolah!

Ko so drugi borci postajali vse bolj živahni, kajti hlevčevi ženski sta jima kmalu nanosili jedi na mizo: polente in kave, si je Drago čez čas obrisal izmučeni obraz in menil:

— Vse preveč se govori o novem človeku v novi družbi, premalo pa vzgajamo predstave in načrte nas borcev. Madona, da ti povem, da od treh partizanov, ki jih vedno preveč srečujem, vsak po svoje pričakuje in pojmuje svobodo in novo družbeno ureditev.

— Imaš že kar komisarisko dobro zgrajene poglede! je hvalil Malček.

— Da, s tistim študentom od hlevčevih je hotel še tisti Koter od VDV, ki je tukaj domačin, obračunati. Čakal je na srednji cesti doli blizu šole, da bi pritisnil sošolca. Zakaj? Tega niti utemeljiti ni znal. Samo zato, je dejal, ker je „fašist“. Madona, če hodi fant s petnajstimi leti v šolo, v gimnazijo, zategadelj še ni fašist. Ali ne?

Pozneje sem se dognal, je šepetaje nadaljeval Drago, da je prav tisti hlevčev študent največ pomagal Kotru, ko je prišel iz trga na malo šolo v Grapi in skoraj ni znal slovensko. Njegova mati je službovala po raznih krajih, oče pa se ni preveč brigal za smrkolina. Bil je celo pripadnik hokenkrajcerjev.

Drago je pozorneje ogledoval shušani Malčkov obraz: videti je, da razmere dobro pozna. Zato je dejal: „Tebe bi morali sploh v VDV imeti. Ti vsaj stvar trezno presojaš, pa ne po emociji ali kaki simpatiji. In prav simpatija — ali ne? — je lahko v takšnih okoliščinah, kot so danes, za marsikoga usodna.“

Sploh se mi nekateri domačini zdijo, kot da bi se najraje maščevali za privatne zadevice iz prejšnjih let. To pa zavaja na nevarna stranpota!

Malček je mislil na hlevčevega študenta in srečaval samega sebe, ko si je kot fant želel, da bi prišel naprej v šole. Če hoče biti sam s seboj čisto iskren, mora priznati, da se bori tudi za to, da bodo nekoč lahko vsi sposobni mladi ljudje obiskovali najvišje šole, da ne bo zavisti, če bajtarski otrok pride naprej, da bo vsak po svoji na-

darjenosti napredoval in da bo tako tudi plačan, da bo konec izkoriščanja tudi med domačimi samimi, predvsem pa od tujega veljaka. Sami bomo na svoji zemlji gospodarji! Tako vedno pribija tudi komisar.

Drago je zamižal in že zaspal kot ubit. Pa ne dolgo. Kmalu so tudi njima prinesli skledo kave z žganci. Več nimamo, sta rekli ženski in Minca, štirinajstletno dekle, z lepimi svetlimi lasmi, je pomolila sem v kot kozico z ostanki polente: — Morda bosta tudi tole pojedla?

Malček je dejal: — Vse vam bomo pozobali! Bilo mu je vsekakor nerodno. Hlevčeve je poznal. Tukaj smo gospodovalni, zgoraj nad Hlevčevimi, na sončni strani doline pri Potniku ima gospodar kar tri sinove in dva nečaka pri Nemcih. Sicer sta dva že padla; eden pri Stalingradu, drugi nekje na Francoskem, dva pa sta v ujetništvu. In tistega nečaka, ki še nosi orožje kot švabski vojak, so letos vigredi imeli naši že nekaj časa pri sebi.

Nekaj tednov je ostal in se delal, kakor da hoče sodelovati, konec koncev pa jo je popihal spet k Nemcem. Tam mu je smrt gotovo prijetnejša. Drago in Malček sta skupaj jedla iz ene sklede. Nekaj zadovoljstvu podobnega je spet zaplalo skozi njuni telesi, ko sta si potešila najhujši glad.

— Ali veš, o kom sem sanjal, ko sem prej kratko zaspal? se je po daljšem premoru oglasil Malček. Ker ga je Drago samo s privzdignjenimi obrvmi vprašujoče pogledal, je nadaljeval: O Vladu, četnem komandirju, ki je julija tako tragično končal na Lužah.

— Si ga poznal tudi iz mladih let?

Zresnjeni Malček je kimal, gledal pa je proti oknu, ki je bilo obrnjeno proti jutranjemu soncu, torej proti vzhodu, tja, kjer so onstran Pritoških Drč Luže.

— In samo dva dni prej so me premestili iz Vladove čete sem med obveščevalce. Zvonko mi je pripovedoval, da je komandir Vlado umrl zelo junaške smrti.



Ernst Arbeitstein: Konji, olje 1974 (zgoraj)
linorez 1963 (levo)

Hudo ranjen si je še izsilil toliko moči, da je vse važne dokumente sežgal ob sebi — in si nazadnje pogнал kroglo. Švabi si niso upali na čistino, zakaj na drugi strani so se že bližali tovarishi, ki so krili ranjenega komandirja sredi planote. Od njih prav tako nihče ni mogel po ranjenca, ker so Švabi držali svinčeno zaveso.

Drago je pošepnil: — Vlado je bil priljubljen in hraber borec!

Malčkov glas se je krhal: — Kaj bo z nami? Padel je komandant Lenart tam v Mežici! Padel je komandir kurirske čete na Komlju! Madona, Drago je komandir kurirske čete na Komlju! No in prejšnji teden še Matevž, Domnov brat, najstarejši antifašist iz tega kraja! Drago, včasih se v meni nekaj trga, me hoče odnesti! In vedno manj me je, ko izvem za domačina, ki je izkrvavel za to našo veliko stvar. Kaj bo iz tega? Madona, Drago, to so naši najboljši! . . .

Drago je pustil Malčka sočutno nekaj časa pri miru, da se mu srce v veliki boli samo uteši, molčal je, potem pa je s spremenjenim glasom dejal:

— Vedno manj nas je tako zmeraj, vedno manj v nas samih, vedno manj namreč tistega prejšnjega človeka, kakršni smo bili poprej kot hlapci, posli, brezposelni zavrženci, nemaniči, delavci, študentje, kot napredni mladi ljudje, golenci, ki smo komaj od-sanjali sen rožnih detinskih let, ko smo komaj začeli razprostrirati cvet svoje mladosti v ta kruti svet — ne v ta kruti svet, med te krute ljudi, ki tako kvarijo življenje, vedno manj je tudi mene, tistega mojega jaza, kakršen sem bil, ko še nisem bil borec s partizanskim imenom Drago . . .

Malček je rastel ob Dragovih mislih in besedah, spoznanjih in izpovedih: iz mene govori! Iz mojega srca govori! Iz moje vere, iz mojega upanja, in mojega celotnega jaza! Ko je Malčka kdaj pa kdaj zaneslo po poznani domači okolici na kakšen kraj, na katerega ga je vezal poseben mladostni spomin, je vselej skušal dognati: kaj je, da smo vsi drugačni? Včasih smo se že tresli, če se je pokazal v grapi kak financer, ki je samo mirno službeno korakal naprej. Ali če sta se pojavila dva orožnika, jojmene, vse je bilo zbegano. Koga iščejo? Pa so že spet kakemu divjemu lovcu prišli na sled! se je rekalo med ljudmi. — A danes? Cele trope podivjanih Švabov in drugonarodnih hitlerjanskih pomagačev, do zob oboroženih, divjajo po naših krajih, podnevi in ponoči, ljudje pa jim kljubujejo.

Nekateri tako, drugi tako. Nobena posurovelost ne more več ustrahovati našega človeka. Proti koncu maja petinštiridesetega se je vijugala avtokolona skozi podjunske ravnine, ki so plale v cvetenju in ptičjem petju, v novi rasti in novi nadi.

Na vozilih so sedeli sami mladi ljudje. Njihovi obrazi so bili potrti in nekateri uporni: zdaj pa nas zavezniki odvažajo raz našo rodno zemljo. Kakor pred štirimi leti aprila dvainštiridesetega nacisti prve slovenske izseljence. Zakaj pač smo zmerom drugim napoti? Napoti, če smo na svoji zemlji? Napoti, ker smo tukaj Slovenci! Mlada partizanka je zaklicala v sončni svet: — Kri naših padlih pa ostane v tej zemlji za seme, kri padlih borcev od Dobrača do Svinške planine in vseskozi po karavanških predelih! Kri slovenskega naroda! Saj je s to krvjo in z znojem slovenskega človeka prerojena ta koroška zemlja že stoletja in stoletja!

Miran si je odpel bluzo. Davilo ga je: — To je torej svoboda? To je torej svoboda!

Poleg njega je ždel ves teman Malček. Ni vedel, ali naj bo hvaležen Miranu, ki ga je več ali manj prisilil, da se je podal s kolono iz mesta. Fant je hotel ostati tam, kjer je. Ni mu šlo v glavo, da bi iz tega lintvernskega mesta zdaj izginil kot pritepenec, ne, Malček je hotel ostati. Nas bi preganjali, ki smo trpeli za vse zaničevanje in zapostavljanje skozi vso zgodovino? Angleže pa malodane sprejemajo kot ne vem kaj. Potem ko so jim le-ti mesto kar svinjsko zbombardirali! Kako naj vse to dojamem moja glava? Še mesec dni ni, ko je lepo mirno odstopil gauleiter, ki je bil tudi krvnik za vso Slovenijo izvzemši Štajersko. Tisti gauleiter je baje še izrazil novi provizorični vladi željo, na gledajo, da ostane Koroška prosta in nedeljena. Morda tako nedeljena kot ravno začasa njegovega vladanja, ko so kratko malo priključili celotno Gorenjsko dol do Šentvida pri Ljubljani kar h Gau Kärnten? Kdo je torej prvi kršil nedeljenost te dežele? Prav ta supernacist sam! — In s tisto novo vlado so se Angleži tudi kar razumeli. Tega ne razumem! Ali je moja glava res preneumna? Mar sem kot slovenski

partizan res manj vreden za zaveznika Angleža kakor člani take vlade, ki iz rok nacističnega veljaka dobijo nekaka navodila za bodočnost?

Malčku je bilo žal, da je na svetu ostal živ. Res je, kar pravi tovarišica Mira! Naši padli soborci, junaki tako malega naroda, kot je naš slovenski, po Kajuhu nas je komaj milijon, ti pa ostanejo v tej deželi, v tej zemlji.

Potlej se je spomnil Ančke: deveti mesec je že tam nekje pod Obirjem. Poizvedoval bom za njenim grobom, jo s svojimi rokami izgrebel in prekopal na prostor, ki mi je najljubši na svetu. Zaradi nje ostanem tukaj na Koroškem, zaradi vseh padlih, zaradi Lenarta, Domna, Vlada, Matevža in vseh znanih in neznanih žrtev. Gojil bom sveto seme v tej zemlji!

STANKO WRULICH

Mlin

Stari mlin še klopota
klipa klop
deca rada te ima
klipa klop.

Očka žito melje
klipa klop
ki ga kmet pripelje
klipa klop.

Rumeno žito se drobi
klipa klop
bela moka se praši
klipa klop.

Mati pekla bo potico
klipa klop
ko je oče zmlél pšenico
klipa klop.

Le klopotaj mi stari mlin
klipa klop
voda teče iz višin
klipa klop.

Domača hiša

Pod gozdom stoji
mi hiša domača
preprosta je — revna,
a vendar je zlata.

V njej mi je zibel
tekla sladko,
ko gledal sem mami
v ljubeče oko.

Najlepša sem leta
preživel v njej,
srce se je oklepa
še bolj kot doslej.

Po svetu sem blodil,
v tujini živel,
a zmeraj sem pesem
domačo zapel.

Zato pa te, hiša,
pozabil ne bom,
ker ti si mi topel
in sladki moj dom!



Poleg likovne kolonije je SPZ skupno z ZKPOS občine Kranj in osnovno šolo „Matija Valjavec“ v Preddvoru na Gorenjskem organizirala tudi folklorno kolonijo. Lani so mladi folkloristi iz Preddvora obiskali svoje prijatelje v Bilčevsu.



V okviru sodelovanja med SPZ in Kulturno umetniškim klubom „Tone Čufar“ na Jesenicah so kulturni delavci z Jesenic lani obiskali Obirsko, kjer so nastopili s pevskim zborom in recitacijami. Na sliki: gostje z Jesenic v družbi z koroškimi besednimi ustvarjalci.

VERA INZKO

NI MIRU

Vznemirjeno morje je kakor krik upora.
Valovi, ki udarjajo ob skale, ihtijo.
Vse je udušena vojska, ki kriči po kervi.
In toliko preteče sile je v zemlji,
toliko neukročene, grozeče sile.
Nekje koraki udarjajo na gole skale.

Sužnji.
Žulji v verigah.
Obup, resignacija.
Svet je zapleten v lastno bodečo žico.
Trenje kamna ob kamen,
ogelj...

BESEDA

VERA INZKO

SENCE

I

Sence pridejo, sence gredo in med vsako
je majhen presledek,
velik dovolj, da onemogoči
stiska dlani.
Sence gredo v
dolgi, dolgi vrsti...
Odtujenost je vzravnano telo,
z rokama v žepih.
Odtujenost je brezsmiselno čakanje
osamljenega.
Odtujenost je bela hiša med temnimi sencami.

II

Vidim sence, kako gredo mimo
okna:
Črni obrisi vzravnanih, samozavestnih
teles.
V goli in beli sobi so
tla mrzel kamen.
Nepremična,
apatična, omamljena od mučnega
cikla vedno znova ponavljajočih
se senc tujih teles.
Ždim v okno.
Tudi svetloba v moji sobi je grozno
gola in bela, prestrašljivo
resnična.
Čakanje je tako brezsmiselno,
upanje brez vsake dimenzije, zožene
v absurdno strmenje
v tiste črne obrise za šipo.
Saj nihče ne potrka.

MLADIH

ANDREJ MOHAR

GOVORIM RESNICO

*ne govorim resnice
sedim
ne sedim
letam
ne letam
priznavam
ne priznavam
ljubim
ne ljubim
ugotavljam
gledam
ne gledam

ne morem več*

UDARIM TE OB BRADCO

*Zaškriplje
Pljuvaš zobe
Vrneš mi
Jaz pljuvam

Udarim te na glavo
Zadoni
Imaš bolest
Vrneš mi
Mene boli

Umorim te kruto
Kri teče
Mrtev si
Ne vrneš mi več
Vrnili bodo drugi*

ANDREJA ZIKULNIG

IZSUŠENA BESEDA

*poteptana volja
opljuvan pogum
ponižan človek
Kje si Kajn?*

V SOBO BOLNIKA

*z vetrom v plašču
Iz sobe bolnika
košček smrti na pot*

NEKOČ

*jaz ne bo več pomembna beseda
do daljnih načrtov zasnežene poti
trde sovražne bodo noči
takrat
bom poslušal dih spečih otrok.*

LJUBEZEN

*sovraštvo
vojna
mir.*

*Kake besede
kake misli
nespodobno
grdo?*

*Pretirano
neresnično
izmišljeno
bebasto?*

Res!



Med včlanjenimi SPD Slovenske prosvetne zveze je v bližnji preteklosti nastalo pet novih pevskih zborov. Eden med njimi je moški pevski zbor SPD „Trta“ v Žitari vasi. Vodi ga Jozef Starc.



Hanzej Kežar ima v svojem ansamblu „Korotan“ tudi pevski oktet, s katerim dopolnjuje točke narodno zabavnega sporeda.

Tudi Slovenci gojimo šport

Med Slovenci na Koroškem je nogomet še vedno tista športna disciplina, ki privlačuje pretežni del za šport navdušene mladine. Vendar najdemo na Koroškem slej ko prej le eno „čisto“ slovensko enajsterico — Slovenski atletski klub, ki bo letos obhajal petletnico svojega obstoja.

Narodnostni sestav društva pa je v zadnjem času razburil duhove v nemškonaacionalističnih krogih, ki so svoje delovanje naperili tudi proti Slovenskemu atletskemu klubu. In ta miselnost je — kakor kaže naslednji primer — zajela celo sodnike, torej tiste, ki so še posebej poklicani uresničevati eno prvotnih žlahtnih zamisli športa, namreč gojiti prijateljstvo in odstranjevati predsodke; tiste, ki naj bi predstavljali stebre mostu, ki bi povezoval športnike različnih mnenj, jezikov ali narodnosti.

Spominjamo se dogodka na šentjanškem nogometnem igrišču, ko je v jesenski prvenstveni tekmi med Št. Janžem in SAK „nepristranski“ sodnik pred začetkom igre svaril, da bo igro takoj prekinil v korist nasprotnika in pustil izvesti prosti strel, če bo slišal slovensko besedo. Vsako slovensko besedo bo razumel kot proti njemu naperjeno. Ali ni to kričeč primer diskriminacije slovenskega športa na Koroškem? Pred nekaj meseci so se heimatdienstovske parole pojavile tudi med gledalci iz Škofjega dvora, ki so na igrišču v Celovcu navijali svoje moštvo proti slovenski enajsterici ter slovenske igralce nesramno izzivali. „Tschuschen“ in „Tschuschenschweine“ sta bila še najmilejša izraza v gnusnem besednem zakladu kričočev. Da naščuvani gledalci sploh niso plačali vstopnine, bodi omenjeno le ob robu. Če pomislimo, da del koroškega tiska omenjenih in podobnih protislovenskih izgrediv sploh ni omenil in jih obsodil, marveč se je nasprotno zavzel za nacionalistične izzivače, potem vidimo, koliko gnilega je na Koroškem.

Svoj „prispevek“ takemu do Slovencev vse prej kot naklonjenemu odnosu pa je dala tudi Koroška nogometna zveza, ki je ob precej čudnih argumentacijah naložila SAK denarno globo ter ga poleg tega „kaznovala“ še z odvzemom treh točk. Če je šlo v tem primeru za načrtno akcijo, je to le potrdilo, da je protislovenska miselnost zašla tudi v najvišji forum sicer ugledne športne organizacije; pa tudi v



Slovenski atletski klub se je moral tudi v minuli sezoni nogometnega prvenstva 2. D razreda zadovoljiti z 2. mestom.

Na sliki je moštvo, ki tekmuje v sezoni 1974-75. Stojе od leve proti desni: Janko Pandel, Mile Hočev, Hanzi Wieser, Janko Woschitz, Mirko Oraž, Drago Zupanc; čepi od leve proti desni: Bartolomej Lampichler, Janko Hribar, Jože Fera, Ivan Navršnik in Marijan Pandel.

nasprotnem primeru se bo omenjena zveza le težko otresla suma manipulacije.

Sedaj pa še o športnih dosežkih Slovenskega atletskega kluba. Največje izgledе, da postane prvak 2. D razreda, je SAK napravil v prejšnji prvenstveni sezoni, ki se je končala lani junija. Tik pred največjim podvigom — vstopom v 1. razred — je SAK remiziral na domačem igrišču proti Wölfnitzu; po prvotnem vodstvu 2:0 je naposled dosegel le rezultat 3:3. Tako je SAK po petih letih obstoja kar trikrat zaporedoma zasedel mesto „vice-mojstra“. Ali ga bo dosegel še četrtič?

Za sezono 1974/75 se je SAK okrepil z igralci iz Slovenije. Navršnik, Carli, Drev in Zupanc naj bi izmenoma igrali in pomagali moštvu doseči prvo mesto. Po preteklem jesenskem prvenstvu so možnosti vsekakor še dane — če izvzamemo že omenjeno odtegnitev 3 točk. Razvrstitev je naslednja: 1. DSG Borovlje (21), 2.

SAK (19), 3. Škofji dvor (16), 4. Šmarjeta (12), 5. Št. Janž (12), 6. Gospa sveta (11), 7. Kriva Vrba (10). 8. HSV (9), 9. Sele (9), 10. Trdnja vas (9), 11. Pokrče (4), 12. Galicija (2).

Poleg SAK sta v skupini še dve nadaljnji moštvi, ki delujeta na ožjem dvojezičnem ozemlju — Št. Janž in Sele. Društvo v Št. Janžu (prvotno ime SFD Borba) je bilo pred leti še zbirališče slovensko govoreče športne mladine, danes pa je v moštvu le še nekaj narodno zavednih ljudi. Selani, ki nastopajo pod imenom Sele-Zell, so v nogometu še novinci, saj so odigrali šele eno polovico prvenstva. Moštvo je nekakšna mešanica nekdanjih igralcev SAK in domačih fantov. V obeh moštvih bi bilo treba posvetiti mnogo več pažnje tudi narodnemu delu, kajti ob nepripravljenosti in labilnosti bi nemškonalistični izgredi, kot jih je doživel SAK, lahko povzročili veliko škodo.



Nogometno moštvo iz Sel se je v tej sezoni prvič udeležilo nogometnega prvenstva. V 2. koroškem D razredu je novinec dosegel lepe uspehe.

Na sliki stoje od leve proti desni: Franc Mak, Florijan Mak, Fortunat Dovjak, Erih Travnik, Oto Travnik, Engelbert Wassner, Nanta Olip in Karl Pristovnik; čepa pa od leve proti desni: Stanko Olip, Jazbinšek, Fridi Mak, Flori Jug, Kristl Jug in Tomi Pristovnik.

Selani so v minulem jesenskem prvenstvu igrali v Borovljah, ker domače igrišče pod Kališami še ni urejeno. Moštvo podpira boroveljski trgovec Mak iz Sel (igralci nastopajo v majicah z napisom „Moden Mak“), tako da so stroški ob prvenstvenih tekmah vsaj delno kriti. Z devetimi točkami so Selani v jesenskem prvenstvu dosegli 9. mesto, kar je za novince že kar lep uspeh.

V lanskim športni sezoni sta v Selah in v Št. Janžu zaživel tudi namiznoteniški sekciji. Pod vodstvom Mirka Oražaja so Selani že v prvem prvenstvenem obdobju z odličnim 2. mestom vstopili v višji 1. razred, kjer so jesensko sezono zaključili z 2. mestom. Poleg moštva, ki tekmuje v 1. koroškem namiznoteniškem razredu Vzhod, so Selani prijavljeni z eno ekipo tudi še k prvenstvu v 2. razredu.

Čeprav je kazalo, da bo tudi ekipa iz Št. Janža kos nasprotnikom iz 1. razreda

— z dobrim 4. mestom v prvi sezoni je namreč tudi šentjanško moštvo postalo član 1. razreda — se je poskus izjalovil. Po jesenskem prvenstvu vse kaže, da bodo morali Šentjanščani nastopiti pot nazaj v 2. razred. Vodja Martin Mischitz meni, da v Št. Janžu nimajo dovolj naraščaja. Moštvo igra s sicer dobrimi študenti domačini, ki pa niso na razpolago ob vsaki prvenstveni tekmi.

Pred začetkom nove namiznoteniške sezone je poskrbela Slovenska fizikturna zveza za skupni tečaj obeh slovenskih klubov. Na tečaju v Selah se je zbralo okoli 15 članov obeh klubov, da s trenerjem Miho Derganom iz Ljubljane vadijo za prvenstvo. Tečaj je bil lep uspeh, saj so se tečajniki marsičesa naučili.

V minulem športnem obdobju je postal slovenski šport na Koroškem bogatejši za nadaljnjo panogo: dejavnost slovenskih športnikov se je razširila še na tenis. Dne



V 2. koroškem F razredu, tako imenovani podjunski skupini, tekmujeta dve dvojezični nogometni moštvi: šmihel pri Pliberku in Globasnica. Šmihelčani so v minulem jesenskem prvenstvu dosegli izvrstno 2. mesto, Globasnica pa se je morala zadovoljiti z 10. mestom. Na sliki je enajsterica športnega kluba Globasnica. Od leve proti desni stoje: Štefan Hudl, Franc Onitsch, Walter Micheu, Simon Motschnig, Simon Harrich, Jožef Kraiger; sede pa od leve proti desni: Erwin Maier, Vladimir Bek, Florijan Sadjak, Jožef Micheu, Janko Planinšič, Mirko Komar in Zdravko Schmacher.



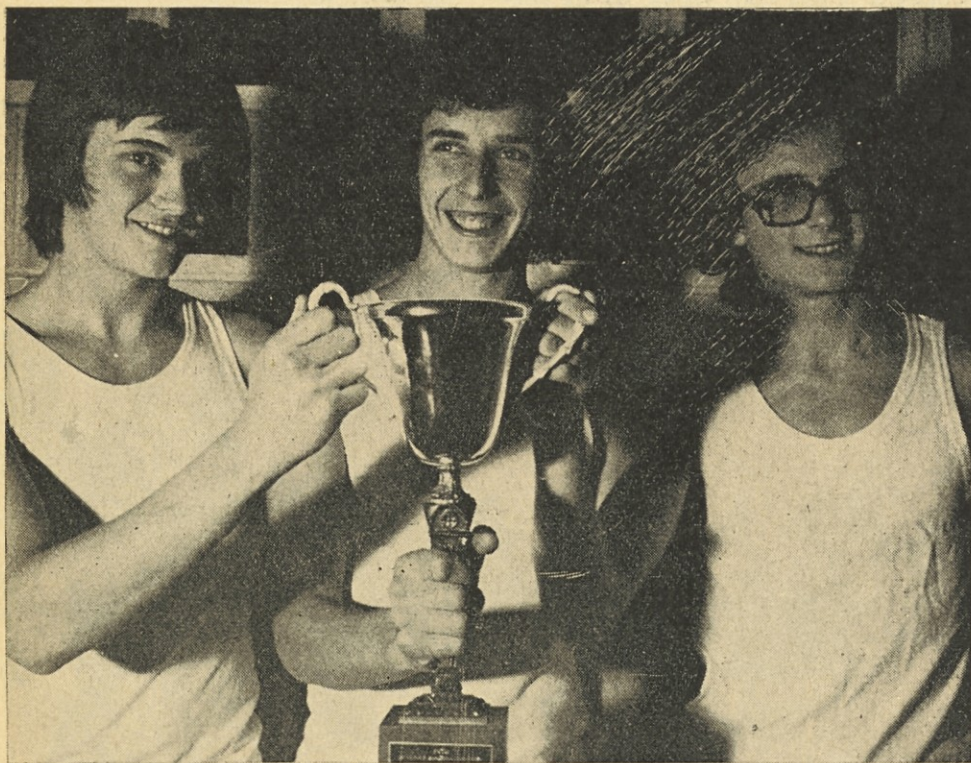
Na nogometnem turnirju Slovenske fizikulture zveze dne 4. avgusta 1974 v št. Janžu v Rožu so se za uvrstitev potegovala enajsterica ISKRA iz Kranja, Sele, št. Janž in Slovenski atletski klub. Prizor nam kaže nevarno situacijo pred vrati SAK v tekmi z ISKRO. Zmagal je SAK (ki je dobil v last pokal Carimpex) pred Selami, ISKRO in št. Janžem.

18. maja 1974 je bil v hotelu Korotan ob Vrbskem jezeru ustanovni zbor teniške sekcije SAK, katere predsednik je postal dr. Janko Zerzer, ki je dal tudi pobudo za to vrsto športnega udejstvovanja. Ob ustanovitvi sekcije je predsednik dejal, da se v začetku seveda ne bodo bavili z „vrhunskim“ športom, marveč bo v prvi vrsti šlo za izkoriščanje možnosti rekreacije in razvedrila, ki bi se je naj poslužili tudi starejši letniki.

Kot vzor pametne športne politike velja po vsej Avstriji slovenska ziljska vasica Zahomec, ki je postala metropola koroških smučarskih skakalcev. Pod vodstvom dr. Janka Wiegeleta in njegovega brata Francija, ki trenira skakalce, so postali člani zahomškega športnega društva znani po vsem svetu. Postali so stalni člani ska-

kalne „odprave“, ki potuje od tekmovanja do tekmovanja. V lanski sezoni so Zahomčani stavili tudi večji del avstrijske skakalne reprezentance, v kateri so bili iz Zahomca Karl Schnabl, Seppi Gratzner in Hanzi Wallner. Za sezono 1974/75 je vodja nordijske reprezentance Statmann zastopstvo Zahomčanov v A reprezentanci skrčil na dva skakalca, to sta Hanzi Wallner in Hanzi Millonig. Zakaj je izpadel Schnabl, ni povsem jasno, kajti v predtekmovanjih na skakalnicah iz plastične snovi je dostikrat potrdil svoje kvalitete.

V minuli zimski sezoni so se Zahomčani mnogokrat uveljavili kot najboljši zastopniki Avstrije. Tako so na vrhunskih tekmovanjih zasedli naslednja mesta: Planica (Wallner 14. mesto), Garmisch-Parten-



šfeta Slovenske fizikulture zveze v Celovcu se je oktobra 1974 ob proslavi 50-letnice obstoja Združenja slovenskih športnih društev v Italiji udeležila tekme v Sovodnjah pri Gorici ter dosegla odlično 6. mesto.

Trofeje se veselijo Ignac Domej, Janko Ottowitz in Rihard Brumnik. Na sliki manjka Lovrenc Müller. Poleg sodelovanja na raznih športnih prireditvah organizira SFZ vsako zimo smučarski tečaj. V lanskih semestralnih počitnicah je bil tečaj v Kranjski gori, v tej zimi pa je tečaj ob istem terminu predviden na Krvavcu.

kirchen (Schnabl 1. mesto in Gratzner 5. mesto), Zakopane (Schnabl 8. mesto), svetovno prvenstvo Fallun (Wallner 19. mesto), Chamonix (Millonig 9. mesto), avstrijsko prvenstvo (Wallner 3. mesto in Millonig 4. mesto).

V Železni Kapli se SPD „Zarja“ poleg kulturno-prosvetne dejavnosti uveljavlja tudi na športnem področju. V ta namen je društvo pred osmimi leti (1966) ustanovilo športno sekcijo, ki si je zadala nalogo, da zbira za šport navdušeno mladino in prireja razna tekmovanja. Tako so postala smučarska in sankarska tekmovanja že tradicionalna; mimo tega pa so priredili tudi prijateljsko nogometno tekmo med pevskim zborom „Zarje“ in Št. Vidom.

Leta 1966 je peščica navdušenih športnikov — Rastočnik, Rozman in Haderlap iz Lepene — pripravila 1. sankarske dirke. Udeležba je bila tako velika, da sta poznejši vodja športne sekcije Franci Stern in namestnik Hanzi Jerlich sklenila tudi v bodoče prirediti sankarske tekme. Že leto navrh pa je „Zarja“ svoj športni program razširila še na smučanje. Doslej je bilo v tem okviru že šest smučarskih ter sedem sankarskih prireditev

Danilo Prušnik



Na smučarskih tekmah v Železni Kapli so prišli tudi gledalci na svoj račun. Slika kaže Dimnikovo strmino, po kateri se spušča tekmovalci. Poleg SPD „Zarja“ prirejajo tudi Selani vsako zimo smučarske tekme. Na lanskem klubskem prvenstvu se je zbralo okoli 60 mladincev. Prva leta 1974 sta bila Veronika Dovjak in Maks Oraž.



Startno mesto na Gregoričevi poti v Lepeni je za navdušeno kapelško mladino že skoro premajhno. Tekmovalci morajo na navadnih sankah dvakrat prevoziti progo med Gregoričem in Hudopiskom.

	stran
Koledarski del	1—29
<i>Cene Vipotnik</i> : Pesem svitanica	31
Člen 7 avstrijske državne pogodbe	32
<i>Dr. Franci Zwitter</i> : Dvajset let varanja	33
✓ <i>Karel Prušnik - Gašper</i> : 30 let svobode in boja	36
<i>Andrej Brenk</i> : Pravni položaj narodnih manjšin v SFR Jugoslaviji	39
<i>Leo Fusilli</i> : Samouprava in italijanska narodnostna skupnost v Socialistični republiki Sloveniji	45
<i>Dušan Nečak</i> : Nekateri vidiki asimilacije manjšine in položaj slovenske narodne manjšine na avstrijskem Koroškem	48
<i>Andrej Kokot</i> : Pesmi	50, 81, 86, 91
<i>Tone Zorn</i> : Vloga vindišarske „teorije“ na Štajerskem	54
<i>Milka Hartman</i> : Pesmi	61, 102
<i>Dr. Pavel Apovnik</i> : Ukrepi regionalnega prostorskega urejanja na Koroškem in njihov vpliv na slovensko narodnostno skupnost	65
<i>Dr. Avguštin Malle</i> : Koroški Slovenci v dobi Taaffeja	71
<i>Zdravko Velik</i> : Problemi informiranja nemške javnosti	79
<i>Drago Košmrlj</i> : Načela politike neuvrščenosti	82
<i>Peter Vodopivec</i> : Baski — prepovedan evropski narod	87
<i>Janez Vigrednik, p. d. Vresenjakov</i> : Iz stare lipe poganja novo drevo	94
<i>R. Vouk</i> : Na primerih Menihovec, Cimperc in Ovčja vas . . .	100
<i>Andrej Wieser</i> : O prosvetnem delovanju v Borovljah in okolici	103
Vtisi naših otrok z lanske likovne kolonije v Vuzenici	106
<i>Valentin Polanšek</i> : Velike sanje malega človeka (odlomek)	110
<i>Stanko Wrulich</i> : Pesmi	112, 116
Beseda mladih (<i>Vera Inzko, Andreja Zikulnig, Andrej Mohar</i> : Pesmi)	118, 119
<i>Danilo Prušnik</i> : Tudi Slovenci gojimo šport	121



Študijska knjižnica

DZ 05
KOROŠKI
1975

059(436.5=163.6)



1066345

KOROŠKA OSREDNJA KNJIZNICA
RAVNE

COBISS